

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 08 grudnia 2022 r.

Poz. 8089

UCHWAŁA NR PR.0007.174.2022 RADY MIASTA RUDA ŚLĄSKA

z dnia 24 listopada 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 559 z późn. zm.) art. 12 pkt 11, art. 92 ust. 1 pkt 1 i ust. 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 1526) w związku z art. 87 ust. 1, ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), na wniosek Prezydenta Miasta

Rada Miasta Ruda Śląska uchwala:

§ 1. Przyjąć Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Ruda Śląska.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Miasta Ruda Śląska

Kazimierz Myszur

Załącznik do uchwały Nr PR.0007.174.2022

Rady Miasta Ruda Śląska

z dnia 24 listopada 2022 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA RUDA ŚLĄSKA NA LATA 2023-2026

Urząd Miasta Ruda Śląska
Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków

Opracowanie i nadzór
mgr Marta Lip-Kornatka
mgr inż. arch. Sandra Pichlak-Czop
dr inż. arch. Łukasz Urbańczyk

Ruda Śląska 2022

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

SPIS TREŚCI

1.	WSTĘP	4
1.1.	Podstawa formalno-prawna	4
1.1.1.	Podstawa prawna	4
1.1.2.	Przedmiot opracowania	5
1.1.3.	Przedmiot programu	5
1.1.4.	Cele programu	6
1.1.5.	Wizja	7
1.1.6.	Misja	7
1.2.	Związki z innymi dokumentami	7
1.2.2.	Na poziomie krajowym	7
1.2.2.	Na poziomie województwa	8
1.2.3.	Na poziomie Miasta Ruda Śląska	8
1.2.4.	Zbieżność z założeniami wynikającymi z programów krajowych, wojewódzkich i dokumentów miejskich	9
1.3.	Struktura opracowania	13
2.	HISTORIA I CHARAKTERYSTYKA MIASTA	14
2.1.	Ruda	14
2.2.	Orzegów	15
2.3.	Godula	16
2.4.	Chebbie	16
2.5.	Nowy Bytom	17
2.6.	Wirek	17
2.7.	Bielszowice	18
2.8.	Halemba	18
2.8.1.	Halemba	18
2.8.2.	Stara Kuźnica	19
2.8.3.	Kłodnica	19
2.9.	Kochłowice	19
2.10.	Bykowina	20
2.11.	Czarny Las	20
3.	DIAGNOZA ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA TERENIE MIASTA	21
3.1.	Struktura zabytków w mieście Ruda Śląska	21
3.1.1.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa śląskiego	21
3.1.2.	Zabytki ruchome	27
3.1.3.	Stanowiska archeologiczne	29
3.1.4.	Gminna ewidencja zabytków	31
3.1.5.	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
3.2.	Architektura sakralna	32
3.3.	Zabudowa mieszkaniowa	33
3.4.	Budynki użyteczności publicznej	34
3.5.	Obiekty militarne	35
3.6.	Parki, cmentarze, place	36
3.6.1.	Parki	36
3.6.2.	Cmentarze	36
3.6.3.	Place	37
3.7.	Architektura przemysłowa	37
3.8.	Wytyczne konserwatorskie dotyczące kształtowania przestrzeni publicznej	38
3.8.1.	Wytyczne konserwatorskie dotyczące sytuowania nośników reklamowych i nośników informacji wizualnej na obiektach objętych ochroną konserwatorską lub zlokalizowanych na terenie stref ochrony konserwatorskiej lub krajobrazowej	38

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

3.8.2.	Kolorystyka	39
3.9.	Krajobraz kulturowy miasta	44
3.10.	Dziedzictwo niematerialne	45
4.	ANALIZA SWOT	46
5.	ZAŁOŻENIA I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU	50
5.1.	Priorytety, cele i zdania programu	50
5.2.	Wskaźniki do realizacji zadań programu	53
5.3.	Realizacja i zarządzanie programem	53
5.4.	Monitorowanie i ocena realizacji programu	54

1. WSTĘP

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026 jest drugą aktualizacją *Programu* (wcześniejsze zostały uchwalone kolejno uchwałą nr PR.0007.171.2014 Rady Miasta Ruda Śląska z dnia 25.09.2014 r. oraz uchwałą nr PR.0007.209.2018 z dnia 29.11.2019 r.). Układ opracowania nie uległ zasadniczym zmianom. Rozdział pierwszy dotyczy uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, wskazuje na przedmiot *Programu* oraz wykazuje jego związki z innymi dokumentami, funkcjonującymi zarówno na szczeblu miejskim, wojewódzkim jak i krajowym. Rozdział drugi poświęcony jest historii miasta i przybliża sylwetki jego poszczególnych dzielnic. W rozdziale trzecim zaprezentowano zasób dziedzictwa kulturowego na terenie miasta. W ramach aktualizacji dokonano korekt stanu ilościowego zabytków, wprowadzono i opisano zabytki wpisane w poprzednim okresie obowiązywania *Programu* do rejestru zabytków, zmodyfikowano też Gminną Ewidencję Zabytków. Waloryzacja zasobu oraz wytyczne i postulaty konserwatorskie, obecne do tej pory w rozdziale trzecim, zostały ujęte jako osobny dokument, który stanowi *Aneks* do niniejszego *Programu*. Do rozdziału trzeciego dodano także dwa nowe podrozdziały – dotyczący krajobrazu kulturowego miasta oraz dziedzictwa niematerialnego. Komponenty te, nieobecne w poprzednich edycjach *Programu* zostały opisane i wzięte pod uwagę w trakcie projektowania założeń i kierunków działań.

Ocena i opis stanu zachowania dziedzictwa dały podstawę do wprowadzenia zmian w analizie SWOT, która stanowi rozdział czwarty. W trakcie prac nad niniejszym *Programem* - dokonując oceny dotychczasowych działań i osiągnięć w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz oceny obecnego stanu zachowania zasobu zabytkowego - wskazano najważniejsze kierunki rozwojowe na następne lata (rozdział piąty). Założenia programowe w niniejszym programie zostały zaktualizowane. Część zadań, które uznano za nadal aktualne, pozostawiono bez zmian.

Niniejsza aktualizacja *Programu* powstała w formule eksperckiej z elementami działań partycypacyjnych – o wnioski do dokumentu poproszono miejskich radnych, był on również dyskutowany na posiedzeniu Komitetu Rewitalizacji Miasta Ruda Śląska, a wnioski do projektu składać mogli członkowie Komitetu.

1.1. Podstawa formalno-prawna

1.1.1. Podstawa prawna

Ochrona zabytków została zadeklarowana jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP), wobec czego sporządzenie gminnego programu ochrony i opieki nad zabytkami stanowi wymagany prawem obowiązek. Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity Dz.U. z 2022, poz. 840 z późn. zm.) zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Wedle procedur określonych w art. 87 ust. 3, 4 i 5 program gminny podlega

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, uchwaleniu przez radę gminy oraz ogłoszeniu w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu raz na 2 lata prezydent miasta sporządza sprawozdanie, które przedkłada radzie gminy. Program realizowany jest również zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. (tekst jednolity Dz.U. 2022, poz. 559 z późn. zm.), z którego wynika, iż ochrona zabytków i opieka nad zabytkami należą do zadań własnych gminy. Zakres tych zadań został zdefiniowany w ustawie o ochronie zabytków.

1.1.2. Przedmiot opracowania

W art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymieniony jest szereg działań związanych z ochroną zabytków, który polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Przez opiekę nad zabytkami w świetle art. 5 wymienionej wyżej ustawy należy rozumieć takie działania właściciela lub posiadacza zabytku, które zapewniają warunki:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego otoczeniu dla historii i kultur.

1.1.3. Przedmiot programu

Przedmiotem niniejszego programu są wszystkie zabytki znajdujące się w granicach administracyjnych Miasta Ruda Śląska, niezależnie od form ochrony jakimi są objęte. Za zabytek zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami uznaje się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. W myśl art. 6 ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. Zabytki nieruchome, będące w szczególności:
 - a. krajobrazami kulturowymi,
 - b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- c. dziełami architektury i budownictwa,
 - d. dziełami budownictwa obronnego,
 - e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f. cmentarzami,
 - g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2. Zabytki ruchome, będące w szczególności:
- a. dziełami sztuk plastycznym, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f. instrumentami muzycznymi,
 - g. wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3. Zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b. cmentarzyskami,
 - c. kurhanami,
 - d. relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

1.1.4. Cele programu

Gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej, który służy podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym celem programu jest poprawa stanu zachowania zabytków wraz z włączeniem ich w rozwój gospodarczy i społeczny miasta. Ponadto program realizuje cele wynikające z zapisów art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami czyli w szczególności:

- 1. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

1.1.5. Wizja

W oparciu o wykonane badania obiektów zabytkowych na terenie miasta, przeprowadzoną waloryzację zasobu, biorąc pod uwagę uwarunkowania przestrzenne, historyczne oraz gospodarcze określono następującą wizję dla działań wynikających z *Programu*:

Bogaty zasób materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego
podstawą rozwoju społecznego i ekonomicznego Rudy Śląskiej

1.1.6. Misja

Określona wyżej wizja miasta posłużyła do wskazania następującej misji *Programu*:

Prowadzenie działań edukacyjnych, promocyjnych
i wspierających właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, mających
na celu budowanie świadomości mieszkańców i władz samorządowych
w aspekcie potrzeby ochrony i wykorzystywania obiektów zabytkowych

1.2. Związki z innymi dokumentami**1.2.2. Na poziomie krajowym**

- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

1.2.2. Na poziomie województwa

- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”
- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2018-2021
- Plan zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+
- Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego 2030

1.2.3. Na poziomie Miasta Ruda Śląska

W miejskich dokumentach planistycznych i strategicznych dziedzictwo kulturowe zajmuje bardzo ważną rolę. Zostało zauważone w *Strategii Rozwoju Miasta* jako jeden z kluczowych zasobów, w oparciu o który prowadzić można politykę ekonomiczną i społeczną miasta oraz w *Gminnym Programie Rewitalizacji*, gdzie znakomita większość projektów jest zaplanowana w obszarach historycznej zabudowy i z nimi związana. Brak jest niestety powiązań z dziedzictwem w jednym z kluczowych obecnie dokumentów tj. *Planie adaptacji Miasta Ruda Śląska do zmian klimatu do 2030 roku*, gdzie wykorzystanie istniejącego, historycznego zasobu budowlanego mogłoby pełnić istotną rolę w przeciwdziałaniu takim negatywnym zjawiskom jak suburbanizacja czy zajmowanie przez zabudowę obszarów przyrodniczo cennych. Poniżej wymieniono główne dokumenty miejskie, z którymi kwestie związane z dziedzictwem kulturowym pozostają w korelacji.

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska uchwalony przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr 1066/LXI/2006 z dnia 22 czerwca 2006 r.
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska w obszarze zlokalizowanym pomiędzy ulicą Zabrzeńską, ulicą 1 Maja, autostradą A4 oraz wschodnią granicą miasta Ruda Śląska, uchwalony przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr PR.0007.59.2018 z dnia 22 marca 2018 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 18 kwietnia 2018 r., poz. 2701, zmienioną uchwałą nr PR.0007.27.2022 z dnia 24 lutego 2022 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2022 r., poz. 1898
- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska w obszarze zlokalizowanym pomiędzy ul. Zabrzeńską, ulicą 1 Maja, autostradą A4 oraz zachodnią granicą miasta Ruda Śląska z wyłączeniem terenu w rejonie ul. Bielszowickiej, ul. Mostowej i ul. 1 Maja, uchwalony uchwałą nr PR.0007.93.2021 z dnia 27.07.2021 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2021 r., poz. 5110
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska uchwalone przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr PR.0007.79.2015 z dnia 24.03.2015 r., którego aktualność potwierdziła ocena zatwierdzona uchwałą PR.0007.58.2018 Rady Miasta Ruda Śląska z dnia 22.03.2018 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- Strategia Rozwoju Miasta Ruda Śląska na lata 2014-2030 uchwalona przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr PR.0007.49.2014 z dnia 27.03.2014 r., zaktualizowana uchwałą PR.0007.76.2018 Rady miasta Ruda Śląska z dnia 24.05.2018 r.
- Gminny Program Rewitalizacji Miasta Ruda Śląska do 2030 roku

1.2.4. Zbieżność z założeniami wynikającymi z programów krajowych, wojewódzkich i dokumentów miejskich

Celem niniejszego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak i programu krajowego oraz wojewódzkiego, jest wzmocnienie ochrony i opieki nad materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków. Zgodnie z założeniami, program ma również za zadanie uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez respektowanie siedmiu zasad konserwatorskich, wyłożonych w programie krajowym:

- zasada primum non nocere,
- zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasada odwracalności metod i materiałów,
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Głównym dokumentem referencyjnym na poziomie wojewódzkim jest *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami*, którego cele strategiczne zostały wplecione w cele strategiczne programu dla Rudy Śląskiej. Podczas prac nad programem posiłkowano się również myślą przewodnią programu wojewódzkiego, zgodnie z którą: „Zabytki to ślady działalności ludzkiej. Są niezastąpionym źródłem informacji o życiu i działaniach człowieka oraz o historycznym rozwoju umiejętności artystycznej i technicznej. Zabytki są zasobami nieodwracalnymi decydującymi o tożsamości miejsca. Chcąc zachować łączność pomiędzy przeszłymi i przyszłymi pokoleniami, musimy je pielęgnować. Złożoność i interdyscyplinarność działań w tej sferze w warunkach gospodarki rynkowej wymaga strategicznego zarządzania zabytkami opartego na długookresowej wizji rozwoju”.

Na poziomie dokumentów funkcjonujących w mieście Ruda Śląska, niniejszy program odwołuje się w sposób bezpośredni do niektórych zapisów ujętych w *Strategii Rozwoju Miasta Ruda Śląska na lata 2014-2030*. Głównym celem operacyjnym łączącym obydwa te dokumenty jest cel oznaczony w Strategii numerem 1.12. *Ochrona dziedzictwa kulturowego*, w ramach którego funkcjonują zadania realizacyjne zbieżne z zadaniami niniejszego Programu, tj.:

- rewitalizacja i stała opieka nad zabytkami Rudy Śląskiej,
- utworzenie systemu identyfikacji wizualnej, zawierającego informacje o zabytkach i historii miasta,
- edukacja i popularyzacja wiedzy o zabytkach i ich ochronie.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Wyrażna referencyjność następuje również pomiędzy zapisami celu strategicznego nr 3 – *Wysoki stopień wykorzystania dziedzictwa kulturowego miasta* oraz celu operacyjnego nr 2.1. *Zagospodarowane przestrzenie publiczne*, w ramach którego wymieniono następujące zadania:

- dbałość o zachowanie ładu urbanistycznego i powiązanie przestrzenne dzielnic miasta,
- kreowanie przestrzeni publicznych przyjaznych dla mieszkańców, sprzyjających integracji społecznej,
- pielęgnowanie i utrzymywanie terenów zieleni w mieście, w tym rewitalizacja i pielęgnacja istniejących parków miejskich.

Zapisy te mają swoje odzwierciedlenie nie tylko w celach niniejszego *Programu*. Również przedstawiona w *Aneksie do Programu* waloryzacja obiektów zabytkowych i wiążące się z nią określenie wytycznych i postulatów konserwatorskich dla danych obiektów zabytkowych i zespołów zabudowy, w sposób wyraźny wpłynie na poprawne zagospodarowanie przestrzeni publicznych miasta.

Zadania realizacyjne wymienione w celu operacyjnym nr 3.1. *Budowanie tożsamości lokalnej* nie nawiązują bezpośrednio do problemów poruszonych w niniejszym dokumencie, należy jednak zwrócić uwagę, że wszelka aktywność, mająca na celu popularyzację zlokalizowanych w mieście zabytków wpływa w sposób bezpośredni na budowanie tożsamości lokalnej.

Należy podkreślić również referencyjność zapisów *Programu* względem celu operacyjnego nr 1.3. *Wyższy poziom zaspokajania potrzeb mieszkaniowych i tworzenie warunków sprzyjających integracji wspólnot sąsiedzkich*. Zadanie realizacyjne polegające na rewitalizacji budynków mieszkalnych i przestrzeni połączonej z rewitalizacją społeczną odpowiada wprost zadaniom wynikającym z niniejszego dokumentu.

Istnieją także ściśle związki pomiędzy *Gminnym Programem Rewitalizacji* a zapisami niniejszego *Programu*, które dotyczą nie tylko celów strategicznych, ale również konkretnych zadań realizacyjnych. Cel główny Gminnego Programu Rewitalizacji Miasta Ruda Śląska do 2030 roku to: *Podniesienie społecznej, gospodarczej i przestrzennej spójności dzielnic poprzez realizację kompleksowych, komplementarnych i zintegrowanych terytorialnie projektów i działań rewitalizacyjnych*. Jest on realizowany poprzez pięć celów strategicznych odnoszących się do wymiarów rewitalizacji miasta:

- Cel strategiczny 1. Wzmocnienie kapitału społecznego obszaru rewitalizacji, zintegrowania wspólnot sąsiedzkich i społeczności lokalnych.
- Cel strategiczny 2. Wzrost poziomu zatrudnienia i atrakcyjności gospodarczej obszaru rewitalizacji.
- Cel strategiczny 3. Modernizacja starej zabudowy mieszkaniowej i jej bezpośredniego otoczenia w centrach dzielnic.
- Cel strategiczny 4. Poprawa jakości przestrzeni publicznych oraz terenów zieleni urządzonej, w tym terenów o wartościach przyrodniczo-krajobrazowych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- Cel strategiczny 5. Kreowanie nowych aktywności zachowujących, eksponujących i rozwijających dziedzictwo kulturowe i postindustrialne miasta.

Aż trzy z celów strategicznych odnoszą się bezpośrednio do dziedzictwo kulturowego, stąd wniosek, że jego wykorzystanie ma wysoki potencjał w kreśleniu programu rewitalizacji gminy. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w zadaniach przypisanych dla konkretnych podobszarów rewitalizacji:

- podobszar rewitalizacji: Ruda - w ramach podobszaru przewidziano wykonanie 6 zadań, w tym 5 dotyczy się obiektów zabytkowych – Odbudowa Domu Karola Goduli jako kultowego miejsca śląskiego biznesu, Zabezpieczenie ruin zamku w Rudzie wraz z adaptacją piwnic na cele społeczne, edukacyjne i kulturalne wraz z małą gastronomią, Rewitalizacja historycznej części dzielnicy Ruda, Adaptacja zabytkowego budynku byłej Fabryki Margaryny na cele społeczne, kulturalne i gospodarcze, Modernizacja i adaptacja szybu „Franciszek”.

W ramach projektów uzupełniających w tym podobszarze rewitalizacji jest 7 projektów, 4 z nich dotyczą tkanki zabytkowej – Renowacja placu Żwirki i Wigury, Modernizacja zabytkowego osiedla w rejonie osiedla ul. Staszica, Kościelnej, Wolności i Wieniawskiego, Modernizacja budynków mieszkalnych w dzielnicy Ruda, Adaptacja pomieszczeń po byłym komisariacie policji na potrzeby nowej wystawy stałej Muzeum Miejskiego.

- podobszar rewitalizacji: Orzegów – wśród 5 projektów podstawowych 2 mają bezpośrednie odniesienie do dziedzictwa – Rekultywacja i remediacja terenów dawnej koksowni Orzegów oraz Rewitalizacja historycznego centrum Orzegowa.

Projekty uzupełniające dla tego podobszaru są 2, w tym jeden z nich to „Mikroświat Orzegów – spacer historyczny”.

- podobszar rewitalizacji: Godula – z 2 podstawowych projektów obydwa odnoszą się do zabytków – Przebudowa placu Niepodległości i Rewitalizacja historycznej części dzielnicy Godula.

W projektach uzupełniających również obydwa są związane z dziedzictwem. Jeden to: Zmniejszenie niskiej emisji dla budynków ul. Goduli, Nowaka, Kolbego, Tiałowskiego, Czereśniowej, bezpośrednio związany z osiedlem objętym ochroną. Drugi to: Rewitalizacja społeczna – poprawa warunków funkcjonowania i rozwoju społeczności lokalnej Goduli – również dotyczy się pośrednio poprawy warunków funkcjonowania zabytków.

- podobszar rewitalizacji: Carl Emanuel - jedyne zadanie w tym podobszarze jest związane z osiedlem wpisanym do rejestru zabytków: Rewaloryzacja i modernizacja zabytkowego osiedla w rejonie osiedla ul. Wolności i Raciborskiej.

- podobszar rewitalizacji: Chebzie/Kaufhaus - 6 projektów podstawowych w tym 2 w zakresie działań przy zabytkach: Rewitalizacja infrastrukturalna osiedla Kaufhaus oraz Stacja Biblioteka – rewitalizacja zabytkowego dworca kolejowego w Rudzie Śląskiej. Jest też zadanie pośrednio odnoszące się do zabytków - Aktywizacja społeczna osiedla Kaufhaus – zmiana wizerunku i rozwój społeczności lokalnej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

W tym podobszarze rewitalizacji założono wykonanie 6 projektów uzupełniających, 3 z nich wykorzystują odniesienia do obiektów zabytkowych – Rewaloryzacja i modernizacja zabytkowego osiedla w rejonie ul. Pawła, Rewaloryzacja i modernizacja zabytkowego osiedla w rejonie ul. Szafranka, Nowobytomskiej, Styczyńskiego oraz Rewitalizacja historycznej części dzielnicy Chebzie.

- podobszar rewitalizacji: Teren przy 1 Maja – zadanie dla tego podobszaru - Strefa przemysłu czasu wolnego – nie zostało wykonane, w miejscu obecnie znajdują się hale magazynowe.

- podobszar rewitalizacji: Szyb „Mikołaj” – jedynie zadanie na tym terenie to: Rewaloryzacja i adaptacja szybu „Mikołaj” w Rudzie Śląskiej. Projektem tym objęta nieruchomość zabudowana obiektami ujętymi w rejestrze zabytków.

- podobszar rewitalizacji: Muzeum PRL – obejmuje zadanie związane z prowadzeniem Muzeum PRLu w objętym ochroną konserwatorską Folwarku Nowa Ruda.

- podobszar rewitalizacji: Wirek/Czarny Las - podstawowe projekty są 3, w tym 2 wiążące się z zabytkami: Rewitalizacja historycznego centrum dzielnicy Wirek; Osiedle Werdon – rewitalizacja społeczna, zawodowa i infrastrukturalna.

Projektów uzupełniających 7, w tym 3 związane z dziedzictwem kulturowym: Rewaloryzacja i adaptacja szybu „Andrzej”, Modernizacja i renowacja zabytkowego budynku kolonii robotniczej Ficinus w Rudzie Śląskiej, Modernizacja budynków mieszkalnych w dzielnicy Wirek.

- podobszar rewitalizacji: Bykowina/Kochłowice – wśród 3 podstawowych projektów jest 1 odnoszący się do zabytków: Rewitalizacja historycznej części dzielnicy Bykowina wraz z częścią Kochłowic.

Uzupełniające są z kolei 3, w tym 1 dotyczy Zagospodarowania obszaru po KWK Nowy Wirek i górnej części osiedla Nowa Bykowina - teren kopalni jest częściowo w strefie ochrony konserwatorskiej.

- podobszar rewitalizacji: Nowy Bytom – przewidziano wykonanie 7 zadań podstawowych, w tym znajduje się 1 związane z zabytkami: Remont i adaptacja budynku Willi Florianka przy ul. Niedurnego 73 w zabytkowej części Nowego Bytomia.

Uzupełniających 11, w tym 5 bezpośrednio odnoszących się do obiektów zabytkowych: Renowacja kościoła pw. św. Pawła wraz z wieżą widokową, Modernizacja Wielkiego Pieca Hutniczego „A”, Remont i adaptacja zabytkowej wieży ciśnień przy ul. Chorzowskiej na cele kulturalne, społeczne oraz gospodarcze, Modernizacja budynku przy ul. Niedurnego 75, Rewitalizacja historycznego centrum dzielnicy Nowy Bytom. Pośrednio do obiektów zabytkowych odnosi się również zadanie Modernizacja wspólnot mieszkaniowych na terenie miasta Ruda Śląska – część z modernizowanych obiektów stanowi zasób objęty ochroną konserwatorską.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- podobszar rewitalizacji: Tereny po KWK Pokój - zadanie jest jedno – Zagospodarowanie terenu Kopalni Węgla Kamiennego „Pokój” – zadanie to obejmuje obszar objęty ochroną konserwatorską.

Podsumowując należy podkreślić, że dwa główne dokumenty miejskie określające perspektywy rozwoju Rudy Śląskiej zauważają kwestie związane z dziedzictwem kulturowym i spora część ich celów strategicznych, operacyjnych oraz zadań realizacyjnych bezpośrednio odnosi się do jego wykorzystania. Niniejszy *Program* pozostaje w ścisłej korelacji z tymi zapisami czyniąc dokumenty te komplementarnymi.

1.3. Struktura opracowania

W trakcie prac nad niniejszym dokumentem stwierdzono brak syntetycznego opracowania traktującego o architekturze Rudy Śląskiej, w którym zawarte byłyby podstawowe informacje na temat różnorodnych grup obiektów budowlanych i rzeźbiarskich. Wobec tego niniejszy *Program* został wyposażony w rozdział poświęcony historii i charakterystyce miasta, w którym w sposób syntetyczny zaprezentowano Rudę Śląską i jej poszczególne dzielnice. Kolejny rozdział stanowi diagnoza zabytkowej tkanki miasta, gdzie wskazano obowiązujące na terenie miasta formy ochrony konserwatorskiej, przedstawione zostały grupy obiektów zabytkowych z podziałem na pełnione przez nie funkcje (każda z grup ma swój syntetyczny opis), stworzono również ogólne wytyczne i zasady dotyczące kształtowania przestrzeni publicznych oraz prowadzenia prac konserwatorskich i restauracyjnych przy obiektach. Opisany został krajobraz kulturowy miasta, osobny podrozdział poświęcono również dziedzictwu niematerialnemu. Te części nie funkcjonowały w poprzednich programach i stanowią jedno z ważniejszych uzupełnień niniejszej aktualizacji.

Programowi towarzyszy *Aneks*, w którym przedstawiona została waloryzacja wybranych elementów zasobu dziedzictwa kulturowego z terenu miasta. Wskazano tam konkretne obiekty, w których przeprowadzone inwentaryzacje i wizyty terenowe pozwoliły na diagnozę ich stanu technicznego i stanu zachowania oraz umożliwiły stworzenie dla nich wytycznych i postulatów konserwatorskich. *Aneks* ten stanowi dokument porządkujący zasady prowadzenia remontów, ewentualnej rozbudowy czy zagospodarowania otoczenia zabytków z terenu miasta, dzięki czemu w sposób bezpośredni przełoży się na efektywność działań prowadzonych przy tych obiektach.

Podziału opisywanych w *Aneksie* obiektów dokonano w oparciu o pełnioną przez nie funkcję. Wyodrębniono w ten sposób grupy obiektów, z których każda reprezentuje inny rodzaj architektury (sakralna, przemysłowa, mieszkalna, użyteczności publicznej). W ramach niektórych grup dokonano dodatkowych podpodziałów. Osobne rozdziały poświęcono architekturze osiedli patronackich (przez wzgląd na ich mnogie występowanie na terenie miasta), parkom i cmentarzom (z racji ich specyficznej funkcji i uwarunkowań przestrzennych) oraz obiektom wpisanym do rejestru zabytków. Każdy obiekt bądź zespół obiektów posiada waloryzację, opis stanu zachowania, wytyczne konserwatorskie oraz planowany zakres prac i remontów konserwatorskich. Z uwagi na fakt, że w gminnej ewidencji zabytków miasta Ruda Śląska figuruje ponad 2 000 obiektów, niemożliwym było ujęcie wszystkich z osobna w niniejszym dokumencie.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Część z nich zorganizowano zatem w grupy, których wspólnym mianownikiem jest najczęściej obecność tożsamyh rozwiązań architektonicznych lub urbanistycznych. Dla tak usystematyzowanych grup obiektów opracowano stosowne wytyczne konserwatorskie oraz postulowany zakres prac remontowych. Dzięki rozpoznaniu najpilniejszych potrzeb konserwatorskich i ujęciu ich w niniejszym programie, możliwe będzie skuteczniejsze prowadzenie polityki opieki nad zabytkami w Rudzie Śląskiej.

Bardzo istotnym elementem niniejszego opracowania jest analiza SWOT dla środowiska kulturowego miasta oraz wyznaczenie zadań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytkowej tkanki i zwiększenie świadomości mieszkańców miasta w zakresie dbania o dziedzictwo kulturowe Rudy Śląskiej. Przy wyznaczaniu szczegółowych działań dla powyższych celów priorytetowych stosowano zasadę referencyjności względem dokumentów wymienionych w punkcie 1.2 niniejszego rozdziału jak również brano pod uwagę konieczność zorientowania służb konserwatorskich na aktualnie pilne tematy związane ze zmianami klimatycznymi, problemami przestrzennymi takimi jak eks- i suburbanizacja oraz starzeniem się społeczeństwa i depopulacją.

2. HISTORIA I CHARAKTERYSTYKA MIASTA

Obszar obecnego miasta Ruda Śląska tworzy jedenaście dzielnic, które kiedyś stanowiły samodzielne organizmy miejskie. Kilka z nich ma rodowód średniowieczny. Najszybszy rozwój terenów obecnej Rudy Śląskiej nastąpił w XIX w., kiedy silnie zaczął rozwijać się przemysł ciężki. Zmiany wtedy zapoczątkowane doprowadziły do scalania się niezależnych dotąd miejscowości w nowe organizmy.

Miasto w dzisiejszych granicach administracyjnych powstało w dniu 1 stycznia 1959 roku z połączenia Rudy Śląskiej z Nowym Bytomiem. Te dwa zasadnicze człony również nie stanowiły jednolitych, zwartych organizmów miejskich. Ruda Śląska przed przyłączeniem obejmowała następujące jednostki terytorialne: Rudę, Godulę i Orzegów. W skład Nowego Bytomia wchodziły: Nowy Bytom, Bielszowice, Bykowina, Chebzie, Halemba, Kłodnica, Kochłowice, Stara Kuźnica i Wirek. Historyczne zróżnicowanie tych obszarów sprawia, że na charakterystykę miasta Ruda Śląska składają się jednostkowe historie i charakterystyki jego poszczególnych dzielnic.

2.1. Ruda

Pierwsza wzmianka o Rudzie znalazła się w tzw. Rejestrze Ujazdowskim, czyli księdze uposażeń biskupstwa wrocławskiego sporządzonej w latach 1295-1305. Wieś Ruda powstała w sąsiedztwie obecnych ulic Bujoczka i Starowiejskiej. Osiedlanie się ludzi na tym terenie było związane z wydobywaniem rud różnych metali – stąd zresztą nazwa miejscowości. Właścicielami Rudy była rodzina Rudzkich, która nabyła wieś jeszcze w XIV wieku (1396 r.). Od tego czasu Ruda była własnością prywatną. W 1540 roku Rudę nabył Jan Gierałtowski z Chudowa, którego rodzina miała wieś we władaniu do 1622 roku. W 1643 roku w wyniku procesu sądowego majątek przejęła Marianna Koniecka z mężem Aleksandrem Białym-Bielskim. Rodzina ta prawdopodobnie należała do ostatnich właścicieli, którzy mieszkali

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

na zamku w Rudzie. Kolejnym istotnym właścicielem był baron Franciszek Wolfgang von Stechow, który kupił Rudę w 1748 roku, a od 1738 roku był również właścicielem miejscowości Pławniowice. W roku 1798 Ruda przechodzi w ręce wnuka von Stechowa – hrabiego Karola Franciszka von Ballestrem. Od tego czasu majoratem rudzko-biskupicko-pławniowickim zajmowała się rodzina Ballestremów, a ich „panowanie” skończyło się dopiero w 1945 roku wraz ze śmiercią hrabiego Mikołaja.

Za moment powstania pierwszej na terenie Rudy kopalni uznaje się datę aktu prawnego dotyczącego utworzenia na wniosek barona von Stechow majoratu obejmującego Rudę, Biskupice i Pławniowice, czyli 23.01.1752 roku. W roku 1770 baron Franciszek Karol von Stechow zgłosił się do pruskiego Urzędu Górniczego czynną już za czasów austriackich kopalnię pod nazwą „Brandenburg”. Uzyskał dla niej nadania górnicze na eksploatację. Po śmierci barona Stechowa w roku 1798, majorat odziedziczył hrabia Karol Franciszek von Ballestrem. Ród Ballestremów stał się wkrótce potentatem przemysłowym na Górnym Śląsku, inwestując w różne gałęzie przemysłu i budując jeden z bardziej rozbudowanych koncernów. Do Ballestremów należały dobra ziemskie Górnego i Dolnego Śląska oraz nadania górnicze w rejonie Rudy i Biskupic. Były tam eksploatowane kopalnie „Brandenburg”, „Wolfgang” i „Graf Franz” w Rudzie oraz kopalnia „Castellengo” w Rokitnicy, a także zakłady współpracujące, takie jak: Elektrownia „Mikołaj”, koksownia „Walenty”, szamotownia i kolej piaskowa – własności koncernu „Borsiga”. Ponadto Ballestremowie byli właścicielami pakietu kontrolnego Górnos Śląskiej Kolei Żelaznej „Oberschlesische Eisenbahn Bedarfs Aktiengesellschaft” („Oberbedarf”). Dyrekcja „Dóbr Hrabiego Ballestrema” zarządzała majątkami ziemskimi na Górnym i Dolnym Śląsku, Austrii, Czechosłowacji, ponadto kierowała filialnymi zakładami przemysłowymi. Równocześnie z rozwojem infrastruktury przemysłowej, trwała budowa osiedli robotniczych dla pracowników koncernu Ballestremów, które powstały między innymi przy obecnej ul. Kościelnej i Staszica, wzdłuż ul. Szczęść Boże, w ramach kolonii Carl Emanuel a także w Rudzkiej Kuźnicy. Zasadnicze zmiany w organizacji koncernu Ballestrema nastąpiły w 1922 roku po podziale Górnego Śląska. Kierownictwo koncernu znajdujące się dotychczas w Rudzie przeniesiono na stronę niemiecką do Gliwic. Po stronie polskiej utworzono firmę pod nazwą „Wschodnio-Górnos Śląskie Zakłady Przemysłowe hrabiego Mikołaja Ballestrema”. Do nowo utworzonej firmy należały zakłady w rejonie Rudy. Na mocy ustawy z dnia 10 lipca 1939 roku wydanej przez Sejm Śląski Ruda otrzymała prawa miejskie, które jednak weszły w życie dopiero po II wojnie światowej. Do Rudy przyłączono wówczas Godulę, Orzegów i Chebzie. W 1959 Ruda wraz z Nowym Bytomiem stworzyły miasto Ruda Śląska.

2.2. Orzegów

Pierwsza wzmianka historyczna o Orzegowie pochodzi z 1313 roku – niejaki Marcin z Orzegowa występuje w dokumentach jako świadek sprzedaży wsi przez księcia bytomskiego – Siemowita. Orzegów pojawia się także w spisie świętopietrza z 1366 roku. Od tego momentu przechodzi przez wieki z jednych rąk szlacheckich do drugich, aż w końcu w 1826 roku nabywa ten teren górnos Śląski przemysłowiec Karol Godula. Jediną i dominującą gałęzią gospodarki na tym obszarze było wówczas rolnictwo. Głównym celem Goduli było natomiast maksymalne uprzemysłowienie tego regionu, poprzez eksploatację bogactw naturalnych. Po śmierci Goduli w 1848 roku, Orzegów dziedziczy jego jedyna spadkobierczyni Joanna Gryzik, która w roku 1858 wychodzi za mąż za hrabiego Hansa Ulricha

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Schaffgotscha. W rodzinie Schaffgotschów Orzegów pozostanie do końca II wojny światowej. Najstarsza kopalnia węgla w Orzegowie to „Król Dawid” (jeszcze z XVIII w.). Pierwszą kopalnią uruchomioną przez Karola Godulę w jego majątku była kopalnia „Orzegów”, nadana formalnie w 1832 roku. Samodzielność Orzegowa skończyła się w 1951 roku, kiedy został przyłączony do Rudy.

2.3. Godula

Powstanie osady Godula wiąże się ściśle z rozwojem przemysłu na Górnym Śląsku. Przedsiębiorca przemysłowy Karol Godula chciał na tym terenie wybudować hutę cynku. Realizację przedsięwzięcia przerwała jego śmierć w 1848 roku, jednak ukończenia zadania podjął się jego radca prawny - Ludwik Scheffler, który rozpoczął budowę zakładu. Ukończoną w 1855 roku hutę nazwano na cześć pomysłodawcy Godullahütte. W roku 1858 rejencja opolska wyraziła zgodę na nadanie takiej nazwy hucie oraz znajdującej się przy niej osadzie. Powstała w ten sposób osada Godullahütte była częścią gminy Orzegów i składała się z niewielkiego siedliska robotniczego w pobliżu terenu zakładu hutniczego (obszar dzisiejszych ulic Starej i Przedszkolnej). W latach 1858-1861 w ramach osady wzniesiono kolejne budynki murowane, przeważnie parterowe, oraz szkołę. Huta została unieruchomiona w 1919 roku, a w latach 1920-22 rozebrana. Na jej obszarze zlokalizowano fabrykę gwoździ, która przetrwała do 1934 roku. Rozporządzeniem z dnia 26 czerwca 1875 r. wyłączono z gminy Orzegów Obszar Dworski Schaffgotschów i utworzono nową jednostkę administracyjną pod nazwą „Obszar Dworski Orzegów”. Na siedzibę tego obszaru została przeznaczona miejscowość Godullahütte (w skład obszaru wchodziła Godula, kopalnia w Orzegowie, Chebbie, dworzec kolejowy, terytorium hut „Morgenroth” i „Gute Hoffnung”, kopalnia „Paweł”, szyb Zofia i Schlegel oraz folwark Kopanina). Obszary dworskie zlikwidowano 1 maja 1924 roku, a w ich miejsce utworzono gminę Godula. W roku 1951 Godulę przyłączono do Rudy.

2.4. Chebbie

Początek funkcjonowania osady wiąże się z powstaniem w tym miejscu hut „Gute Hoffnung” i „Morgenroth” w latach 20-tych XIX wieku. W ich sąsiedztwie wybudowano domy dla pracowników, co doprowadziło do powstania dwóch odrębnie funkcjonujących osad. W 1843 roku do huty „Morgenroth” należało 12 domów, a do „Gute Hoffnung” 16 budynków. Obie huty pracowały do 1871 roku. Głównym zakładem wydobywczym w Chebziu była podówczas kopalnia „Paweł” nadana w 1842 roku. Najważniejszym momentem w historii dzielnicy był 1845 rok, kiedy uruchomiona została linia kolejowa z Gliwic do Świętochłowic. Powstał wtedy przystanek kolejowy, który mieścił się w centrum Chebzia, naprzeciw funkcjonującej podówczas karczmy. Przystanek jak i miejscowość oficjalnie nazwano „Morgenroth”. W 1859 roku zaczęto budować w dzielnicy dworzec kolejowy. Dzięki temu wzrosły możliwości wywozu węgla i cynku, a Chebbie stało się istotnym węzłem kolejowym. W latach 1902-1914 dla kolejarzy wybudowano przy dworcu osiedle składające się z 32 budynków mieszkalnych, zlokalizowanych wokół dzisiejszych ulic Dworcowej, Przedtorze i Zabrzańskiej.

2.5. Nowy Bytom

Nowy Bytom rozwinął się w XIX wieku na obszarze Czarnego Lasu, który był pierwotnie enklawą leśną stanowiącą własność miasta Bytomia. Najistotniejszym zakładem działającym na terenie dzielnicy była huta „Pokój” (Friedenshütte), wybudowana w 1840 roku przez kupców Szymona Löwey, Moryca Fridländera i Dawida Löwenfelda. W 1871 roku huta została przejęta przez spółkę „Oberschelsische Eisenbahn Bedarfs Aktiengesellschaft”, zorganizowaną przez Karola Wolfganga Ballestrema. Od momentu uruchomienia huty na terenie Nowego Bytomia rozwijało się budownictwo mieszkaniowe, którego tempo przyrostu było warunkowane etapami rozwoju inwestycyjnego zakładu. W latach siedemdziesiątych XIX wieku powstawały wielopiętrowe budynki o mieszkaniach składających się najczęściej z dwóch izb. Dla wyższego personelu administracyjnego i technicznego budowano wille. Największa kolonia robotnicza została usytuowana równolegle do zabudowań huty, a jej centralnym punktem jest powstały na początku XX wieku dom towarowy – „Kaufhaus”. Największe nasilenie budownictwa mieszkaniowego nastąpiło po 1905 roku. W 1913 roku już 57% załogi huty mieszkało w budynkach zakładowych¹. W latach 1911-1912 w centrum dzielnicy wzniesiono neoromański kościół pw. św. Pawła, którego sylwetka stała się dominantą przestrzenną otaczającego terenu oraz swoistym symbolem Nowego Bytomia.

W wyniku plebiscytu z 1921 roku Nowy Bytom został przyłączony do Polski. 6 lipca 1922 roku Wojewoda Śląski utworzył z dawnych części powiatu miejskiego Bytom samodzielną gminę pod nazwą Nowy Bytom. W późniejszym okresie, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1950 r. został utworzony Powiat Miejski Nowy Bytom, do którego przyłączono miasto Wirek i samodzielne gminy Bielszowice, Bykowina, Halemba, Kochłowice i Kłodnicę. Z gminy Godula włączono do Nowego Bytomia miejscowość Chebbie, a w roku 1954 przyłączono jeszcze Starą Kuźnicę z powiatu pszczyńskiego.

2.6. Wirek

Pierwsze wzmianki na temat Nowej Wsi pochodzą z końca XVI wieku i na ten wiek należy najpewniej datować powstanie tej osady. Do końca XVIII wieku pozostaje ona niewielką osadą wiejską, natomiast w miarę rozwoju przemysłu powiększa się i nabiera miejskiego charakteru. Początek urbanizacji Nowej Wsi wyznacza rok 1802, czyli data założenia kopalni „Błogosławieństwo Boże”. Bliskość wydobywania węgla kamiennego wpływa wkrótce na rozwój hutnictwa – na terenie dzielnicy znajdowały się trzy duże huty - Antonina, Hugo i Liebe-Hoffnung.

W 1828 roku z gminy Nowa Wieś został wyłączony obszar Wirka, który stał się samodzielną gminą. Gmina ta przetrwała do 1870 roku, kiedy to Wirek stał się Obszarem Dworskim. W 1949 roku wszystkie te obszary zostały scalone w Gminę Wirek, która wówczas otrzymała prawa miejskie, natomiast w roku 1951 została przyłączona do Nowego Bytomia.

¹ Informacja za: Bernard Kopiec, *Ruda Śląska. Zarys dziejów. Część druga: Nowy Bytom, Bielszowice*, Ruda Śląska 2007, s. 12.

2.7. Bielszowice

Początki Bielszowic nie są znane, osada istniała na tym terenie najprawdopodobniej już na przełomie XIII i XIV wieku. Nazwa miejscowości pochodzi od potoku Bielczy, obecnie zwanego Kochłówką (Potok Bielszowicki) lub od bielenia płótna na łąkach nad potokiem. Pierwsza udokumentowana wzmianka o dzielnicy pochodzi z 1472 roku i wymienia właściciela wsi Macieja Bielczowickiego Starszego. W 1620 roku na obszarze Bielszowic znajdowały się trzy folwarki. Wynikało to z faktu, iż w tym czasie osada miała trzech właścicieli: Jerzego Rajskiego, Jerzego Bielczowskiego i Małgorzatę Przyszowską. W roku 1689 Bielszowice przeszły na własność Rogowskich z Rogoźnika, by pod koniec XVII wieku znaleźć się we władaniu Wacława Leopolda Rajskiego. Około 1700 roku połowę majątku nabył Wilhelm Sobek. Kolejna zmiana właściciela Bielszowic nastąpiła w połowie XVIII wieku, wtedy to dobra zakupił baron Jarosław Foglar, właściciel Paniówek i Chudowa. W ramach kolonizacji fryderycjańskiej na terenie Bielszowic powstały w 1774 r. kolonie: Kończyce i Pawłów Górny, a w 1777 Pawłów Dolny. W XVIII wieku Bielszowice były w posiadaniu rodów Wilczków i Bobrowskich. W wieku XIX władali nimi kolejno Blanowscy, Aleksander de Bally, Herman Robert de Brase, a od 1854 roku hrabia Hugo Henkel von Donnersmarck. Kolejny właściciel to Samuel Hoffman, do którego Bielszowice należały od 1873 roku, ten zaś sprzedał ziemię rodzinie Kramsta. Następnie Bielszowice nabył właściciel kolejek konnych, Rudolf Pringsheim, a w 1891 roku zajął je pruski skarb państwa. W roku 1922 patronat nad Bielszowicami przejął skarb odrodzonego państwa polskiego, a w 1951 roku przyłączono je do Nowego Bytomia, by w 1959 weszły w skład miasta Ruda Śląska.

W 1805 roku na terenie dzielnicy wybudowano hutę cynku „Deutsche Hütte”, a w latach 1896-1904 kopalnię węgla kamiennego, która istnieje w tym miejscu do dzisiaj w ramach Kopalni Węgla Kamiennego Ruda należącej do Polskiej Grupy Górniczej. U schyłku XIX wieku Bielszowice nie miały cech osady zwartej, stanowiły luźny zlepek małych osiedli i przysiółków, dla których wspólnym zwornikiem była przynależność do jednej parafii.

2.8. Halemba

Obecna dzielnica Halemba składa się z trzech funkcjonujących wcześniej osobno miejscowości: Halemby, Kłodnicy i Starej Kuźnicy. Przez wzgląd na historyczną samodzielność tych obszarów, zostaną one opisane osobno.

2.8.1. Halemba

Do końca XVII wieku Halemba była częścią Kochłowic. Powstanie odrębnej wioski było związane z uruchomieniem kuźni żelaza w połowie XV wieku (kuźnica wymieniona jest po raz pierwszy w dokumencie zastawnym z 1451 roku). Nazwa miejscowości wzięła się od nazwiska rodziny, dzierżawiającej funkcjonującą tu wówczas kuźnię. W 1629 roku właścicielem ziemi bytomskiej został Łazarz Henkel von Donnersmarck, przejmując jednocześnie Halembę. W tym samym 1629 roku zostały ustanowione tak zwane obszary dworskie, obejmujące w Halembie kuźnicę, folwark z polami i lasem, a także z przyfolwarcznym browarem i słodownią. Po 1649 roku rozpoczął się proces usamodzielniania się Halemby, pod koniec XVII wieku utrwaliła się ostatecznie nazwa osady.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

W 1718 roku w Halembie zostaje zlokalizowany wielki piec hutniczy. W 1890 roku poświęcono nowo wybudowany kościół, a cztery lata później zlokalizowano przy nim cmentarz.

Proces narastania tkanki mieszkaniowej w Halembie był początkowo bardzo powolny, głównie z racji rolniczego i kuźniczego charakteru tych ziem. Również urbanizacja przebiegała stosunkowo wolno – główną drogę wybrukowano dopiero w latach 90-tych XIX wieku, a zaasfaltowano dopiero w połowie wieku XX.

2.8.2. Stara Kuźnica

Początek tej osady przypada na 1394 rok, kiedy książęta raciborscy Jan i Mikołaj nadali mistrzowi hutniczemu Henrykowi obszar wielkości pół mili w celu zbudowania kuźnicy, dworu, karczmy, młyna i tartaku wraz z prawem do założenia wsi na prawie niemieckim². Zakład kuźniczy powstał ostatecznie na południowym brzegu rzeki Kłodnicy, natomiast zabudowania mieszkalne dla jego pracowników po północnej stronie. Wyewoluowały one z czasem w odrębną osadę – Kłodnicę. Miejscowość Stara Kuźnica, z obiecującej w wiekach XV-XVIII osady przemysłowej, spadła w XIX wieku do rzędu niepokąźnej wsi rolniczo-leśnej. Mimo, iż osada była systematycznie powiększana, rozwój Starej Kuźnicy nie przebiegał w takim tempie jak sąsiadującej z nią Halemby.

2.8.3. Kłodnica

Osadnictwo w Kłodnicy rozpoczęło się wraz z działalnością zakładu kuźniczego, który ulokowany został na południowym brzegu rzeki Kłodnicy. Północną jej stronę zagospodarowano wówczas pod chaty i karczmę. W 1629 roku obszar ten został przejęty przez hrabiego Henkel von Donnersmarck. W katastrze z roku 1743 Kłodnica jest zanotowana jako gmina z samorządem wiejskim³. Równocześnie z tworzeniem się samorządu gminnego przebiegał proces industrializacji wsi. Najprężniejszy rozkwit objął Kłodnicę w latach międzywojennych – dokonano wówczas elektryfikacji miejscowości, założono straż pożarną, utwardzono główną drogę oraz wybudowano most łączący Kłodnicę ze Starą Kuźnicą. W 1942 roku koncern Schaffgotschów rozpoczął na terenie Kłodnicy budowę szybu górniczego Godula, który stał się zalążkiem do powstania kopalni „Halemba”. Rozporządzeniem wojewody z dnia 27 listopada 1945 r. gminę Kłodnica włączono do gminy Halemba, by później przyłączyć ją do Nowego Bytomia, a w roku 1959 do nowopowstałej Rudy Śląskiej⁴.

2.9. Kochłowice

Ośrodkiem wokół którego rozrastała się osada kochłowiecka było grodzisko, założone nad rzeką Kochłówką, najprawdopodobniej w drugiej połowie XIII wieku. Od 1498 roku ziemia bytomska, na obszarze której zlokalizowane są Kochłowice, znajdowała się w posiadaniu księcia opolskiego Jana Dobrego. Po jego śmierci księstwo bytomskie

² Informacje za: Bernard Kopiec, *Ruda Śląska – zarys dziejów. Część trzecia: Kochłowice, Bykowina, Halemba, Kłodnica, Stara Kuźnica, Nowa Wieś*, Ruda Śląska 2009, s. 177-178

³ Informacje za: Bernard Kopiec, *Ruda Śląska – zarys dziejów. Część trzecia: Kochłowice, Bykowina, Halemba, Kłodnica, Stara Kuźnica, Nowa Wieś*, Ruda Śląska 2009, s. 143.

⁴ Informacje za: Bernard Kopiec, *Ruda Śląska – zarys dziejów. Część trzecia: Kochłowice, Bykowina, Halemba, Kłodnica, Stara Kuźnica, Nowa Wieś*, Ruda Śląska 2009, s. 151.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

wraz z Kochłowicami objął margrabia Jerzy Hohenzollern, a w 1629 roku przeszło ono na własność Łazarza Henkel von Donnersmarck. Rodzina Donnersmarcków była właścicielem tego obszaru do końca II wojny światowej.

Pierwsza na terenie Kochłowic kopalnia, o nazwie „Hugo” powstała w 1824 roku, a drugą o nazwie „Zwang” otwarto w roku 1828. Kopalnie zostały połączone w jedną, o nazwie „Hugo-Zwang” w 1849 roku. Nazwę tę zmieniono dopiero w 1928, kiedy kopalnia przestała być własnością rodziny Henckel von Donnersmarck i stała się własnością spółki akcyjnej „Wirek Kopalnie S.A.”, nazwano ją wówczas „Wirek”. Pięć lat później, w roku 1933 kopalnię unieruchomiono. Ponowną eksploatację podjęły dopiero władze niemieckie w 1939 roku, a w 1954 kopalnię przyłączono do powstałej wówczas kopalni „Nowy Wirek”. W 2007 roku połączono KWK „Polska-Wirek” i KWK „Halemba” w dwuruchową kopalnię pod nazwą Oddział KWK „Halemba-Wirek”, a od 1 lipca 2016 roku Oddział KWK „Halemba-Wirek” razem z KWK „Bielszowice” oraz KWK „Pokój” utworzył Kopalnię Węgla Kamiennego Ruda, należącą do Polskiej Grupy Górniczej S.A.

Rozkwit Kochłowic nastąpił pod koniec XIX wieku. Wówczas w dzielnicy założono urząd pocztowy oraz centralny wodociąg, natomiast na początku XX wieku miejscowość przyłączono do sieci kolejowej, wybudowano dworzec oraz pociągnięto sieć gazową. W trakcie plebiscytu z 1921 roku większość mieszkańców Kochłowic opowiedziała się za przyłączeniem do Rzeczypospolitej, w związku z czym w roku 1922 miasto zostało uroczystie przejęte przez administrację polską. W 1951 roku Kochłowice utraciły samodzielność i stały się dzielnicą Nowego Bytomia, by w 1959 zostać przyłączone do Rudy Śląskiej.

2.10. Bykowina

Bykowina była do końca XVII wieku przysiółkiem Kochłowic. Początki osadnictwa na tym terenie mają związek z działalnością kamieniołomu, który funkcjonował w tym miejscu aż do XX wieku. Data powstania gminy bykowińskiej nie jest znana. Na pewno było to przed 1789 rokiem, z tego czasu bowiem jest zachowane wyobrażenie pieczęci gminnej Bykowiny. Przedstawia ona wzgórze z wejściem do sztolni, na którym rośnie drzewo. Posiadanie własnego herbu świadczyło w państwie pruskim o samodzielności prawnej, należy więc mniemać, że Bykowina była wówczas już niezależna od Kochłowic. W 1825 roku wybudowano na terenie Bykowiny cynkownię Turzo, która działała do roku 1919. Po powstaniach śląskich Bykowina została uroczystie przejęta przez władze polskie 20 czerwca 1922 roku. W 1951 roku obszar Bykowiny włączono do miasta Nowy Bytom, a w 1959 Bykowina stała się jedną z dzielnic Rudy Śląskiej.

2.11. Czarny Las

Teren obecnego Czarnego Lasu przez kilkaset lat był porośnięty gęstym lasem, z którego bytomscy mieszkańcy czerpali drewno opałowe i budowlane. Przez lata funkcjonował jako obszar dworski, a później służąca do polowań własność należąca do miasta Bytomia. Do połowy XVIII wieku ta leśna enklawa nie miała większego znaczenia gospodarczego. Wartość obszaru wzrosła, gdy w okolicy zaczęto wydobywać węgiel kamienny. Pierwsze podanie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

do władz o pozwolenie na eksploatację wnieśli mieszkańcy bytomscy w 1776 roku. W latach 1899-1902 powstała kopalnia „Friedensgrube”, czyli kopalnia „Pokój”, której założenie stało się impulsem do intensywnego rozwoju osadnictwa na tym obszarze. Teren dzielnicy odłączono od Bytomia dopiero w 1922 roku, po rozstrzygnięciu plebiscytu. Czarny Las został wówczas wcielony do gminy Nowy Bytom. 12 stycznia 2006 r. Rada Miasta Ruda Śląska uchwałą nr 954/LIII/2006 wyodrębniła teren historycznego Czarnego Lasu z dzielnic Nowy Bytom i Wirek i utworzyła tym samym jedenastą dzielnicę Rudy Śląskiej.

3. DIAGNOZA ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA TERENIE MIASTA

W niniejszym rozdziale wskazano formy ochrony konserwatorskiej obowiązujące w Rudzie Śląskiej. Wymienione zostały wszystkie obiekty ujęte w rejestrze zabytków. W dalszej części opracowania opisano gminną ewidencję zabytków oraz zasięg terytorialny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Następnie przedstawione zostały poszczególne typy i rodzaje zabytków w mieście, w szczególności układy urbanistyczne, dzieła architektury i budownictwa, obiekty sakralne, użyteczności publicznej, obiekty obronne, zabytki techniki, cmentarze i parki oraz zabytki archeologiczne. Syntetycznie opisano każdą grupę obiektów, wskazując krótko na wartości zasobu oraz na planowane działania strategiczne z nimi związane. Osobny podrozdział poświęcony został krajobrazowi kulturowemu miasta oraz dziedzictwu niematerialnemu. Utworzone zostały wytyczne ogólne do kształtowania przestrzeni publicznych w mieście. Waloryzacja zasobu, w której znalazły się szczegółowe dane o poszczególnych obiektach i dedykowane im wytyczne i postulaty konserwatorskie została ujęta w Aneksie, stanowiącym załącznik do niniejszego Programu.

3.1. Struktura zabytków w mieście Ruda Śląska

3.1.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków województwa śląskiego

- ul. Kościelna 12 - Kościół parafialny pod wezwaniem Matki Boskiej Różańcowej, fundacji hrabiego Wolfganga Ballestrema, wzniesiony w 1869 roku w stylu uproszczonego neogotyku według projektu gliwickiego budowniczego Wachtela - granice ochrony obejmują kościół wraz z najbliższym otoczeniem – nr rejestru A/7/99 z dnia 30 kwietnia 1999 r.

- ul. Piastowska 16 - Kościół parafialny pod wezwaniem św. Józefa fundacji hrabiego Franciszka Ksawerego Ballestrema, wzniesiony w latach 1902-1904 według projektu berlińskiego architekta Augusta Menke - granice ochrony obejmują kościół wraz z najbliższym otoczeniem w ramach ogrodu - nr rejestru A/8/99 z dnia 30 kwietnia 1999 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- ul. Orzegowska 6 - Budynek kaplicy pod wezwaniem św. Józefa, obecnie Piusa X, wzniesiony w 1870 roku - granice ochrony obejmują budynek kaplicy oraz jego najbliższe otoczenie wraz z zielenią w granicach działki – nr rejestru A/195/06 z dnia 24 sierpnia 2006 r.

- ul. Wolności 6 - Budynek szkoły (obecnie biurowy) wzniesiony w 1895 roku - wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/256/09 z dnia 07 lipca 2009 r.

- ulice Wieniawskiego, Staszica, Wolności, Kościelna, Mickiewicza - Zespół osiedla robotniczego powstały około 1900 roku w obrębie ulic Wolności, Kościelnej, Stanisława Staszica, Henryka Wieniawskiego i Adama Mickiewicza - wpis do rejestru zabytków obejmuje:

- rozplanowanie osiedla (układ i zabudowy na terenie objętym decyzją)

- zabudowa – budynki mieszkalne przy ulicy:

1) Wieniawskiego 1, 3, 5

2) Wolności 33, 35, 37, 39

3) Staszica 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15 – wraz z towarzyszącą im zabudową gospodarczą

4) Kościelnej 2, 4, 6, 8 – wraz z towarzyszącą im zabudową gospodarczą

- zespół kościelny, który tworzą: neogotycki kościół parafialny pod wezwaniem Matki Boskiej Różańcowej z 1869 roku, plebania i ogród

- budynki użyteczności publicznej:

1) gmach gimnazjum (obecnie Liceum Ogólnokształcącego) przy ul. Mickiewicza 15

2) szkoła zawodowa (później urząd gminy, obecnie muzeum) przy ul. Wolności 26

- zieleń osiedlową – zadrzewienie ulic Staszica i Kościelnej –

nr rejestru A/1518/93 z dnia 30 kwietnia 1993 r.

- ul. Konopnickiej - Zespół zabudowań dawnego szybu Franciszek kopalni Wawel, z końca XIX wieku, który tworzą budynki: portierni (obiekt nie istnieje), maszynowni, nadszybka, dawnej łaźni górniczej (obiekt nie istnieje), cechowni (obiekt nie istnieje), kotłowni, straży pożarnej, administracji, rozdzielni i stacji ratownictwa górniczego, dawnych stajni, warsztatów, dawnej stolarni, warsztatów elektrycznych oraz wieża nadszybowa - nr rejestru A/1324/84 z dnia 29 sierpnia 1984 r.

- ul. ks. Niedzieli 6 - Kościół parafialny pw. św. Marii Magdaleny, wzniesiony w 1883 roku według projektu mistrza budowlanego Philipa z Gliwic, przy współpracy mistrza ciesielskiego Traufelda - wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek kościoła wraz z najbliższym otoczeniem w ramach ogrodzenia (które nie jest przedmiotem wpisu do rejestru zabytków) - nr rejestru A/180/06 z dnia 27 lipca 2006 r.

- ul. Kokota 169A - Budynek sali zbornej, dawnej łaźni i szatni łańcuszkowej, wzniesiony w latach 1905-1906, rozbudowany w latach późniejszych - wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek sali zbornej, dawnej łaźni i szatni

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

łańcuskowej wraz z najbliższym otoczeniem, znajdującym się na działce o numerze 1227/113 - nr rejestru A/316/10 z dnia 15 października 2010 r.

- ul. ks. Niedzieli 22, 24, 26, 28, 30 i 32 - Zespół zabudowy kolonii patronackiej wzniesiony w około 1900 roku, w skład którego wchodzi budynki mieszkalne oraz budynki gospodarcze - wpis do rejestru zabytków obejmuje układ urbanistyczno-architektoniczny osiedla, bryłę i formę budynków mieszkalnych oraz budynków gospodarczych, detal architektoniczny elewacji i wnętrz, historyczny układ, podziały i formę stolarki okiennej i drzwiowej - nr rejestru A/176/06 z dnia 3 marca 2006 r.

- ul. Styczńskiego, Nowobyomska i Szafranka - Kolonia domków robotniczych składającą się z 12 budowli mieszkalnych i jednej gospodarczej, wzniesiona w latach 1906-1907 - nr rejestru A/931/2022 z dnia 19 stycznia 2022 r. (wcześniejszy numer rejestru dla województwa katowickiego A/1334/85 z dnia 21 maja 1985 r.)

- ul. Goduli 22 - Kościół parafialny pod wezwaniem ściecia św. Jana Chrzciciela (pierwotny projekt opracowany został w 1865 roku prawdopodobnie przez berlińskiego architekta J. Roschdorffa, kościół rozbudowano w latach 1868-1871 przez Teodora Linkego, najprawdopodobniej według projektu architekta Karla Heidenreicha) - granice ochrony obejmują działkę - nr rejestru A/10/99 z dnia 30 kwietnia 1999 r.

- ul. Piłsudskiego - Kościół filialny pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny z XIX w. - granice ochrony obejmują cały obiekt w ramach ogrodzenia - nr rejestru A/380/12 z dnia 12 listopada 2012 r. (wcześniejszy numer rejestru dla województwa katowickiego A/1150/70 z dnia 21.12.1970)

- ul. ks. Tunkla - Zespół kościelny pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej z końca XIX wieku, obejmujący kościół parafialny, plebanię i budynki gospodarcze - granice ochrony obejmują cały zespół w ramach ogrodzenia (z wyjątkiem stodoły i szopki) - nr rejestru A/1312/83 z dnia 10 sierpnia 1983 r.

- Kochłowice - Grodzisko średniowieczne z XI-XIV wieku, wczesnośredniowieczne i średniowieczne, należące do typu cypłowych, położone w dolinie rzeczki Kochłówki na jej prawym północnym brzeg, w widłach jakie tworzy ona z płynącą z północy niewielką strugą Przykopa - nr rejestru C/931/68 z dnia 16.08.1968

- plac Jana Pawła II 5 - Zespół kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Pawła, składający się z budynków kościoła i plebanii, wzniesiony w latach 1910-1913 według projektu Johanna Franciscusa Klompa - granice ochrony obejmują kościół i plebanię wraz z najbliższym otoczeniem - nr rejestru A/1493/92 z dnia 27 sierpnia 1992 r.

- ul. Markowej 5-7 - Budynek mieszkalny wzniesiony około 1900 roku - wpis do rejestru obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/251/09 z dnia 07 lipca 2009 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- plac Jana Pawła II 2 i 2A - Budynki mieszkalne – budynek główny i oficyna – wzniesione w 1905 roku - wpis do rejestru zabytków obejmuje oba budynki w granicach działki nr 630/88 - nr rejestru A/248/09 z dnia 07 lipca 2009 r.
- ul. Niedurnego 30/ ul. Pokoju 1 - Kamienica wzniesiona w 1910 roku w stylu modernistycznym - granice ochrony obejmują budynek - nr rejestru A/161/08 z dnia 28.11.2008 województwo śląskie (wcześniejszy numer rejestru dla województwa katowickiego A/1684/98 z dnia 20 listopada 1998 r.)
- ul. Niedurnego 73 - Willa Florianka wzniesiona ok. 1910 roku w stylu secesyjnym - granice ochrony obejmują cały budynek wraz z najbliższym otoczeniem wyznaczonym przez ogrodzenie - nr rejestru A/945/2022 z dnia 08 marca 2022 r. (wcześniejszy numer rejestru dla województwa katowickiego A/1606/95 z dnia 31 maja 1995 r.)
- ul. Niedurnego 79 - Budynek portierni Huty Pokój, tzw. Brama II - wpis do rejestru obejmuje budynek portierni wraz z najbliższym otoczeniem - nr rejestru A/357/11 z dnia 07 grudnia 2011 r.
- Królowej Jadwigi 8 - Zespół zabudowy kościoła parafialnego św. Michała Archanioła, który tworzą kościół, plebania i sąsiadujący z nią chlew (obecnie salka katechetyczna), pierwotne ogrodzenie plebanii od północy i zachodu, najbliższe otoczenie w granicach działek kościelnych - nr rejestru A/148/05 z dnia 16 sierpnia 2005 r.
- ul. Młodego Górnika 8 - Budynek klasztoru Domu zakonnego Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (obecnie przedszkole), wzniesiony w 1905 roku - wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek klasztoru (przedszkola) w obrysie murów zewnętrznych – nr rejestru A/310/10 z dnia 29 lipca 2010 r.
- ul. kard. Hłonda 42 - Kamienica wzniesiona w 1900 roku - granice ochrony obejmują budynek - nr rejestru A/168/06 z dnia 31 stycznia 2006 r.
- ul. kard Hłonda - Fragment zabudowy dawnych Zakładów Koksowniczych Orzegów z 1903 roku obejmujący budynek wieży węglowej, zbiornik smoły, ciąg komór pierwszej baterii koksowniczej i odcinek drogi dojazdowej - granice ochrony obejmują wymienione obiekty wraz z otoczeniem - nr rejestru A/1352/87 z dnia 06 listopada 1987 r.
- ul. Bytomska 51 - Parowa maszyna wyciągowa (dwucylindrowa tzw. bliźniacza, pozioma, typ BB-4,5, moc 428KM, rok pod. 1893) na szybie Jurand II wraz z budynkiem, w którym się ona mieści, znajdująca się na terenie dawnej kopalni węgla kamiennego Karol - granice ochrony obejmują cały obiekt i najbliższe otoczenie - nr rejestru 1095/69 z dnia 12 grudnia 1969 r.
- ulice Raciborska i Wolności - Układ urbanistyczny i zabudowa kolonii robotniczej z początku XX wieku, którą tworzy zabudowa mieszkaniowa przy ulicy Wolności 102, 104, 106, 108, 110, 112, 114 i Raciborskiej 1, 3, 5, 7, 9, 11,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

13, 15 - granice ochrony obejmują budynki mieszkalne oraz układ planu kolonii w obrębie kwartału ograniczonego ulicami Wolności, Raciborską i Zabrzezańską - nr rejestru A/1574/95 z dnia 10 października 1995 r.

- ul. Nowary - Kościół parafialny pod wezwaniem św. Wawrzyńca i Antoniego, wzniesiony w latach 1908-1909 według projektu architekta Ludwika Schneidera - granice ochrony obejmują dwie działki w ramach ogrodzenia z podjazdem i kaplicą od strony południowej - nr rejestru A/9/99 z dnia 30 kwietnia 1999 r.

- ul. 1-go Maja 291 - Kościół Ewangelicko-Augsburski im. Odkupiciela, wzniesiony w latach 1901-1902 przez firmę budowlaną Kirschowski z Bielszowic - granice ochrony obejmują działkę (z wyjątkiem współczesnych budynków gospodarczych oraz plebanii) - nr rejestru A/11/99 z dnia 30 kwietnia 1999 r.

- ul. 1-go Maja 225 - Budynek władz gminy Nowa Wieś (później użytkowany jako gmach Sądu Rejonowego), wybudowany w latach 1928-1929 według projektu Tadeusza Michejdy - wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/217/07 z dnia 12 listopada 2007 r.

- ul. Kubiny 4-34 - Osiedle pochodzące z 1867 roku, składające się z 16 identycznych domów ustawionych w rzędzie wzdłuż ulicy granice ochrony obejmują budynki mieszkalne w granicach działek, na których są zlokalizowane - nr rejestru A/1231/78 z dnia 19 sierpnia 1978 r.

- ul. 1-go Maja 279 - Budynek szpitala wybudowany na przełomie XIX i XX wieku - wpis obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/200/06 z dnia 9 października 2006 r.

- ul. 1-go Maja 243 - Budynek mieszkalno-usługowy, wybudowany około 1904-1907 roku - wpis do rejestru obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/216/07 z dnia 12 września 2007 r.

- ul. Szyb Andrzeja - Budynek nadszybowy szybu Andrzej byłej kopalni Błogosławieństwo Boże, pochodzący z około 1870 roku – granice ochrony obejmują przylegające budynki maszynowni (nie istnieje) i biurowy (nie istnieje) oraz najbliższe otoczenie - nr rejestru A/1226/78 z dnia 22 marca 1978 r.

- ul. Piastowska 5 - Budynek dawnej fabryki margaryny wybudowany w 1923 roku - wpis do rejestru obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych wraz z przyporami - nr rejestru A/410/13 z dnia 18 października 2013 r.

- ul. Niedurnego - Zespół wielkiego pieca „A” wraz z wyciągiem ukośnym, wyciągiem osobowo-towarowym, odpylnikiem statycznym, zespołem nagrzewnic 1, 2, 3, w obrębie zespołu Huty Pokój - wpis do rejestru zabytków obejmuje wielki piec hutniczy „A” wraz z wyciągiem ukośnym, wyciągiem osobowo-towarowym, odpylnikiem statycznym, zespołem nagrzewnic 1, 2, 3 znajdującym się na działce o nr 3131/215 - nr rejestru A/360/12 z dnia 27 listopada 2012 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- ul. Szyb Walenty - Zespół zabudowy szybu „Mikołaj” składający się z następujących obiektów: budynku nadszybia szybu „Mikołaj” z wieżą wyciągową szybu, budynków maszyny wyciągowej, hali przetwornic, warsztatu wraz ze znajdującymi się wewnątrz elementami wyposażenia technicznego, to jest: maszyną wyciągową z kołem pędnym „Koepe”, szybowskazem, tachografem, zestawem przetwornic systemu „Ward-Leonadra” z kołem zamachowym „Ilgnera” oraz pozostałym wyposażeniem -wpis do rejestru zabytków obejmuje wymienione wyżej budynku w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/418/14 z dnia 25 czerwca 2014 r.

- ul. kard. Augusta Hłonda 27 - Budynek dawnej siedziby władz gminy Orzegów wzniesiony w 1906 roku w stylu neogotyckim - wpis do rejestru zabytków obejmuje budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/448/15 z dnia 31 marca 2015 r.

- ul. Dworcowa 33 - Budynek dworca kolejowego Ruda Śląska – Chebzie usytuowanego przy ul. Dworcowa 33 w Rudzie Śląskiej – granice wpisu obejmują budynek w obrysie murów zewnętrznych - nr rejestru A/485/16 z dnia 14 grudnia 2016 r.

- Zespół fortyfikacji Obszaru Warownego „Śląsk” - Punkt Oporu „Radoszowy”, zlokalizowany w rejonie ulic Oświęcimskiej i Kalinowej, w skład którego wchodzi:

- 1) schron bierny magazynowy (B-61) wraz z otoczeniem zlokalizowany na działce nr 675/48 – granice wpisu będą odpowiednio: w linii biegnącej w odległości 5 m po stronie zachodniej, w linii granicy działki po stronie północnej, w linii granicy działki po stronie wschodniej, w linii biegnącej 25 m po stronie południowej;
- 2) schron bojowy (B-60) wraz z otoczeniem, zlokalizowany na działce nr 675/48 – granice wpisu wyznaczone są w linii biegnącej w odległości 5 m z wszystkich stron- nr rejestru A/582/2019 z dnia 02 grudnia 2019 r.

- zespół fortyfikacji Obszaru Warownego „Śląsk” – Punkt Oporu „Wzgórze 319”, zlokalizowany w rejonie ulicy Cynkowej i alei Rodziny Gürtlerów, w skład którego wchodzi:

- 1) ciężki schron bojowy nr 31 (B-17), położony na działce ewidencyjnej nr 725/519 – granice wpisu obejmują schron bojowy wraz z otoczeniem wyznaczonym linią biegnącą równolegle w odległości 5 metrów od obrysu murów zewnętrznych schronu od strony północnej, wschodniej i południowej oraz w odległości 18 m od strony zachodniej (zawierając zachowany układ ziemny);
- 2) schron bojowy tradytorowy nr 32 (B-18), położony na działce ewidencyjnej nr 3564/96 - granice wpisu obejmują schron wraz z otoczeniem wyznaczonym od strony północnej linią biegnącą równolegle w odległości 10 metrów od obrysu murów zewnętrznych schronu; od strony zachodniej linią biegnącą równolegle w odległości 10 metrów od obrysu murów zewnętrznych schronu; od strony południowej linią biegnącą równolegle w odległości 10 metrów od obrysu murów zewnętrznych schronu, a następnie granicą działek 3564/96 i 2525/96; od strony wschodniej granicą działek 3564/96 i 2525/96 - nr rejestru A/716/2020 z dnia 06.10.2020

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

3) Schron bojowy nr 30 (B-16), położony na działce ewidencyjnej 1040/519 w rejonie ulicy Bukowej i al. Rodziny Gürtlerów – granice wpisu obejmują schron wraz z najbliższym otoczeniem obejmującym w całości działkę ewidencyjną nr 1040/519

4) Schron bojowy nr 25 (B-10), położony na działce ewidencyjnej 683/69 w rejonie al. Rodziny Gürtlerów – granice wpisu obejmują schron wraz z najbliższym otoczeniem tj. teren w odległości 10 m od ściany schronu w kierunku północnym, zachodnim i południowym, a granicę wschodnią wyznacza granica działki ewidencyjnej nr 683/69 i 293

5) Schron bojowy nr 23 (B-9), położony na działce ewidencyjnej 885/61 w rejonie al. Rodziny Gürtlerów po południowej stronie rzeki Czarniawki – granice wpisu obejmują schron

- schron bojowy (B-23), stanowiący element Grupy Bojowej „Wirek” Obszaru Warownego „Śląsk”, zlokalizowany w rejonie ul. O. Kolberga - zakres wpisu do rejestru zabytków obejmuje schron bojowy w granicach murów zewnętrznych budowli – nr rejestru A/885/2021 z dnia 08.10.2021

- zespół fortyfikacji Obszaru Warownego „Śląsk” – Punt Oporu „Godula”:

1) schron bojowy (B-02) zlokalizowany na działce 1421/24 w rejonie ul. E. Romera – wpis obejmuje dawny schron bojowy z nasypami wraz z bezpośrednim otoczeniem, na terenie pozostającym w granicach działki;

2) schron bojowy (B-01) zlokalizowany na działkach 1246/70 oraz 1238/72 położony w rejonie ul. K. Goduli – wpis obejmuje schron bojowy z nasypami wraz z bezpośrednim otoczeniem, na terenie pozostającym w granicach obu działek;

3) schron bojowy (B-05) zlokalizowany na działkach 963/45 oraz 688/37, położony w rejonie ulic L. Solskiego, Joanny i Starej – wpis obejmuje schron z nasypami wraz bezpośrednim otoczeniem, na terenie pozostającym w granicach wyznaczonych odpowiednio w linii biegnącej w odległości 8m od narożnika południowego budowli, równolegle do południowej granicy działki nr 688/37, w linii we fragmencie zachodniej granicy działki 688/37, w linii biegnącej w odległości 15m od narożnika północnego budowli, równolegle do południowej granicy działki nr 688/37 oraz w linii we fragmencie wschodniej granicy działki nr 963/45;

4) schron bojowy (B-06) zlokalizowany na działce 1045/5 – granice wpisu obejmują schron bojowy wraz z bezpośrednim otoczeniem zawierającym przynależny do budowli nasyp ziemny, pozostający w granicach zbliżonych do owalu, wyznaczonych linią obrzeża podstawy wyniesienia oraz odcinkiem północno-zachodniej granicy nieruchomości- nr rejestru A/1000/2022 z dnia 24.06.2022.

3.1.2. Zabytki ruchome

- plac Jana Pawła II 5 - Dwie rzeźby – św. Barbara i św. Florian – ustawione przed kościołem parafialnym pod wezwaniem św. Pawła, wykonane w 1912 roku przez Mathiasa Beule z Dortmundu – nr rejestru B/631/92 z dnia 26 listopada 1992 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- ul. Kochłowska 6 - Instrument muzyczny (organy i prospekt) w kościele parafialnym pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego, powstały w 1888 roku w firmie Heinrich Dürschlag und Sohn w Rybniku - nr rejestru B/100/07 z dnia 07 września 2007 r.

- ul. Młodzieżowa 23 - Kapliczka wmurowana w ścianę narożną budynku usytuowanego przy ul. Młodzieżowej 23, wzniesiona w 4 ćw. XIX wieku - nr rejestru A/101/07 z dnia 31 grudnia 2007 r.

- ul. ks. Tunkla - Trzy kamienne figury przedstawiające Najświętszą Marię Pannę Niepokalanie Poczętą, krzyż Męki Pańskiej oraz grupę Zmartwychwstania Chrystusa, usytuowane w otoczeniu kościoła parafialnego pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej wykonane na początku XX wieku - nr rejestru B/112/08 z dnia 20 lutego 2008 r.

- ul. Goduli 22 - Zespół witraży figuralnych i ornamentalnych o motywach roślinno-geometrycznych, występujących w transepcie, prezbiterium, obu zakrystiach, nawie i wieży kościoła parafialnego pod wezwaniem Ścięcia św. Jana Chrzciciela, wykonane w 1911 roku - nr rejestru B/168/10 z dnia 30 marca 2010 r.

- ul. 1-go Maja 36 - Instrument muzyczny (organy i prospekt) na chórze muzycznym kościoła parafialnego pod wezwaniem Matki Boskiej Różańcowej - nr rejestru B/198/10 z dnia 13 grudnia 2010 r.

- plac Jana Pawła II 5 - Obraz Święta Barbara w kościele parafialnym pod wezwaniem św. Pawła, pochodzący z pierwszej połowy XIX wieku - nr rejestru B/602/90 z dnia 23 lutego 1990 r.

- Wyposażenie „Apteki Floriańskiej”, które tworzą meble (regały, szafki ekspozycyjne, szafki na zapasy, stół, pulpit recepturowy, szafy recepturowe, stoły) oraz sprzęt apteczny (wagi, naczynia ceramiczne i szklane, moździerz, odważniki) z pierwszej ćwierci XX wieku - nr rejestru B/641/93 z dnia 30 lipca 1993 r.

- ul. Niedurnego 73 - Pozostałości wystroju willi Florianka – witraże dekoracyjne, boazeria ceramiczna przedsionka, posadzka ceramiczna przedsionka i łazienki, płyty żeliwne w przedsionku i salonie, stolarka holu, klatki schodowej i jadalni, mozaika Święty Florian, kraty w oknach, ogrodzenie z furtką i bramą - nr rejestru B/649/95 z dnia 31 maja 1995 r.

- ul. Wyzwolenia - Krzyż Męki Pańskiej usytuowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Wyzwolenia, wykonany w 1858 roku - nr rejestru B/260/13 z dnia 04 grudnia 2013 r.

- ul. Niedurnego 69 - Zespół dziesięciu maszyn drukarskich, przechowywanych w budynku Miejskiego Centrum Kultury im. Henryka Bisty - nr rejestru B/184/10 z dnia 15 października 2010 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- ul. Królowej Jadwigi 8 - Instrument muzyczny (organy i prospekt) w kościele parafialnym pod wezwaniem św. Michała Archanioła - nr rejestru B/264/14 z dnia 14 lutego 2014 r.
- ul. Wyzwolenia 215 - Trzy witraże składające się na tryptyk poświęcony św. Andrzejowi Boboli w kościele parafialnym pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli - nr rejestru B/242/13 z dnia 14 stycznia 2013 r.
- ul. Piłsudskiego – instrument muzyczny (organy i prospekt) w Sanktuarium Matki Bożej z Lourdes – nr rejestru B/240/12 z dnia 12 listopada 2012 r.

3.1.3. Stanowiska archeologiczne

Strefa OW obserwacji archeologicznej obejmuje obszary potencjalnego występowania znalezisk archeologicznych. Poniższe zestawienie prezentuje stanowiska archeologiczne na terenie miasta. W zestawieniu ujęty został rodzaj stanowiska i jego współrzędne wraz z zaznaczeniem lokalizacji stanowiska na mapie AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski).

- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 97-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 1, współrzędne 50°19'33.84"N, 18°51'12.79"E – nr GEZ 2283
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 97-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 2, współrzędne 50°19'34.44"N, 18°52'21.16"E – nr GEZ 2284
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 97-46, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 3, współrzędne 50°19'39.94"N, 18°53'16.81"E – nr GEZ 2285
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 97-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 4, współrzędne 50°18'52.46"N, 18°49'58.04"E – nr GEZ 2286
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 97-46, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 5, współrzędne 50°18'50.53"N, 18°50'25.53"E – nr GEZ 2287
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 97-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 7, współrzędne 50°18'19.84"N, 18°50'11.58"E – nr GEZ 2288
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 2, współrzędne 50°15'33.1"N, 18°53'31.50"E – nr GEZ 2289

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 3, współrzędne 50°15'28.55"N, 18°53'46.47"E - nr GEZ 2290
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 4, współrzędne 50°14'39.8"N, 18°49'47.1"E – nr GEZ 2291
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 5, współrzędne 50°14'30.28"N, 18°50'15.85"E – nr GEZ 2292
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 5, nr stanowiska na obszarze 6, współrzędne 50°14'28.5"N, 18°50'34.2"E – nr GEZ 2293
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 6, nr stanowiska na obszarze 7, współrzędne 50°14'23.4"N, 18°51'12.0"E – nr GEZ 2294
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 11, nr stanowiska na obszarze 8, współrzędne 50°14'15.37"N, 18°51'11.30"E – nr GEZ 2295
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 4, nr stanowiska na obszarze 9, współrzędne 50°14'24.53"N, 18°54'31.12"E – nr GEZ 2296
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 7, nr stanowiska na obszarze 10, bez lokalizacji – nr GEZ 2297
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 8, nr stanowiska na obszarze 11, bez lokalizacji - nr GEZ 2298
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 9, nr stanowiska na obszarze 12, bez lokalizacji - nr GEZ 2299
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 10, nr stanowiska na obszarze 13, bez lokalizacji - nr GEZ 2300
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 14, bez lokalizacji - nr GEZ 2301

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 15, bez lokalizacji - nr GEZ 2302
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 3, nr stanowiska na obszarze 16, bez lokalizacji - nr GEZ 2303
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 17, bez lokalizacji - nr GEZ 2304
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 22/5, nr stanowiska na obszarze 18/5, współrzędne 50°14'50.66"N, 18°53'02.26"E – nr GEZ 2305
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 21/6, nr stanowiska na obszarze 19/4, współrzędne 50°14'49.7"N, 18°53'45.9"E – nr GEZ 2306
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 20/7, nr stanowiska na obszarze 20/3, 50°15'08.2"N, 18°53'06.4"E – nr GEZ 2307
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 19/4, nr stanowiska na obszarze 21/2, współrzędne 50°15'26.97"N, 18°50'56.77"E – nr GEZ 2308
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 98-46, nr stanowiska w miejscowości 18/5, nr stanowiska na obszarze 22/1, współrzędne 50°15'25.57"N, 18°50'16.85"E – nr GEZ 2309
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 99-46, nr stanowiska w miejscowości 1, nr stanowiska na obszarze 16, bez lokalizacji KESA (prawdopodobna lokalizacja współrzędne 50°13'51.3"N, 18°51'56.0"E) współrzędne w MPZP 50°13'55.8"N, 18°51'42.3"E, – nr GEZ 2310
- Stanowisko archeologiczne AZP nr obszaru 99-46, nr stanowiska w miejscowości 2, nr stanowiska na obszarze 17, współrzędne 50°13'53.9"N, 18°52'09.3"E – nr GEZ 2311

3.1.4. Gminna ewidencja zabytków

Gminna ewidencja zabytków miasta Ruda Śląska została przyjęta Zarządzeniem nr SP.0050.2.5.2013 Prezydenta Miasta Ruda Śląska z dnia 11.01.2013 r. w sprawie utworzenia gminnej ewidencji zabytków dla miasta Ruda Śląska, zmienionym Zarządzeniem SP.0050.2.237.2022 z dnia 04.07.2022 r. Do zestawienia gminnej ewidencji zabytków wchodzi obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków, jak również obiekty chronione ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. W skład zestawienia wchodzi obiekty mieszkalne jedno i wielorodzinne,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

budynki usługowe, sakralne, użyteczności publicznej, obiekty techniki, przemysłu czy obiekty małej architektury. Gminna ewidencja zabytków jest stale monitorowana i aktualizowana. W 2022 roku obejmowała 2088 obiektów.

3.1.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Oprócz obiektów wpisanych do rejestru zabytków, na terenie miasta Ruda Śląska wyróżniamy strefy ochrony konserwatorskiej – obszary o walorach kulturowych chronione ustaleniami planu miejscowego. Są to strefy wyznaczone dla obszarów szczególnie wartościowych, o zachowanej historycznej strukturze przestrzennej, cechujących się dużym zagęszczeniem zabytkowej tkanki bądź wyjątkowymi wartościami historycznymi i krajobrazowymi. W ramach stref ochrony konserwatorskiej ochronie podlegają nie tylko usytuowane w ich granicach zabytkowe obiekty, ale również siatka ulic, kompozycja wnętrza urbanistycznych czy historyczne linie zabudowy. Na terenie miasta wyróżniamy strefę ścisłej i pośredniej ochrony konserwatorskiej oraz strefę ochrony ekspozycji i ochrony krajobrazu. W mieście obowiązuje aktualnie kilka planów zagospodarowania przestrzennego, z których znaczącą większość terenu miasta obejmują następujące plany:

- 1) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska w obszarze zlokalizowanym pomiędzy ulicą Zabrzeńską, ulicą 1 Maja, autostradą A4 oraz wschodnią granicą miasta Ruda Śląska, uchwalony przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr PR.0007.59.2018 z dnia 22 marca 2018 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 18 kwietnia 2018 r., poz. 2701, zmienioną uchwałą nr PR.0007.27.2022 z dnia 24 lutego 2022 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2022 r., poz. 1898;
- 2) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska w obszarze zlokalizowanym pomiędzy ul. Zabrzeńską, ulicą 1 Maja, autostradą A4 oraz zachodnią granicą miasta Ruda Śląska z wyłączeniem terenu w rejonie ul. Bielszowickiej, ul. Mostowej i ul. 1 Maja, uchwalony uchwałą nr PR.0007.93.2021 z dnia 27.07.2021 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 2021 r., poz. 5110;
- 3) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska uchwalony przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr 1066/LXI/2006 z dnia 22 czerwca 2006 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego Nr 84 z 2006 r., poz. 2383;
- 4) miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Ruda Śląska w obszarze zlokalizowanym w Rudzie Śląskiej – Rudzie w rejonie ulicy Szczęść Boże, uchwalony przez Radę Miasta Ruda Śląska uchwałą nr PR.0007.81.2017 z dnia 18 maja 2017 r., ogłoszoną w Dz. Urz. Woj. Śląskiego z 30 maja 2017 r., poz. 3299.

Pozostałe plany ograniczają się do stosunkowo niewielkich przestrzeni terenu i występują punktowo.

3.2. Architektura sakralna

Na terenie miasta występują liczne obiekty, które można zaklasyfikować do architektury sakralnej (kościół, przydrożne krzyże, kaplice, kapliczki, wolnostojące figury). Uwarunkowania historyczne sprawiły, że każda z dzielnic miasta, która niegdyś stanowiła osobny organizm osadniczy, posiada swój historyczny kościół. W niektórych dzielnicach, wraz z ich rozwojem i wzrostem liczby mieszkańców, usytuowano również nowoczesne świątynie, które powstały w okresie powojennym. Obiekty te nie są aktualnie objęte ochroną konserwatorską. Z uwagi na fakt, że

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

architektura współczesna, a w szczególności rozwiązania formalne i konstrukcyjne stosowane w latach 80-tych i 90-tych XX wieku zyskuje coraz większą literaturę tematu, a problematyka jej ochrony jest podejmowana przez służby konserwatorskie oraz naukowców uniwersyteckich, jednym z działań niniejszego programu jest rozpoznanie i waloryzacja tego typu obiektów pod kątem możliwości i zasadności objęcia ich ochroną konserwatorską. W Aneksie do Programu, zawierającym waloryzację każdej ze świątyń objętych aktualnie ochroną konserwatorską, wyznaczone zostały wytyczne architektoniczne i postulaty konserwatorskie. Tak samo potraktowane zostały obiekty małej architektury tj. kapliczki, krzyże przydrożne i wolnostojące figury.

3.3. Zabudowa mieszkaniowa

Jeszcze przy końcu drugiej połowy XIX wieku na terenie dzisiejszej Rudy Śląskiej przeważała zabudowa drewniana. Dopiero w drugiej części wieku zaczęto zastępować ją domami murowanymi, występującymi zarówno w ramach zwartych kolonii jak i pojedynczych kamienic czynszowych. Największy rozkwit architektury nastąpił na przełomie wieków i trwał do początku lat 20-tych. Powstała wówczas większość z zabytkowych osiedli robotniczych oraz zachowanych do dziś kamienic. W okresie międzywojennym oprócz kolonii mieszkalnych (jak np. domy przy ul. Matejki) powstawały głównie założenia urbanistyczne o wernakularnym, małomiasteczkowym charakterze, jak tzw. kolonia domków wojewódzkich w Kochłowicach czy w Orzegowie. Jedną z większych ówczesnych operacji urbanistycznych było zorganizowanie centrum dzielnicy Bielszowice – wzniesiono wówczas kolonię domów bliźniaczych przy ul. Kasprowicza, wybudowano tzw. domy uchodźców przy ulicach Kokota, PCK i Równoległej, założenie mieszkalne przy ul. Sportowców, a także budynki urzędowe przy ul. Bielszowickiej. Lata powojenne wiązały się natomiast z wyznaczaniem terenów pod zabudowę wielorodzinną w postaci zespołów bloków mieszkalnych. Jednym z niewielu odstępstw od budowy blokowisk było stworzenie osiedli domków fińskich pod koniec lat 40-tych i na początku 50-tych XX w. Ochroną konserwatorską objęte są również dwa osiedla mieszkaniowe wzniesione w latach 50-tych XX w. – tj. osiedle w dzielnicy Ruda położone przy ulicach Żeromskiego, Dunajewskiego, Gierałtowskiego, Ogrodowej, Czempieła, Zwycięstwa i Kędzierzyńskiej oraz osiedle w dzielnicy Bykowina przy ulicach Plebiscytowej, Szewczyka, Okrężnej, Potyki, Siekiela i Zgody. Jako jedną z głównych wartości w/w założeń wyróżniono czytelny układ urbanistyczny, zorganizowany w oparciu o idee głoszone przez polskich modernistów (zachowane optymalne odległości między poszczególnymi budynkami, wyposażenie osiedli w budynki szkół i przedszkoli, dużo zaplanowanych terenów zielonych, czytelna komunikacja piesza w ramach założeń).

Szczególne uwagę należy się robotniczym osiedlom patronackim zlokalizowanym na terenie miasta. Zasób ten jest jednym z największych i najbardziej zróżnicowanych na terenie całego kraju. Występujące w Rudzie Śląskiej osiedla reprezentują różne typy architektury – od prostych, czterorodzinnych domków zrealizowanych przy zastosowaniu piaskowca (kolonia „Ficinus” w dzielnicy Wirek), przez malownicze, cechujące się zróżnicowanym detalem architektonicznym w stylu manierystycznym założenia mieszkalne przy ulicy Staszica, Kościelnej, Wolności i Wieniawskiego w dzielnicy Ruda oraz ulicy Raciborskiej i Wolności (osiedle „Carl Emanuel”), kilkunastu domki o ciekawych, łamanych dachach z wieżyczkami wzniesione w ramach budowy osiedla „Morgenroth” w Chebziu przez większe, bardziej wielkomiejskie założenia jak osiedle „Werdon” w Wirku czy osiedle przy ul. Radoszowskiej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

i ul. ks. Tunkla w dzielnicy Kochłowice. Wspaniałym przykładem tego jak narastała tkanka budowlana w osiedlach robotniczych jest zachowana niemal kompletnie zabudowa osiedla „Kaufhaus” w Nowym Bytomiu. Bardzo ciekawe jest również osiedle „Karol” zlokalizowane między Rudą a Orzegowem, którego zabudowa zachowana jest w niemal niezmiennym stanie od momentu powstania w II połowie XIX wieku. Część obiektów zabytkowych nadal wyposażona jest w historyczne zabudowania gospodarcze. Zachowały się również układy zieleni towarzyszące budynkom (jak w tzw. kolonii „Neubau” w Nowym Bytomiu – układ zieleńców-dziedzińców pomiędzy domami) czy w przypadku domów przy ulicach Kościelnej i Staszica (zachowane całe podwórka).

Centra poszczególnych dzielnic cechuje także koncentracja architektury wielkomiejskiej w postaci kamienic i obiektów użyteczności publicznej. Najwięcej obiektów zachowało się w czterech najprężniej rozwijających się na przełomie XIX i XX wieku dzielnicach tj. w Nowym Bytomiu, Rudzie, Orzegowie i Wirku. Rudzkie kamienice wznoszone były z cegły, są zazwyczaj czterokondygnacyjne, posiadały historyzujące dekoracje i charakterystyczne łukowe okna dzielone w tzw. krzyż.

3.4. Budynki użyteczności publicznej

Z uwagi na policentryczny charakter Rudy Śląskiej, obiekty użyteczności publicznej powstawały we wszystkich jej dzielnicach. Niemal każda miała swój urząd gminy i przynajmniej jedną szkołę. Największe zagęszczenie historycznych obiektów użyteczności publicznej występuje w dzielnicach Ruda, Orzegów, Nowy Bytom i Wirek. Postępujący tam wraz z rozwojem przemysłu wzrost ludności przekładał się na coraz lepiej rozbudowaną sieć dróg, więcej obiektów mieszkaniowych, a co za tym idzie, więcej budynków przeznaczonych do obsługi mieszkańców. Większość szkół wybudowanych na przełomie XIX i XX wieku pełni swoją funkcję do dnia dzisiejszego i jest objęta ochroną konserwatorską (m.in. szkoły przy ul. Głównej w Bielszowicach, liceum przy ul. Mickiewicza oraz szkoła przy ul. Bujoczka w Rudzie, szkoła przy ul. 1 Maja w Wirku, przy ul. Królowej Jadwigi i ul. Bytomskiej w Orzegowie czy szkoła przy ul. Lexa w Halembie). Oprócz obiektów związanych z oświatą powstawały również takie budynki jak szpitale (np. przy ul. 1 Maja w Wirku czy działający do dzisiaj szpital w Bielszowicach), gospody (dawna gospoda hrabiowska - dzisiejszy Hotel „Adria” w centrum dzielnicy Ruda, Zameczek Leśny przy ul. Skargi w halembskiej Kuźnicy czy orzegowski Hotel „Victoria”) oraz obiekty administracji lokalnej (neogotycka siedziba urzędu gminy w Orzegowie przy ul. Hlonda 27, budynek przy ul. Radoszowskiej 163 w Kochłowicach czy gmach przy ul. Wolności 10 w dzielnicy Ruda).

Również w okresie międzywojennym na terenie dzisiejszej Rudy Śląskiej powstawały budynki związane z użytecznością publiczną. Celom edukacyjnym do dnia dzisiejszego służą wybudowane wówczas szkoły - przy ul. Jankowskiego 2 w Wirku, przy ul. Sprusa w Rudzie, przy ul. Kaczmarka w Kłodnicy oraz przy ul. Łukasiewicza w dzielnicy Kochłowice. Ciekawymi obiektami są wzniesiony w 1928 roku Młodzieżowy Dom Kultury przy ul. Janasa (wówczas Dom Narodowy) oraz siedziba Domu Harcerza przy ul. Szczęść Boże. Zupełnym ewenementem jest wybudowane przez osobę prywatną kino „Patria”, położone przy ul. Chorzowskiej w Nowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Bytomiu – to budynek o wyraźnych cechach modernistycznych z zachowanym oryginalnym układem wnętrza, będący obecnie nadal w rękach spadkobierców pierwotnego inwestora. Czyni to z rudzkiego kina obiekt o wyjątkowych walorach, będący przykładem przenikania się dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Pod koniec lat 20-tych XX wieku swoją obecną formę zyskał rudzki magistrat (obecny budynek Urzędu Miasta przy pl. Jana Pawła II w Nowym Bytomiu), wzniesiono również budynek urzędu gminy (później sądu) w dzielnicy Wirek, który został zaprojektowany przez wybitnego śląskiego architekta Tadeusza Michejdę z elementami nawiązującymi do stylu Art Déco.

W okresie powojennym nie powstaje wiele obiektów użyteczności publicznej. Do najbardziej wartościowych należy zaliczyć z pewnością gmach obecnej Szkoły Muzycznej (wówczas siedziba KC PZPR) położony przy ul. Niedurnego 36 w Nowym Bytomiu, budynek Domu Kultury w Bielszowicach, pawilony handlowe przy ul. Wolności w Rudzie i Warszawskiej w Orzegowie czy halę sportową w Orzegowie. Jednym z działań przewidzianych w ramach niniejszej aktualizacji Programu jest rozpoznanie i waloryzacja obiektów powojennych w terenie miasta pod kątem zasadności objęcia ich ochroną konserwatorską.

3.5. Obiekty militarne

W Rudzie Śląskiej zachowany jest szereg obiektów architektury militarnej, wzniesionych tuż przed oraz w trakcie trwania II wojny światowej. Najwięcej obiektów należy do Obszaru Warownego Śląsk. Kompleks ten powstał w okresie międzywojennym w celu obrony Śląska i zlokalizowanych na jego terenie zakładów przemysłowych przed wrogim atakiem ze strony III Rzeszy. Na terenie Rudy Śląskiej zachowało się sporo schronów wchodzących w skład umocnień Obszaru Warownego Śląsk, są wśród nich 4 punkty oporu („Godula”, wzgórze 319 „Nowy Bytom”, „Szyb Artura”, „Radoszowy”) i 4 kompleksy grup bojowych („Chebzie”, „Wirek”, „Kłodnica”, „Nad Jamną”). Większość z nich została wybudowana w latach 1937-38. Występują tu wszystkie typy obiektów militarnych o różnych klasach odporności - od obiektów pozornych i pozorno-bojowych poprzez polowe schrony piechoty (tzw. urbane) po koszary i magazyny amunicji. Oprócz obiektów budowanych przez Rzeczpospolitą Polską, na terenie dzisiejszej Rudy Śląskiej znaleźć można fortyfikacje budowane przez Niemcy, wchodzące w skład linii umocnień Oberschelesien Stellung. Powstała ona w 1939 roku tuż przed wybuchem II wojny światowej, obejmując obszar rozciągający się na przestrzeni ok. 40 kilometrów, od miejscowości Miedary koło Tarnowskich Gór do Pilchowic koło Rybnika. W Rudzie znajdują się dwa schrony bojowe przynależne do tego kompleksu. Na terenie dzielnicy Bielszowice zachowały się z kolei pozostałości baterii przeciwlotniczych FLAK, które zostały posadowione przez Niemców celem obrony przed atakami lotniczymi sowiektów po rozpoczęciu operacji „Barbarossa”.

Rudzkie obiekty fortyfikacyjne cieszą się coraz większym zainteresowaniem ze strony badaczy i historyków, a co za tym idzie, prowadzone jest coraz więcej działań popularyzatorskich i edukacyjnych na ich temat. Z uwagi na swoją liczebność i różnorodność zasób obiektów militarnych zlokalizowany na terenie miasta Ruda Śląska stanowi ewenement na skalę regionu i kraju.

3.6. Parki, cmentarze, place

3.6.1. Parki

Parki, a w szczególności parki miejskie, są istotnym elementem krajobrazu kulturowego, w sposób szczególny stanowiąc o jakości przestrzeni publicznej. Na terenie miasta Ruda Śląska istnieje całkiem sporo zaprojektowanych założeń zieleni (te objęte ochroną konserwatorską wymienione są poniżej). W *Aneksie* do *Programu* ujęte zostały wytyczne konserwatorskie opracowane dla historycznych parków z terenu miasta. Przy konstruowaniu postulatów i wytycznych konserwatorskich kierowano się zasadą, iż wszelkie działania, mające na celu rewitalizację i restaurację parków i ogrodów historycznych, należy podejmować w duchu podejścia krajobrazowego, uznając wartość historyczną zabytku będącego zakomponowaną formą zieleni za priorytetową i nie ignorując przy tym jego wartości przyrodniczej i funkcji użytkowej, jaką pełni on dla społeczności lokalnej⁵.

Wykaz założeń parkowych objętych ochroną konserwatorską zlokalizowanych na terenie Rudy Śląskiej:

1. Park im. Jana III Sobieskiego – rejon ul. Sobieskiego – Ruda (Kućnica Rudzka)
2. Teren dawnego dworu rudzkiego – rejon ul. Bujoczka – Ruda
3. Park miejski – ul. Parkowa – Nowy Bytom
4. Park im. Koziola – rejon ulic Piastowskiej, Ballestremów i Konopnickiej – Ruda
5. Tzw. planty kochłowickie – park ograniczony ulicami Do Dworca, Oddziałów Młodzieży Powstańczej i aleją Dworcową – Kochłowice
6. Park przy Miejskim Centrum Kultury – ul. Markowej – Nowy Bytom

3.6.2. Cmentarze

Na terenie Rudy Śląskiej znajduje się 12 cmentarzy objętych ochroną konserwatorską. Spora część z nich powstała jako cmentarze parafialne jeszcze w XIX lub na początku XX wieku. W *Aneksie* zamieszczono rys historyczny oraz opis dla dwóch najciekawszych nekropolii - cmentarza przy ul. Porębskiej w Rudzie oraz tzw. starego cmentarza w Orzegowie. Poniżej znajduje się zestawienie nekropolii z terenu miasta objętych ochroną konserwatorską.

Wykaz cmentarzy objętych ochroną konserwatorską zlokalizowanych na terenie Rudy Śląskiej:

1. Cmentarz przy ul. Porębskiej – Ruda
2. Cmentarz przy ul. Kokota – Bielszowice
3. Cmentarz przy kościele pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela przy ul. Goduli – Godula
4. Stary cmentarz przy kościele pw. Trójcy Przenajświętszej przy ul. ks. Tunkla – Kochłowice
5. Stary cmentarz przy ul. Chorzowskiej – Nowy Bytom
6. Stary cmentarz przy ul. Hlonda – Orzegów

⁵ Pismo nr DOZ-OAiK-072/58/13[GKZ] z dnia 26.06.2013 r. Generalnego Konserwatora Zabytków do wojewódzkich konserwatorów zabytków w sprawie zasad rewaloryzacji zabytkowych założeń zieleni.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

7. Cmentarz przy kościele pw. św. Wawrzyńca i św. Antoniego przy ul. Nowary – Wirek
8. Cmentarz przy ul. 11 Listopada – Bykowina
9. Cmentarz przy kościele pw. Matki Boskiej Różańcowej przy ul. 1-go Maja – Halemba
10. Cmentarz przy ul. Wyzwolenia – Kochłowice
11. Cmentarz przy ul. 1-go Maja – Wirek
12. Cmentarz przy ul. Magdziorza – Wirek

3.6.3. Place

Place i rynki miejskie stanowią szczególne przestrzenie urbanistyczne, będące integralnymi ośrodkami życia lokalnych społeczności. Większość z funkcjonujących w europejskich miastach rynków posiada długoletni historyczny rodowód, stanowiąc jednocześnie ich centralne punkty o wysokiej randze urbanistyczno-historycznej. Ruda Śląska, jako miasto stosunkowo młode, posiada swój główny rynek w dzielnicy Nowy Bytom, będącej jednocześnie siedzibą władz samorządowych. Jednak każda z dzielnic miasta posiada swoją własną, historycznie uzasadnioną przestrzeń publiczną o centralnym charakterze, która od pokoleń funkcjonowała na danym terenie. W ramach Aneksu do niniejszego opracowania ujęto jedynie opis i wytyczne konserwatorskie dla rynku nowobytomskiego, świadomie pomijając mniejsze przestrzenie publiczne. Należy jednak pokreślić, że ich pominięcie nie jest związane z bagatelizowaniem wpływu tych przestrzeni na rozwój miasta i integrację lokalnych społeczności. Przestrzenie te nie zostały do tej pory przeanalizowane pod kątem konserwatorskim, prace to będą stanowić jedno z zadań przewidzianych niniejszym *Programem*.

3.7. Architektura przemysłowa

Wydarzeniem kluczowym dla rozwoju przemysłu na terenie miasta Ruda Śląska, ale również całego Górnego Śląska, było powołanie Wyższego Urzędu Górniczego z siedzibą we Wrocławiu, na czele którego w 1779 roku stanął Wilhelm Friedrich von Reden. Dzięki jego zaangażowaniu w kwestię rozwoju przemysłowego, na Górnym Śląsku zaczęto sprowadzać nowe technologie, maszyny oraz wykwalifikowaną kadrę. Również okoliczne rody magnackie zobaczyły w industrializacji regionu szansę na pomnożenie swoich majątków, wobec czego teren Górnego Śląska zaczął w szybkim tempie pokrywać się zakładami przemysłowymi, wśród których najliczniejsze były kopalnie węgla kamiennego. Nie inaczej wyglądała sytuacja na terenie Rudy Śląskiej, gdzie od początku XIX w. możemy zaobserwować silną industrializację praktycznie wszystkich, wchodzących w skład miasta dzielnic.

Większość zakładów podlegała licznym zmianom organizacyjnym, łączyły się, a następnie ulegały podziałowi, by po pewnym czasie znów się skonsolidować, nie sposób zatem wymienić wszystkich zakładów funkcjonujących na obszarze miasta na przestrzeni ostatnich 200 lat. Jednocześnie bardzo duża część z historycznych zabudowań tych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

zakładów nie zachowała się do dnia dzisiejszego, zostały wyburzone, zastąpione przez nową zabudowę lub wykorzystane na inne funkcje.

W *Aneksie* opisane zostały najważniejsze zachowane obiekty przemysłowe z terenu miasta. Z uwagi na fakt, że silne uprzemysłowienie było motorem napędowym rozwoju przestrzennego Rudy Śląskiej, jak również bazą dla jego niematerialnego dziedzictwa kulturowego, już w latach wcześniejszych obszary i obiekty przemysłowe zostały objęte odpowiednią opieką i ochroną konserwatorską. Spora część obiektów poprzemysłowych została wpisana do rejestru zabytków województwa śląskiego (część jeszcze w latach 70-tych i 80-tych XX wieku, co świadczy o wyjątkowo wysokich walorach historycznych, artystycznych i naukowych rudzkiego zasobu).

3.8. Wytyczne konserwatorskie dotyczące kształtowania przestrzeni publicznej w mieście

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym obszary przestrzeni publicznej to obszary o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjające nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na ich położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne. Szczególną wartością przestrzeni publicznych jest obecność dziedzictwa kulturowego, która przekłada się na lokalną, niepowtarzalną specyfikę danego miejsca, jak również stanowi o poczuciu przywiązania do niego przez lokalną społeczność. Z tego powodu jednym z niezbędnych działań służb konserwatorskich powinno być takie realizowanie zadań, by obiekty kulturowe były w przestrzeniach publicznych widoczne, a ich wartość wyeksponowana. Poniżej przedstawione zostały wytyczne konserwatorskie dotyczące sytuowania nośników reklamowych oraz kolorystyki w obiektach na terenie miasta. Dzięki stosowaniu poniższych wytycznych możliwe będzie takie komponowanie przestrzeni miejskiej, aby jej walory związane z obecnością dziedzictwa zostały właściwie uhonorowane.

3.8.1. Wytyczne konserwatorskie dotyczące sytuowania nośników reklamowych i nośników informacji wizualnej na obiektach objętych ochroną konserwatorską lub zlokalizowanych na terenie stref ochrony konserwatorskiej lub krajobrazowej

- zakaz umieszczania na elewacjach bocznych obiektów nośników reklamowych o powierzchni przekraczającej 2m² - reklamy mogą być sytuowane tylko w jednej linii (poziomej lub pionowej) – w przypadku ilości reklam większej niż 1, reklamy powinny być jednakowych rozmiarów oraz zostać symetrycznie rozmieszczone; suma powierzchni nośników reklamowych umieszczonych na elewacjach bocznych nie może przekroczyć 2m². W przypadku lokalizacji więcej niż jednego nośnika należy usytuować je w jednej linii (poziomej lub pionowej), a zastosowane nośniki powinny mieć identyczne wymiary;
- zakaz umieszczania na elewacjach frontowych budynków nośników informacji wizualnej innych niż szyldy i semafony, z zastrzeżeniem, że nośniki należy sytuować w pasie parteru. Szyldy reklamowe w ramach elewacji powinny tworzyć jedną linię oraz odpowiadać sobie szerokością. W przypadku nośników prostokątnych,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

tw. wysięgników dopuszcza się maksymalną odległość 80 cm od elewacji do krańca wysięgnika z szyldem oraz 60 cm wysokości;

- w przypadku usytuowania w danym obiekcie dużej ilości placówek dopuszcza się montaż wizytówek poszczególnych podmiotów obok głównych drzwi wejściowych do obiektu lub obok przejazdu bramnego. Wszystkie wizytówki powinny być identycznych rozmiarów oraz wykonane z takiego samego materiału, oraz umieszczone w sposób logiczny, zwarty i symetryczny na elewacji;
- zakaz sytuowania nośników reklamowych, informacyjnych, semaforów oraz szyldów w miejscach, w których przesłaniałyby dekoracyjne elementy elewacji lub detal architektoniczny;
- zakaz zaklejania witryn, okien oraz wszelkich innych przeszklonych elementów i powierzchni na elewacjach obiektów;
- zakaz umieszczania nośników informacji wizualnej na wysięgnikach o wysokości mniejszej niż 2,5 m nad poziomem istniejącego terenu;
- zakaz umieszczania nośników informacji wizualnej powyżej linii parteru (gzymsu rozdzielającego parter od pierwszego piętra) w tym w oknach na całej elewacji budynku oraz na dachach i kalenicach;
- zakaz umieszczania szyldów i nośników przekazujących informacje o danym podmiocie i prowadzonej przez niego działalności na obiektach innych niż obiekt, w którym ta działalność jest prowadzona;
- zakaz umieszczania nośników informacji wizualnej na wolnostojących słupkach, słupach oświetleniowych i trakcyjnych.

3.8.2. Kolorystyka

Budynki zabytkowe usytuowane w Rudzie Śląskiej są co roku poddawane sukcesywnym pracom remontowym, w ramach których nierzadko ingeruje się w ich elewacje zewnętrzne. Jedną z częściej występujących ingerencji jest wykonywanie termomodernizacji obiektów. Działania te niewątpliwie przyczyniają się do znaczącego polepszenia stanu zachowania i stanu technicznego istniejącej tkanki budowlanej, a także w sposób pozytywny wpływają na wizerunek miasta, jednak nierzadko wykonywana w ramach powyższych prac kolorystyka lub zmiana kolorystyki obiektów, prowadzi do ich wizualnego wydzielenia z konkretnej tkanki urbanistycznej, jaką są osiedla lub zespoły zabudowy. To z kolei wpływa w sposób negatywny nie tylko na same te osiedla, ale także na wizerunek całej dzielnicy, a w szerszej skali miasta, dysharmonizując krajobraz przestrzenny oraz krajobraz kulturowy.

Remedium na ten problem jest opracowana w 2014 r. przez Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków paleta kolorystyczna dla miasta Ruda Śląska, w ramach której ujęto barwy stonowane i naturalne, dobrze wpisujące się w przestrzeń urbanistyczną. Zastosowanie stonowanych barw, nawiązujących do historycznych kolorów tynku, nie tylko odpowiada historycznej kolorystyce wielu obiektów, ale pozwala również na wyeksponowanie takich walorów urbanistycznych jak przestrzeń czy układ kompozycyjny danego osiedla lub zespołu zabudowy. W poniższym zestawieniu ujęte zostały harmonijne zestawy kolorystyczne, których zastosowanie na elewacjach budynków pozwoli na ich jak najlepsze funkcjonowanie w ramach założeń urbanistycznych oraz otaczających przestrzeni. Kolory zostały

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

określone w systemie RGB, w celach poglądowych przy każdym zestawie podano również przykładowy wzorzec koloru z palety konkretnego producenta.

Zestaw nr 1:

R: 105, G: 105, B: 90, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 37 B
R: 153, G: 153, B: 136, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 37 C
R: 166, G: 166, B: 151, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 37 D
R: 181, G: 181, B: 167, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 37 E
R: 191, G: 191, B: 178, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 37 F
R: 214, G: 214, B: 203, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 37 G

Zestaw nr 2:

R: 113, G: 114, B: 112, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 617 Winter Eve* SLK
R: 133, G: 133, B: 130, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 618 Antique Gray SLK
R: 156, G: 159, B: 157, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 133 Driftwood SLK
R: 169, G: 168, B: 165, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 132 Mountain Fog SLK
R: 198, G: 195, B: 191, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 613 Overcast SLK

Zestaw nr 3:

R: 117, G: 117, B: 117, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9582
R: 150, G: 148, B: 146, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9585
R: 186, G: 183, B: 178, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9590
R: 201, G: 199, B: 195, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9592
R: 218, G: 218, B: 216, , przykładowy wzorzec koloru: Keim 9595

Zestaw nr 4:

R: 128, G: 124, B: 128, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 38 C
R: 156, G: 152, B: 152, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 38 D
R: 186, G: 181, B: 179, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 38 E
R: 217, G: 212, B: 208, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 38 F
R: 237, G: 232, B: 230, przykładowy wzorzec koloru: Bolix 38 G

Zestaw nr 5:

R: 166, G: 163, B: 157, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11500
R: 181, G: 175, B: 169, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11480
R: 195, G: 190, B: 181, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11460
R: 210, G: 209, B: 203, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11450

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Zestaw nr 6:

R: 191, G: 189, B: 183, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9471

R: 208, G: 207, B: 200, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9473

R: 217, G: 214, B: 207, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9475

R: 230, G: 228, B: 222, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9477

Zestaw nr 7:

R: 134, G: 131, B: 126, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 615 Tattletale SLK

R: 169, G: 167, B: 159, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 614 Smoke Signal SLK

R: 206, G: 206, B: 199, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 612 Moonlight SLK

Zestaw nr 8:

R: 166, G: 155, B: 148, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Etna ET 4*

R: 187, G: 180, B: 169, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Etna ET 3*

R: 203, G: 195, B: 187, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Etna ET 2*

R: 219, G: 218, B: 211, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Etna ET 1*

Zestaw nr 9:

R: 170, G: 159, B: 151, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11540

R: 196, G: 183, B: 175, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11550

R: 203, G: 195, B: 189, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11520

R: 222, G: 216, B: 210, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11510

Zestaw nr 10:

R: 164, G: 134, B: 129, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9564

R: 169, G: 159, B: 153, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9567

R: 186, G: 179, B: 174, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9569

R: 203, G: 196, B: 192, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9572

Zestaw nr 11:

R: 180, G: 160, B: 154, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Madeira MD 5**

R: 203, G: 185, B: 178, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Madeira MD 4*

R: 202, G: 183, B: 175, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Madeira MD 3*

R: 229, G: 216, B: 207, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Madeira MD 2*

R: 237, G: 224, B: 216, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Madeira MD 1*

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Zestaw nr 12:

R: 172, G: 153, B: 141, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11580

R: 183, G: 168, B: 157, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11570

R: 201, G: 187, B: 177, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11530

R: 222, G: 216, B: 210, przykładowy wzorzec koloru: Kabe K11510

Zestaw nr 13:

R: 156, G: 135, B: 117, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 142 Spectrum Brown*

R: 187, G: 170, B: 154, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 110 Van Dyke

R: 209, G: 199, B: 186, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 103 Natural White SLK

R: 228, G: 219, B: 209, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 300 Lite Serenity

Zestaw nr 14:

R: 169, G: 142, B: 120, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 383 Honey Twist*

R: 194, G: 172, B: 152, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 384 Caramel Apple

R: 226, G: 209, B: 190, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 379 Whisper SLK

R: 233, G: 224, B: 212, przykładowy wzorzec koloru: Dryvit 310 China White SLK

Zestaw nr 15:

R: 195, G: 170, B: 141, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9249

R: 218, G: 199, B: 174, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9253

R: 227, G: 213, B: 194, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9255

R: 238, G: 232, B: 219, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9339

Zestaw nr 16:

R: 215, G: 173, B: 146, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Colorado CO 2*

R: 233, G: 209, B: 185, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Colorado CO 1*

R: 237, G: 224, B: 210, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Africa AF 2*

R: 237, G: 233, B: 224, przykładowy wzorzec koloru: Ceresit Africa AF 1*

Zestaw nr 17:

R: 178, G: 147, B: 110, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9245

R: 193, G: 163, B: 127, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9248

R: 211, G: 191, B: 160, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9251

R: 233, G: 230, B: 225, przykładowy wzorzec koloru: Keim 9870

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Zestaw nr 18:

R: 231, G: 212, B: 185, przykładowy wzorec koloru: Kabe K10150

R: 234, G: 225, B: 208, przykładowy wzorec koloru: Kabe K10090

R: 243, G: 241, B: 231, przykładowy wzorec koloru: Kabe K10010

Zestaw nr 19:

R: 219, G: 189, B: 134, przykładowy wzorec koloru: Bolix 26 D

R: 224, G: 202, B: 144, przykładowy wzorec koloru: Bolix 26 E

R: 240, G: 213, B: 187, przykładowy wzorec koloru: Bolix 26 F

R: 245, G: 228, B: 220, przykładowy wzorec koloru: Bolix 26 G

Zestaw nr 20:

R: 189, G: 171, B: 141, przykładowy wzorec koloru: Keim 9268

R: 207, G: 192, B: 164, przykładowy wzorec koloru: Keim 9271

R: 224, G: 209, B: 188, przykładowy wzorec koloru: Keim 9274

R: 234, G: 220, B: 200, przykładowy wzorec koloru: Keim 9276

Zestaw nr 21:

R: 191, G: 181, B: 166, przykładowy wzorec koloru: Kabe K11400

R: 202, G: 193, B: 177, przykładowy wzorec koloru: Kabe K11390

R: 216, G: 208, B: 195, przykładowy wzorec koloru: Kabe K11340

R: 221, G: 217, B: 204, przykładowy wzorec koloru: Kabe K11330

Zestaw nr 22:

R: 170, G: 160, B: 144, przykładowy wzorec koloru: Keim 9307

R: 193, G: 183, B: 165, przykładowy wzorec koloru: Keim 9310

R: 206, G: 198, B: 181, przykładowy wzorec koloru: Keim 9312

R: 219, G: 211, B: 196, przykładowy wzorec koloru: Keim 9314

R: 232, G: 227, B: 216, przykładowy wzorec koloru: Keim 9317

Zestaw nr 23:

R: 151, G: 134, B: 109, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 451 Calahan*

R: 169, G: 159, B: 143, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 111 Prairie Clay

R: 175, G: 169, B: 157, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 105 Suede SLK

R: 196, G: 191, B: 182, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 104 Dover Sky SLK

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Zestaw nr 24:

R: 133, G: 125, B: 110, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 452 Stormy Nite*

R: 152, G: 147, B: 133, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 453 Stainless

R: 152, G: 145, B: 131, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 454 Stone Gray

R: 177, G: 175, B: 166, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 131 Gull Gray

R: 211, G: 212, B: 200, przykładowy wzorec koloru: Dryvit 602 Dawn Gray

3.9. Krajobraz kulturowy miasta

Krajobraz kulturowy stanowi najbardziej namacalny wyraz tożsamości miasta, jest bowiem widocznym znakiem historycznej i współczesnej działalności mieszkańców. Składają się na niego nie tylko elementy związane z działalnością człowieka, ale również aspekty przyrodnicze. Informuje nas o tym, co było dla mieszkańców ważne, jakie kierunki rozwoju przestrzennego obserwowano w przeszłości, co stanowiło zasób uznany za wartościowy i godny ochrony, co zaś było poddawane modyfikacjom czy zastępowane nowym. Na krajobraz kulturowy składają się różnorodne formy przestrzenne – pojedyncze obiekty, zespoły budowlane, sieci dróg i ulic, formy zaprojektowanej i dzikiej zieleni, dominanty przestrzenne i obszary pozostawione rozmyślnie jako niezabudowane.

Krajobraz kulturowy Miasta Ruda Śląska ukształtował się w oparciu o następujące uwarunkowania mające wpływ na aktywność społeczną regionu w czasach historycznych:

- bardzo dobre warunki geologiczne, sprzyjające rozwojowi górnictwa,
- historię osadniczą sięgającą czasów średniowiecznych,
- dogodne położenie względem szlaków komunikacyjnych, w szczególności kolejowych,
- działalność wielkich rodów przemysłowych (Donnersmarcków, Ballestremów i Schaffgotschów) i związane z nią inwestycje (infrastruktura przemysłowa, obiekty towarzyszące zakładom hutniczym i wydobywczym, ale także patronackie osiedla robotnicze, domy dla pracowników wyższego szczebla, budynki użyteczności publicznej wzniesione na potrzeby zwiększającej się liczby mieszkańców),
- policentryczną strukturę – poszczególne dzielnice miasta były niegdyś odrębnymi przysiółkami i osadami,
- koncentrację przemysłu i synergii pomiędzy jego gałęziami (górnictwo wspierające hutnictwo, które wspiera kolej, która wspiera górnictwo i hutnictwo itd.)
- podział Górnego Śląska po plebiscycie z 1921 roku, w ramach którego teren obecnej Rudy Śląskiej został przyznany Rzeczypospolitej Polskiej.

Namacalnym wyrazem oddziaływania wymienionych wyżej czynników jest obecny wygląd Rudy Śląskiej, miasta, które powstało w 1959 roku z połączenia mniejszych osad i gmin. Każda z nich była organizowana wokół zakładów przemysłowych, pojawiających się na tym terenie już od XVIII wieku. Z uwagi na fakt, że tkanka

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

urbanistyczna narastała systematycznie wokół przedsiębiorstw, charakterystycznym dla Rudy Śląskiej zjawiskiem jest obecność obszarów przemysłowych i poprzemysłowych w centralnych punktach dzielnic (np. kopalnia „Pokój” i huta „Pokój” w dzielnicy Nowy Bytom, zabudowania szybu „Franciszek” w dzielnicy Ruda, tereny przynależne do byłej kopalni „Paweł” w Chebziu).

W przeważającej części działalność przemysłowa na terenie miasta była prowadzona przez trzy rody magnackie – rodzinę Ballestremów, rodzinę Donnersmarcków oraz rodzinę Schaffgotschów. Każda z nich miała swoje zakłady przemysłowe, których działalność owocowała nie tylko stałym rozrostem tych przedsiębiorstw, ale również przekładała się na znaczący wzrost ludności, która osiedlała się by w tych zakładach podejmować pracę. Przekładało się to na budowę osiedli mieszkaniowych, obiektów użyteczności publicznej oraz całej infrastruktury potrzebnej do dogodnego funkcjonowania danych miejscowości. Najprężniejszy rozwój obecnych rudzkich dzielnic jest więc zbieżny ze złotą erą industrializacji i przypada na wiek XIX i początek wieku XX. Ogromne znaczenie dla rozwoju miasta miało przyłączenie terenów obecnej Rudy Śląskiej do Rzeczypospolitej Polskiej, które nastąpiło w wyniku podziału Górnego Śląska w 1921 roku. W okresie międzywojennym w mieście również przyrasta tkanka mieszkaniowa, nie były już jednak budowane osiedla robotnicze z kilkurodzinnymi domami, a preferowano budownictwo jedno i dwurodzinne (tzw. kolonie domków wojewódzkich zachowane m.in. w Kochłowicach i Bielszowicach). Okres ten nie sprzyjał natomiast rozwojowi zakładów przemysłowych, obiektów industrialnych z okresu 1922-1939 jest w mieście niewiele. Okres powojenny naznaczony był z kolei potrzebą wypełniania ogólnych normatywów, chociażby w kwestii wydobywania węgla czy produkcji stali, w związku z czym przedsiębiorstwa zyskały nową infrastrukturę i tworzone sporo miejsc pracy. Wiązało się to z koniecznością zapewnienia odpowiednich warunków robotnikom - w ówczesnym okresie powstały liczne osiedla i zespoły mieszkaniowe. Najpierw budowano je w technologii tradycyjnej z zachowaniem modernistycznych postulatów odnośnie kształtowania przestrzeni urbanistycznej (jak to ma miejsce w przypadku tzw. starego osiedla w dzielnicy Ruda czy domów przy ulicach Potyki, Siekiela, Szewczyka, Okrężnej i Plebiscytowej w Bykowinie). Od początku lat 70-tych powstają z kolei bloki mieszkalne wznoszone z prefabrykatów.

Mimo trwającego dwa wieki dynamicznego rozwoju przestrzennego, obszar Rudy Śląskiej charakteryzuje się do dnia dzisiejszego sporym udziałem terenów zielonych, zarówno tych zaprojektowanych jak i dzikich. Połączenie obszarów cennych przyrodniczo, charakterystycznej zwartej zabudowy w centrach dzielnic i sylwetek zakładów przemysłowych z ich kominami, szybami górniczymi czy górującym nad miastem Wielkim Piecem Hutniczym składa się na niepowtarzalny krajobraz Rudy Śląskiej, świadczący o przemysłowej tożsamości tego miejsca.

3.10. Dziedzictwo niematerialne

Kwestia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego została formalnie wprowadzona do dyskursu konserwatorskiego w 2003 r., kiedy uchwalona została Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z zapisami konwencji, dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości.

W Rudzie Śląskiej dziedzictwo niematerialne jest w ogromnej mierze związane z tradycjami górniczymi i hutniczymi. Możemy do niego zaliczyć m.in.:

- obrzędy i zwyczaje (Barbórka, obchody dnia św. Floriana)
- twórczość artystyczną (tworzenie wyrobów z węgla - szkatułki, puchary, rzeźby)
- stroje (stroje galowe górników i hutników)
- muzykę (orkiestry dętą, kiedyś obecne w każdym zakładzie przemysłowym, akordeoniści)
- kulinaria (rosół z nudlami, rolady, gumikłyjzy, zołza i modro kapusta, żur, wodzionka, ciapkapusta, szalot, makrony, kołocz, krupniok i żymlok, tłuste z chlebem i ogórkiem kiszonym, moczka, kopa, szpajza).

Oprócz dziedzictwa związanego z działalnością zakładów przemysłowych istnieje cały szereg innych zwyczajów, które są specyficzne dla Rudy Śląska (lub Górnego Śląska w ogóle) wśród których można wyróżnić m.in.:

- obrzędowość katolicką (choć nie należy zapominać o historycznym współistnieniu gmin żydowskiej i wspólnoty ewangelickiej na tych obszarach)
- strój śląski
- język śląski
- tradycje i zabawy (np. polterabend oraz rozwożenie kołocza gościom przed zaślubinami, tyta dawana dzieciom z okazji rozpoczęcia szkoły)
- hodowla gołębi
- wypiekanie chleba w piecu piekarniczym tzw. „piekaroku”
- legendy, ludowe wierzenia (utopce, skarbnik, beboki, meluzyny, połednice itd.)
- historie związanych z miastem ludzi (Karol Godula, Joanna Gryzik, ród Balestremów, ród Donnersmarcków)
- lokalne nazwy geograficzne będące pamiątką po historycznych wydarzeniach lub istniejących niegdyś zabudowaniach.

4. ANALIZA SWOT

Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego miasta Ruda Śląska. Jako mocne i słabe strony wymienione zostały cechy stanu obecnego, natomiast szanse i zagrożenia to spodziewane zjawiska przyszłe w sferze dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza ta była omawiana z członkami Komitetu Rewitalizacji Miasta Ruda Śląska, a wnioski i sugestie wyrażone na tym spotkaniu zostały wzięte pod uwagę w ramach tworzenia niniejszej aktualizacji *Programu*.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

4.1. Mocne strony:

- zlokalizowane w mieście zasoby dziedzictwa kulturowego o unikatowych walorach, w tym: zabytki przemysłu (Wielki Piec Hutniczy, szyby „Mikołaj” i „Andrzej”, zabudowania dawnego szybu „Franciszek”, gmach dawnej Fabryki Margaryny, wieża szybu „Wanda” kopalni „Pokój”, zespół zabudowań kopalni „Bielszowice”), kościoły (św. Pawła, św. Wawrzyńca i Trójcy Przenajświętszej), osiedla robotnicze (Ficinus, Carl Emanuel, osiedle Werdon)
- zachowane czytelne historyczne układy funkcjonalno-przestrzenne, w szczególności osiedli patronackich
- przebiegająca przez teren miasta duża część fortyfikacji przynależnych do Obszaru Warownego Śląsk oraz fragmenty niemieckich umocnień Oberschlesien Stellung
- obecność obiektów na Szlaku Zabytków Techniki - obecnie: kolonia Ficinus, planowane w przyszłości: szyb „Mikołaj”, dworzec PKP Chebzie, Wielki Piec Hutniczy oraz przynależnych do ERIH (European Route of Industrial Heritage) – obecnie: Wielki Piec Hutniczy
- duża liczba zabytków związanych z infrastrukturą przemysłową, tj. osiedli mieszkalnych, byłych zakładów (górnictwa i hutniczego), zabudowy związanej z przemysłem (wieże wyciągowe, szyby, Wielki Piec)
- niematerialne dziedzictwo industrialne (zachowane tradycje barbórkowe i związane z obchodami dnia św. Floriana – patrona hutników, tradycje kulinarne, orkiestry dęte)
- cała powierzchnia miasta objęta miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego
- aktywność właścicieli i administratorów obiektów zabytkowych w ubieganiu się o środki finansowe na prace remontowe i konserwatorskie z różnych źródeł
- istnienie Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków, co pozwala na prowadzenie długoterminowej polityki opieki nad zabytkami pozostającymi w zasobie miejskim oraz sprawowanie skutecznej ochrony innych obiektów zabytkowych
- opracowana gminna ewidencja zabytków, dostępna dla mieszkańców miasta za pośrednictwem Internetu
- obecność organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawowaniem opieki nad zabytkami lub popularyzacją lokalnego dziedzictwa
- niepowtarzalne walory krajobrazowe płynące z obecności zakładów przemysłowych
- dostępność danych na temat zabytków w Internecie (www.wirtualnaruda.pl)
- wykonane skany 3D dla dwunastu obiektów zabytkowych (kościół wpisany do rejestru zabytków i Wielki Piec)
- dobre skomunikowanie miasta
- oznakowane obiekty zabytkowe
- wysoki priorytet dla dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju miasta oraz w Gminnym Programie Rewitalizacji
- aktywny Komitet Rewitalizacji Miasta Ruda Śląska z przedstawicielem służb konserwatorskich

4.2. Słabe strony:

- występowanie szkód górniczych na terenie miasta, co spowodowało bezpowrotną utratę wielu wartościowych obiektów, a obecnie przekłada się na sukcesywne niszczenie zabytkowej tkanki

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- zdegradowane w wyniku szkód górniczych historyczne centrum dzielnicy Wirek
- brak umiejętności korzystania z przestrzeni publicznej i części wspólnych obiektów, skutkujący oszpeceniem elewacji budynków i ich otoczenia poprzez stosowanie nieodpowiedniej stolarki okiennej, malowanie ceglanych elewacji, stosowanie jaskrawych kolorów tynków na elewacjach, chaotyczny montaż szyldów i nośników reklamowych itp.
- brak świadomości społecznej znaczenia opieki nad zabytkami oraz ochrony dziedzictwa kulturowego
- niski standard niektórych budynków (brak sanitariatów w mieszkaniach, brak niektórych instalacji)
- braki w zagospodarowaniu otoczenia obiektów zabytkowych, w szczególności podwórek i placów gospodarczych
- brak odpowiedniego oznakowania i wykorzystania potencjału turystycznego obiektów fortyfikacyjnych przynależnych do Obszaru Warownego Śląsk i Oberschlesien Stellung
- niewielka ilość (1) społecznych opiekunów zabytków
- spory problem nielegalnego graffiti, tworzonego na elewacjach budynków (także zabytkowych) przez kibiców okolicznych drużyn piłkarskich
- brak atrakcyjnej oferty turystycznej przyciągającej odwiedzających okoliczne miasta (Katowice, Zabrze, Chorzów)
- brak dokumentacji archiwalnej dla większości obiektów w mieście
- mała aktywność organizacji pozarządowych
- brak działań edukacyjnych na rzecz poszerzania wiedzy związanej z ochroną zabytków
- brak środków finansowych na remonty zasobu oraz brak stałego funduszu z budżecie miasta na zadania związane z opieką nad zabytkami
- brak organizacji społecznych, które zajmowałyby się opieką nad zabytkami i popularyzacją wiedzy na temat dziedzictwa
- nierozpoznany zasób dziedzictwa powojennego, który może skutkować utraceniem wartościowych obiektów z tego okresu
- brak przekrojowych opracowań z zakresu dziedzictwa niematerialnego oraz brak działań dotyczących jego ochrony

4.3. Szanse:

- systematyczne remonty budynków zabytkowych znajdujących się w zasobie miasta
- wzrost świadomości społecznej i poczucia odpowiedzialności za stan miasta, zwłaszcza obiektów o wartości zabytkowej i przestrzeni publicznej
- możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na prowadzenie prac remontowych i rewitalizacyjnych przy obiektach zabytkowych
- sukcesywne wpisywanie do rejestru zabytków wartościowych obiektów i uzyskiwanie dzięki temu szerszych możliwości dla pozyskiwania dotacji zewnętrznych
- wzrost zaangażowania mieszkańców w proces zarządzania zabytkami
- wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z lokalną tradycją i zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- nawiązywanie współpracy z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się sprawowaniem opieki nad zabytkami i popularyzacją dziedzictwa kulturowego
- wypracowanie nowych wzorców wychowawczych i edukacyjnych oraz wzmocnienie tożsamości lokalnej
- stworzenie ogólnodostępnej i stale aktualizowanej bazy danych o zabytkach oraz wytycznych konserwatorskich
- stworzenie atrakcyjnej oferty turystycznej, wykorzystującej potencjał kulturowy i architektoniczny miasta
- poprawa wizerunku gminy i wzrost jej konkurencyjności, co będzie oddziaływać na gminny rynek pracy i w efekcie podniesie wzrost jakości życia w gminie
- możliwość przeprowadzenia kwerend w okolicznych instytucjach archiwalnych, mających na celu pozyskanie dokumentacji dla obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie miasta
- przeprowadzenie rozpoznania i waloryzacji obiektów powojennych z terenu miasta pod kątem zasadności objęcia ich ochroną konserwatorską
- sieciowanie obiektów z terenu miasta w ramach szlaków regionalnych i europejskich (Szlak Zabytków Techniki, ERIH)
- podjęcie współpracy z uczelniami, organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami, które zajmują się problematyką ochrony dziedzictwa kulturowego
- duże nasycenie obiektami zabytkowymi, szczególnie centralnych punktów dzielnic, pozwalające na prowadzenie polityki przestrzennej, w tym mieszkaniowej, w oparciu o istniejący zasób budowlany, minimalizując negatywne trendy urbanistyczne jak suburbanizacja czy eksurbanizacja
- utworzenie w ramach budżetu miasta wydzielonego funduszu na zadania związane z opieką nad zabytkami, stanowiącego określony procent środków przewidzianych w budżecie

4.4. Zagrożenia:

- klęski żywiołowe, wojny
- kryzys gospodarczy
- brak środków finansowych na renowację i rewitalizację zabytków
- destrukcja zabytkowych budynków spowodowana działalnością zakładów górniczych
- zatarcie wartości architektonicznych i urbanistycznych zabytkowych osiedli i kolonii robotniczych spowodowane chaotycznym zagospodarowaniem przestrzeni oraz stosowaniem nieodpowiedniej kolorystyki budynków
- niszczenie budynków spowodowane ich niewłaściwą eksploatacją lub całkowitym wyłączeniem z użytkowania
- brak poszanowania dla przestrzeni publicznej oraz części wspólnych budynków
- nieuzasadniona wymiana zabytkowej tkanki miejskiej na współczesną (drzwi, okna, bramy, okładziny elewacji, posadzki, balustrady, kraty itd.)
- samowole budowlane prowadzące do nieodwracalnego uszkodzenia obiektów
- nieumiejętne wykorzystywanie obiektów poprzemysłowych, prowadzące do wyłączania ich z użytkowania i stopniowej destrukcji
- budowa nowych osiedli mieszkaniowych lub obiektów handlowych na terenach o walorach kulturowych lub krajobrazowych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych
- brak świadomości wagi dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców miasta, przekładający się na obojętność względem jego ochrony i opieki nad nim
- postrzeganie zasobów dziedzictwa przez pryzmat opłacalności jego utrzymywania, bez identyfikacji innych wartości niż ekonomiczna
- zmniejszająca się liczba osób kultywujących lokalne tradycje

5. ZAŁOŻENIA I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU

5.1. Priorytety, cele i zdania programu

W zaprezentowanym we wcześniejszych rozdziałach opisie historycznym oraz diagnozie i waloryzacji zasobu dziedzictwa kulturowego w Rudzie Śląskiej, określona została specyfika miasta wynikająca z jego położenia, historii i roli jaką pełniło w ramach aglomeracji śląskiej. Na tę specyfikę składają się m.in. intensywny rozwój przemysłu węglowego i hutniczego w XIX i na początku XX w. oraz związany z nim rozwój architektury industrialnej i osiedli robotniczych, dzielnicowa struktura miasta, które złożone jest z historycznie funkcjonujących oddzielnie jednostek, decyzje zapadłe po plebiscycie i uwarunkowania przestrzenne z tym związane, wreszcie działalność zakładów przemysłowych i jej efekty. Bazująca na ocenie tej specyfiki, zaprezentowana powyżej, analiza SWOT posłużyła do skonstruowania głównych założeń gminnego programu opieki nad zabytkami, którymi są:

Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie miasta Ruda Śląska

Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opieką nad nim

Wzmacnianie roli dziedzictwa kulturowego w procesach związanych z transformacją, planowaniem strategicznym i przestrzennym

Wzmocnienie roli zabytków w procesie budowania poczucia tożsamości z miastem

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Każdemu z tych celów przyporządkowano określone kierunki działania, do których przypisane zostały konkretne zadania, które będą realizowane w okresie obowiązywania niniejszego programu. Część z wymienionych zadań jest trwale realizowana przez miasto Ruda Śląska (np. remonty obiektów znajdujących się w zasobie miasta czy przyznawanie dotacji konserwatorskich), inne wymagają wprowadzenia i przygotowania. Poniżej przedstawione zostały zadania przyporządkowane do każdego z kierunków działania. Podział na określone priorytety został pominięty, gdyż niektóre z zadań musiałyby się wówczas dublować (np. udostępnianie informacji o obiektach zabytkowych służy popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym oraz wzmocnieniu roli zabytków w ramach budowania poczucia tożsamości z miastem, a działalność dydaktyczna adresowana do właścicieli obiektów zabytkowych ma za zadanie wpłynąć na poprawę stanu zachowania zabytków oraz spopularyzować wiedzę na ich temat). Zakłada się, że realizacja celów określonych niniejszym programem powinna zaowocować uspołecznieniem ochrony zabytków i opieki nad nimi oraz przełożyć się na stworzenie partnerskich relacji w tym zakresie z obywatelami i przedsiębiorcami. Zgodnie z założeniami wyłuszczone w *Krajowym Programie Ochrony Zabytków*, nadrzędnym celem działań służb konserwatorskich na terenie Rudy Śląskiej będzie, oprócz przedsięwzięć związanych z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej, propagowanie i popularyzacja postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków.

1. Kierunek działania: Prowadzenie efektywnej polityki opieki nad zabytkami znajdującymi się w zasobie gminy oraz podejmowanie skutecznych działań w ramach ochrony zabytków w mieście:

- 1.1. Zadanie: Starania o pozyskanie środków zewnętrznych na prowadzenie prac przy zabytkach.
- 1.2. Zadanie: Nawiązywanie i pielęgnowanie współpracy z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się sprawowaniem opieki nad zabytkami i popularyzacją dziedzictwa kulturowego
- 1.3. Zadanie: Regularne kontrolowanie stanu technicznego i stanu zachowania obiektów zabytkowych na terenie miasta
- 1.4. Zadanie: Uwzględnianie w planach remontowych obiektów zabytkowych oraz dbanie o prawidłowe wykonywanie prac przy takich obiektach
- 1.5. Zadanie: Ochrona i identyfikacja nazw historycznych, w tym nazw ulic, miejscowości, dawnych zakładów i obszarów przemysłowych

2. Kierunek działania: Przedsięwzięcia wspierające pozytywne działania właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych:

- 2.1. Zadanie: Udzielanie dotacji celowych z budżetu miasta na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków
- 2.2. Zadanie: Informowanie właścicieli i administratorów obiektów zabytkowych o możliwościach i zasadach uzyskiwania dotacji

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- 2.3. Zadanie: Kolportaż materiałów informacyjnych na temat stosowania właściwych rozwiązań konserwatorskich i budowlanych dla obiektów zabytkowych
- 2.4. Zadanie: Wzmacnianie poczucia lokalnej tożsamości poprzez identyfikowanie specyfiki i odrębności lokalnej
- 2.5. Zadanie: Przeprowadzenie konkursu Prezydenta Miasta na najbardziej udane remonty obiektów zabytkowych miarę posiadanych w budżecie środków

3. Kierunek działania: Pozyskiwanie informacji na temat zabytków oraz ich upowszechnianie:

- 3.1. Zadanie: Prowadzenie kwerend archiwalnych mających na celu pozyskanie dokumentacji dla obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie miasta
- 3.2. Zadanie: Digitalizacja oraz publikacja w Internecie pozyskanych informacji o zabytkach
- 3.3. Zadanie: Przeprowadzenie rozpoznania i waloryzacji obiektów powojennych z terenu miasta pod kątem zasadności objęcia ich ochroną konserwatorską
- 3.4. Zadanie: Prowadzenie działań mających na celu pozyskanie informacji, nagrań, zdjęć czy innych danych na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego wraz z opracowaniem katalogu dziedzictwa niematerialnego z terenu Rudy Śląskiej

4. Kierunek działania: Budowanie atrakcyjnej oferty turystycznej opartej na wykorzystaniu obiektów zabytkowych:

- 4.1. Zadanie: Utrzymywanie systemu oznakowania zabytkowych obiektów w mieście, wprowadzanie ewentualnych uzupełnień i korekt
- 4.2. Zadanie: Publikowanie w Internecie informacji dotyczących dziedzictwa kulturowego
- 4.3. Zadanie: Udział w cyklicznych wydarzeniach organizowanych przez instytucje regionalne i krajowe np. Industriada – święto Szlaku Zabytków Techniki, Europejskie Dni Dziedzictwa
- 4.4. Zadanie: Sieciowanie zabytkowych obiektów położonych na terenie miasta w ramach szlaków o znaczeniu regionalnym, krajowym i europejskim

5. Kierunek działania: Prowadzenie działań popularyzatorskich i edukacyjnych na rzecz zwiększania wiedzy o miejskim dziedzictwie kulturowym:

- 5.1. Zadanie: Prowadzenie spacerów i wykładów popularyzatorskich, skierowanych do wszystkich grup mieszkańców
- 5.2. Zadanie: Organizacja miejskiego konkursu szkolnego o tematyce związanej z zabytkami
- 5.3. Zadanie: Publikowanie w mediach społecznościowych Miasta informacji dotyczących dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

- 5.4. Zadanie: Ustanowienie nagrody Prezydenta Miasta za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej i niematerialnej Rudy Śląskiej (nagradzanie prac dyplomowych)

5.2. Wskaźniki do realizacji zadań programu

Realizacja priorytetów Gminnego Programu Ochrony Zabytków będzie monitorowana za pomocą przedstawionych poniżej wskaźników. Można zauważyć, że nie każdemu zadaniu szczegółowemu przypisano konkretny miernik, przyjęto bowiem, że dla części rezultatów znalezienie rzetelnych liczbowych miar jest niemożliwe. Przedstawione poniżej wskaźniki rejestrują pośrednie rezultaty programu, możliwe do monitorowania w trakcie jego realizacji, można jednak przewidywać, że większość efektów osiągniętych w czasie realizacji Gminnego Programu Ochrony Zabytków będzie oddziaływać również w kolejnych latach po jego zakończeniu.

Wskaźnik	Wartość bazowa 2022	Wartość docelowa 2026
Procent środków z budżetu miasta przeznaczonych na opiekę i ochronę nad zabytkami – średnia z okresu obowiązywania programu	0,03 %	0,2 %
Liczba organizacji pozarządowych administrujących/dzierżawiących obiekty zabytkowe zlokalizowane na terenie miasta	4	5
Liczba kontroli oceniających stan zabytków w ciągu roku	24	26
Liczba obiektów militarnych wykorzystywanych do celów turystycznych	5	6
Liczba oznakowanych obiektów zabytkowych	150	150
Liczba przeprowadzonych spotkań z mieszkańcami, na których poruszona zostanie tematyka związana z dziedzictwem kulturowym (spacery, wykłady,	2	6
Liczba udzielonych dotacji z budżetu miasta na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach	0	5
Kwota udzielonych dotacji z budżetu miasta na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach	0 zł	500 000 zł

5.3. Realizacja i zarządzanie programem

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026

Głównym koordynatorem niniejszego programu jest Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków, przygotowujące program i wskazane do monitorowania jego efektów oraz prowadzenia znaczącej większości zawartych w nim zadań. Realizacja programu będzie się odbywać we współpracy z odpowiednimi wydziałami merytorycznymi Urzędu Miasta, instytucjami pozarządowymi oraz właścicielami, administratorami i użytkownikami obiektów zabytkowych położonych na terenie miasta. Ponadto program przewiduje współpracę z instytucjami szczebla wojewódzkiego, w szczególności z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.

Źródła finansowania działań określonych w programie to:

- budżet miasta (środki własne lub dofinansowanie),
- środki prywatne,
- środki instytucji,
- środki Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków,
- środki Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- fundusze Unii Europejskiej,
- ulgi podatkowe.

5.4. Monitorowanie i ocena realizacji programu

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu prezydent miasta sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie gminy do zatwierdzenia. Dwuletnie ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła jego ewaluacji oraz stanie się podstawą do skonstruowania następnego programu opieki nad zabytkami. Ponadto przez cały okres realizacji programu przewidziane jest systematyczne prowadzenie monitoringu i ewaluacji poszczególnych projektów. Monitoring ten polegał będzie przede wszystkim na wdrażaniu danych działań, ich bieżącej ocenie oraz identyfikowaniu trudności i obszarów problemowych w ramach procedur realizacji gminnego programu.

ANEKS NR 1

WALORYZACJA WYBRANYCH ELEMENTÓW ZASOBU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO Z TERENU MIASTA RUDA ŚLĄSKA

Spis treści

1.	Wstęp	59
1.1.	Wytyczne ogólne względem remontów, renowacji, restauracji i konserwacji zabudowy zabytkowej zlokalizowanej na terenie miasta Ruda Śląska	59
2.	Architektura sakralna	61
2.1.	Kościół wpisane do rejestru zabytków województwa śląskiego	61
2.1.1.	Sanktuarium pw. Matki Boskiej z Lourdes w Kochłowicach	61
2.1.2.	Kościół pw. Trójcy Przenajświętszej w Kochłowicach.....	62
2.1.3.	Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej w Rudzie	63
2.1.4.	Sanktuarium pw. św. Józefa w Rudzie	65
2.1.5.	Kościół pw. św. Wawrzyńca i św. Antoniego w Wirku.....	66
2.1.6.	Kościół pw. Michała Archanioła w Orzegowie	67
2.1.7.	Kościół pw. Ścięcia Świętego Jana Chrzcziciela w Goduli	68
2.1.8.	Kościół pw. św. Pawła w Nowym Bytomiu.....	69
2.1.9.	Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Bielszowicach	71
2.1.10.	Kościół Ewangelicko-Augsburski Odkupiciela w Wirku	72
2.2.	Kościół nie wpisane do rejestru zabytków	73
2.2.1.	Kościół pw. św. Andrzeja Boboli w Wirku.....	73
2.2.2.	Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej w Halembie	74
2.2.3.	Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bykowinie	76
2.2.4.	Kościół pw. Ducha Świętego w Czarnym Lesie	77
2.2.5.	Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Halembie – Kłodnicy	78
2.3.	Krzyże, kapliczki i figury przydrożne	79
3.	Zabudowa mieszkaniowa	90
3.1.	Kolonie i osiedla robotnicze wpisane do rejestru zabytków	90
3.1.1.	„Carl Emanuel” – budynki położone przy ul. Wolności 102-114 i Raciborskiej 1-15.....	90
3.1.2.	„Ficinus” – budynki usytuowane przy ul. Kubiny 4-34 (numery parzyste)	91
3.1.3.	Kolonia robotnicza zlokalizowana przy ul. Kościelnej i Staszica – budynki usytuowane przy ul. Staszica 1-15, ul. Wolności 33-39, ul. Kościelna 2-8 i ul. Wieniawskiego 1-5	93
3.1.4.	Kolonia „Morgenroth” – budynki położone przy ul. Styczyńskiego 6-6A, ul. Szafranka 1-8 i ul. Nowobytomskiej 1-4.....	94
3.1.5.	Zespół domów robotniczych przy ul. ks. Niedzieli – budynki zlokalizowane przy ul. ks. Niedzieli 22-32 (numery parzyste).....	95
3.1.6.	Zespół domów robotniczych zlokalizowanych przy ul. Wojska Polskiego 1-29 (numery nieparzyste) w Nowym Bytomiu.....	97
3.2.	Osiedla i zespoły zabudowy mieszkaniowej nie wpisane do rejestru zabytków	98

3.2.1.	Osiedle robotnicze „Werdon” - budynki położone przy ul. 1-go Maja 254 – 264 (numery parzyste) w Wirku wraz z podobną zabudową zlokalizowaną przy ul. ks. Tunkla 124-163 i ul. Radoszowskiej 107-135 (numery nieparzyste) w Kochłowicach	98
3.2.2.	Kolonia robotnicza „Karol” czyli zabudowa przy ulicach Głowackiego, Kilińskiego, Wyleżoła, Wandy i Orzegowskiej	99
3.2.3.	Osiedle robotnicze „Kaufhaus” czyli budynki zlokalizowane przy ul. Niedurnego 89-105, Gwardii Ludowej, Rudzkiej, Dobrej Nadziei i Podgórze	100
3.2.4.	Tzw. Domy Uchodźców – budynki położone przy ul. Różyckiego 19 i Kubiny 31 w Wirku oraz przy ul. PCK 2-6, Kokota 109-143 oraz Równoległej 9-9b w Bielszowicach	102
3.2.5.	Osiedle domów wielorodzinnych w dzielnicy Ruda – budynki usytuowane przy ul. Czempieła, Dunajewskiego, Gierałtowskiego, Kędzierzyńskiej, Ogrodowej, Zwycięstwa i Żeromskiego	103
3.2.6.	Osiedle domów wielorodzinnych w dzielnicy Bykowina – budynki położone przy ul. Okrężnej, Plebiscytowej, Potyki, Siekiela, Szewczyka i Zgody	104
3.2.7.	Osiedla domków fińskich – np. domy zlokalizowane przy ul. Bema, Fińskiej, Grottgera, Jasińskiego, Mierosławskiego i Pionierów oraz Drzymały, Komuny Paryskiej, Narutowicza i Wróblewskiego w Bielszowicach	106
3.2.8.	Osiedla domków dwurodzinnych – budynki usytuowane przy ul. Wysockiej i Jaracza w Orzegowie, Oświęcimskiej, Kaszubskiej, Wrocławskiej, Warmińskiej i Wyzwolenia w Kochłowicach oraz Kasprowicza w Bielszowicach	107
3.2.9.	Zabudowa zlokalizowana wzdłuż ulic Sobieskiego i Szczęść Boże (kolonie Rudahammer i Glückauf)	108
3.2.10.	Kompleks kamienic zlokalizowany przy ulicach Krasickiego 1-1E i 2-2E, Furgoła 13-13F oraz Chorzowskiej 13-13F w Nowym Bytomiu (tzw. Neubau)	110
3.2.11.	Kolonia robotnicza zlokalizowana w kwartale ulic Goduli, Tiałowskiego, Nowaka, Czereśniowej i Maksymiliana Kolbe w Goduli (tzw. kolonia Hofrichtera)	111
3.3.	Wybrane kamienice i domy mieszkalne	112
3.3.1.	Dom z zegarem słonecznym zlokalizowany na rogu ulic Niedurnego i Pokoju	112
3.3.2.	Secesyjna kamienica mieszkalno-usługowa położona przy ul. 1-go Maja 243	113
3.3.3.	Kamienica mieszczańska położona przy pl. Jana Pawła II 2 i 2A	113
3.3.4.	Kamienica usytuowana przy ul. Bytomskiej 16-18	113
3.3.5.	Zespół kamienic mieszkalnych zlokalizowany przy ul. Damrota 10-12, Markowej 9-11-13 i Niedurnego 67	114
3.3.6.	Kamienica mieszkalno-usługowa położona przy ul. Niedurnego 55-57	114
3.3.7.	Kamienica mieszkalno-usługowa przy ul. Sienkiewicza 11-13	114
3.3.8.	Kamienica mieszkalna przy ul. Piastowskiej 7	115
3.3.9.	Kamienica mieszkalno-usługowa przy ul. 1-go Maja 363	115
3.4.	Budynki użyteczności publicznej	116
3.4.1.	Obiekty użyteczności publicznej wpisane do rejestru zabytków	116
3.4.1.1.	Budynek Sądu Rejonowego zlokalizowany przy ul. 1-go Maja 225	116
3.4.1.2.	Zespół szkół Ogólnokształcących nr 1 przy ul. Mickiewicza 15	117
3.4.1.3.	Muzeum Miejskie przy ul. Wolności 26	117
3.4.1.4.	Budynek RAR Inwestor przy ul. Wolności 6	117
3.4.1.5.	Gmach dawnego szpitala przy ul. 1-go Maja 279	118
3.4.1.6.	Willa „Florianka”	118

3.4.2.	Wybrane budynku użyteczności publicznej nie wpisane do rejestru zabytków	118
3.4.2.1.	Budynek Zespołu Szkół nr 5 przy ul. Jankowskiego 2	118
3.4.2.2.	Kino „Patria” zlokalizowane w budynku przy ul. Chorzowskiej 3	118
3.4.2.3.	Królowej Jadwigi 18	119
3.4.2.4.	Budynek dawnego domu towarowego Kaufhaus przy ul. Niedurnego 99	119
3.4.2.5.	Gmach dawnego Urzędu Gminy w Orzegowie przy ul. Hlonda 27	120
3.4.2.6.	Budynek dworca PKP Ruda Śląska- Chebzie	120
3.4.2.7.	Willa przy ul. Mickiewicza 2	120
3.4.2.8.	Budynek Szkoły Muzycznej przy ul. Niedurnego 36	121
3.4.2.9.	Restauracja „Adria” przy ul. Wolności 1	121
3.4.2.10.	Budynek Poczty Polskiej przy ul. Wolności 8	121
3.4.2.11.	Budynek dawnego pałacyku myśliwskiego przy ul. 1 Maja 32	121
4.	Obiekty militarne	123
4.1.	Obszar Warowny Śląsk	123
4.2.	Punkty oporu pozycji Górnośląskiej – Oberschlesien Stellung	124
4.3.	Pozostałości baterii przeciwlotniczych FLAK	124
5.	Parki, place, cmentarze	125
5.1.	Parki	125
5.2.	Cmentarze	126
5.3.	Place	129
6.	Architektura przemysłowa	130
6.1.	Punktowe obiekty objęte ochroną konserwatorską	130
6.1.1.	Dawna Fabryka Margaryny – Ruda	130
6.1.2.	Budynek nadszybowy Szybu Andrzej – Wirek	132
6.1.3.	Miejska wieża ciśnień - Nowy Bytom	133
6.2.	Zespoły obiektów poprzemysłowych	134
6.2.1.	Kopalnia Węgla Kamiennego „Wawel” (kop. Brandenburggrube) – Ruda	134
6.2.1.1.	Zespół zabudowań dawnego Szybu "Franciszek" (kop. Brandenburggrube)	135
6.2.1.2.	Zespół zabudowań szybu „Klara”	136
6.2.1.3.	Zespół zabudowań szybu „Mikołaj”	137
6.2.1.4.	Zespół elektrociepłowni "Mikołaj"	138
6.2.2.	Zespół stacyjny Ruda Kochłowice	139
6.2.3.	Koksownia - Orzegów	141
6.2.4.	Zespół zabudowań dawnego młyna wodnego	142
6.3.	Obszary przemysłowe i poprzemysłowe	143
6.3.1.	Huta „Pokój” – Nowy Bytom	143
6.3.1.1.	Zespół Wielkiego Pieca „A”	144
6.3.1.2.	Budynek portierni – Brama II	145
6.3.2.	Kopalnia „Bielszowice”	146
6.3.2.1.	Budynek Sali zbornej, dawnej łaźni i szatki łańcuskowej	148

6.3.3.	Kopalnia Węgla Kamiennego „Nowy Wirek” – Kochłowice	149
6.3.4.	Kopalnia Węgla Kamiennego „Pokój” – Nowy Bytom	150
6.3.4.1.	Zespół zabudowy szybu "Wanda"	150
6.3.4.2.	Zespół zabudowań szybu "Lech"	152
6.3.4.3.	Cechownia – pozostałość po zespole zabudowań szybów Anna i Maria	153
6.3.5.	Kopalnia Węgla Kamiennego „Karol” – Orzegów	154
6.3.5.1.	Parowa maszyna wyciągowa „Jurand II” wraz z budynkiem	156
6.3.6.	Kopalnia Węgla Kamiennego „Paweł” – Chebzie	157
	Spis fotografii.....	159

1. Wstęp

W niniejszym aneksie przedstawiona została waloryzacja wybranych obiektów zabytkowych z terenu miasta. W sposób syntetyczny przedstawiono informacje o historii obiektów, stworzono ich opisy, wskazano główne wartości. Dla każdego obiektu lub grupy obiektów zostały utworzone wytyczne konserwatorskie regulujące zakres możliwych działań remontowych i przekształceń, wskazano również postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie.

Obiekty zostały podzielone pod względem pełnionej funkcji. Wyodrębniono w ten sposób grupy, z których każda reprezentuje inny rodzaj architektury (sakralna, przemysłowa, mieszkalna, użyteczności publicznej). W ramach niektórych grup dokonano dodatkowych podpodziałów. Osobne rozdziały poświęcono architekturze osiedli patronackich (przez wzgląd na ich mnogie występowanie na terenie miasta), parkom i cmentarzom (z racji ich specyficznej funkcji i uwarunkowań przestrzennych) oraz obiektom wpisanym do rejestru zabytków i schronom bojowym.

1.1. Wytyczne ogólne względem remontów, renowacji, restauracji i konserwacji zabudowy zabytkowej zlokalizowanej na terenie miasta Ruda Śląska

Nakazy:

- zachowania obiektów objętych ochroną konserwatorską
- zachowania pierwotnego charakteru zabytkowej zabudowy wraz z utrzymaniem jej gabarytów
- zachowania, oczyszczenia i doprowadzenia do stanu pierwotnego elewacji wykonanych z cegły, posiadających elementy wykonane z cegły lub detale opracowane w cegle, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- zachowania i oczyszczenia zgodnie z zasadami sztuki konserwatorskiej kamiennych fragmentów elewacji
- zachowania i renowacji elewacji otynkowanych według indywidualnych projektów kolorystyki; dopuszcza się zmianę kolorystyki budynków pod warunkiem jej harmonijnego dostosowania do kolorystyki zabudowy otaczającej oraz nawiązania do historycznej kolorystyki obiektu i naturalnych kolorów tynku. Dopuszcza się stosowanie tynku w odcieniach wskazanych w palecie kolorystycznej dla miasta Ruda Śląska
- utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej wraz z utrzymaniem historycznego układu okien. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczane stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6 cm, grubość – 2 cm.
- zachowania gabarytów, formy, rodzaju i koloru pokrycia dachów; dopuszcza się tymczasową możliwość zastosowania blachodachówki w miejscu dachówki ceramicznej, pod warunkiem jej wizualnego dostosowania do parametrów dachówki oryginalnej, z wykluczeniem budynków wpisanych do rejestru zabytków

- zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki i ślusarki drzwiowej; dopuszcza się wymianę stolarki lub ślusarki drzwiowej na nową w przypadku drzwi pozbawionych detalu dekoracyjnego i posiadających prostą formę architektoniczną
- malowania elementów metalowych na elewacjach (ściąg, ozdoby, balustrady) na kolor czarny matowy
- stosowania od strony przestrzeni publicznej ażurowych ogrodzeń działek

Zakazy:

- wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów posiadających elewacje opracowane w cegle lub wyróżniające się bogatym wystrojem architektonicznym oraz posiadających elewacje, których ocieplenie doprowadzi do zatarcia się historycznego charakteru tych obiektów, znacząco zaburzy ich proporcje lub tętonikę; dopuszcza się wykonywanie ocieplenia elewacji bocznych i/lub tylnej budynków posiadających elewacje ceglane jedynie w przypadku jeśli pozbawione są one detali architektonicznych, odległość przeznaczonej do ocieplenia elewacji od sąsiadującego budynku jest na tyle niewielka, że elewacja ta jest niewidoczna lub słabo widoczna od strony przestrzeni publicznej i nie posiadają stolarki otworowej; dopuszcza się również wykonywanie ocieplenia zewnętrznego obiektów posiadających elewacje otynkowane i pozbawione detalu architektonicznego
- realizacji betonowych prefabrykowanych ogrodzeń działek zlokalizowanych na terenach stref ochrony konserwatorskiej, obejmujących nieruchomości zabudowane obiektami objętymi ochroną konserwatorską lub znajdujące się w ich najbliższym sąsiedztwie
- stosowania panelowych materiałów termoizolacyjnych z tworzyw sztucznych np. „siding” na elewacjach budynków objętych ochroną konserwatorską, znajdujących się na terenie stref ochrony konserwatorskiej lub sąsiadujących z takimi budynkami
- zakaz budowy, rozbudowy i nadbudowy oficyn i innych obiektów usytuowanych w drugiej linii zabudowy na wysokość wyższą niż kalenica budynku frontowego na danej posesji, z dopuszczeniem zmian wynikających z uwarunkowań historycznych
- zakaz lokalizacji na elewacjach kominów, rur oraz wszelkich innych konstrukcji wystających poza lico elewacji wraz z zakazem wyprowadzania spalin poprzez instalacje zlokalizowane na elewacjach

2. Architektura sakralna

2.1. Kościoły wpisane do rejestru zabytków województwa śląskiego

2.1.1. Sanktuarium pw. Matki Boskiej z Lourdes w Kochłowicach

Waloryzacja: To najstarszy obiekt architektury sakralnej zlokalizowany w granicach administracyjnych miasta Ruda Śląska. Wykazuje cechy stylowe zbieżne z kościołami usytuowanymi w Dębieńsku Wielkim i Pilchowicach, pochodzącymi z tego samego okresu. W miejscu obecnej świątyni istniał wcześniej drewniany kościółek, który został konsekrowany przez sufragana krakowskiego Mikołaja Oborskiego 3 maja 1670 r¹. Świątynia ta przetrwała do początku XIX wieku.

Fot. 1 Widok na Sanktuarium

Zdecydowano wówczas o wzniesieniu budowli murowanej, którą sfinansowali właściciele państwa bytomskiego – Łazarz Henkel von Donnersmarck i jego małżonka. Obecna świątynia powstała w roku 1806 i wtedy też została konsekrowana przez proboszcza parafii kochłowickiej kanonika Jerzego Przybyłę. Jako budowniczego podaje się Hoffmana z Rybnika.

Kochłowickie sanktuarium to świątynia jednonawowa, orientowana, reprezentująca schyłkową wersję baroku. Wnętrze obiektu jest trzyprzęsłowe, z wyodrębnionym węższym prezbiterium zamkniętym półkolistą apsydą. Kościół przekryty jest sklepieniem kolebkowym, wspartym na rozczłonkowujących ściany filarach przyściennych o ściętych i zaokrąglonych bokach, ozdobionych lizenami, z których czołowa przechodzi w pojedynczy gurt. Na osi przęsła środkowego usytuowane jest wejście boczne do obiektu, natomiast po południowej stronie prezbiterium założona na rzucie prostokąta zakrystia. W obrębie pierwszego przęsła usytuowany jest chór muzyczny. Fasada frontowa jednoosiowa, z wieżą na planie kwadratu, osadzoną kalenicowo i wtopioną częściowo w połacie dachu oraz połączoną z nimi za pomocą wąskich spływów wolutowych. Wieżę wieńczy cebulasty hełm z latarnią i krzyżem. Elewacje boczne i prezbiterium ozdobione skromnym detałem architektonicznym w postaci wyodrębnionego cokołu, przeciągniętego przez całą bryłę gzymsu koronującego oraz z podziałem w postaci płytkich lizen. W miejscu styku nawy i prezbiterium usytuowana sygnaturka.

W XIX i XX wieku w kościele prowadzono kilkakrotnie prace konserwacyjne: w 1873 roku odnowiono wnętrze a dach pokryto gontami, w latach 1881-1885 podłogę wyłożono marmurowymi płytami i wykonano freski w prezbiterium, w 1898 roku prowadzono prace przy wieży, w 1904 zrealizowano gruntowną renowację. W tym samym roku Kongregacja Mariańska Panien ufundowała grotę Matki Boskiej z Lourdes.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (ogrodzenie, krzyż przy wejściu)

¹ A. Kozielek, Kochłowice, Kłodnica, Nowa Wieś, Bykowina, Halemba oraz Stara Kłodnica, Kochłowice 1945 (maszynopis), s. 112. Cyt za: Jerzy Gorzelik, Kościół pw. Matki Boskiej z Lourdes w Kochłowicach na tle późnobarokowej architektury Górnego Śląska, w: Sztuka Sakralna Ruda Śląskiej, red. B. Szczypka-Gwiazda, M. Lubina, Ruda Śląska 2005, s. 10.

- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji elewacji tynkowanej; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, zgodne z tynkami historycznymi
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektu
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektu
- nakaz zachowania formy oraz materiału pokrycia hełmów wieżowych

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja pokrycia dachowego
- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód

2.1.2. Kościół pw. Trójcy Przenajświętszej w Kochłowicach

Waloryzacja: Starania o budowę kościoła rozpoczęto już na początku IV ćwierci XIX wieku, kiedy proboszczem kochłowickiej parafii był ks. Józef Matysiok. Nie udało się wówczas uzyskać wystarczających funduszy na ten cel, w związku z czym starania o budowę świątyni zaniechano. Podjął je ponownie u progu XX wieku ks. Ludwik Tunkel, któremu udało się uzyskać liczne dotacje i uezierać odpowiednią kwotę na budowę kościoła. Dnia 30 stycznia 1900 roku Urząd Biskupi we Wrocławiu wyraził zgodę na budowę świątyni. Konsekracja miała zaś miejsce 17 października 1902 roku. Dokonał jej ks. Kard. Georg Kopp².

Fot. 2 Widok na kościół pw. Trójcy Przenajświętszej

Kościół wzniesiono według projektu popularnego na Górnym Śląsku architekta Ludwiga Schneidera. Jest to budowla orientowana, założona na planie krzyża łacińskiego, z prezbiterium i ramionami transeptu zakończonymi apsydami. Od południa i północy do prezbiterium dostawiono dwukondygnacyjne aneksy. Na przecięciu nawy i transeptu zlokalizowana wieżyczka z sygnaturką. Od strony zachodniej kościół zakończony masywem wieżowym o dwóch sześciokondygnacyjnych wieżach przekrytych spiczastymi, ośmiobocznymi hełmami. W masywie zachodnim zlokalizowany chór muzyczny. Prezbiterium również flankowane wieżyczkami o

² P. Noparlik, Kościół Trójcy Przenajświętszej w Kochłowicach projektu Ludwiga Schneidera, s. 88, w: 650 lat Kochłowic. Źródła i materiały do dziejów miejscowości, red. M. Smierz, Ruda Śląska 2012.

wysokości dorównującej wysokości nawy. Kościół wykonano z cegły, a elewacje zewnętrzne wyłożono kamiennymi płytami. Korpus kościoła trzynawowy, bazylikowy, trzyprzęsłowy, z trzyprzęsłowym transeptem oraz dwuprzęsłowym prezbiterium. Całość przekryta sklepieniem krzyżowo-żebrowym na gurtach, wspartym na półfilarach (łuki) i słupkach (żebra). Zachowało się w większości oryginalne wyposażenie kościoła: ołtarz główny z czterema ołtarzami bocznymi, balaski ołtarzowe, ambona, chrzcielnica, kropielnice przy wejściach oraz prospekt organowy. Wystrój i wyposażenie dopełniają stacje drogi krzyżowej, stalle w prezbiterium oraz zespół witraży. Wszystkie te elementy są utrzymane w jednorodnej stylistyce, nawiązującej do neoromańskiego projektu kościoła.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (ogrodzenie, grupy rzeźbiarskie)
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz kamiennej okładziny elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz przywrócenia i utrzymania historycznego pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektu
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektu

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- oczyszczenie kamiennej okładziny elewacji i wzmocnienie jej połączenia z ceglanym rdzeniem muru
- oczyszczenie oraz restauracja wolnostojących rzeźb zlokalizowanych w bezpośrednim otoczeniu kościoła
- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód
- renowacja mozaiki znajdującej się we frontonie obiektu

2.1.3. Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej w Rudzie

Waloryzacja: Kościół zlokalizowany jest w dzielnicy Ruda przy ul. Kościelnej 12. Został wzniesiony z fundacji hrabiego Karola Wolfganga von Ballestrema w 1869 roku. Wyznaczał południowo-zachodnią granicę dawnej zabudowy dzielnicy Ruda, będąc jednocześnie pierwszym kościołem na terenie tej dzielnicy. Projekt opracował i zrealizował architekt i budowniczy z Gliwic Wachtel, a prace budowlane trwały od kwietnia do listopada 1869 r. Kościół początkowo był podporządkowany parafii w Zabrze Biskupicach, do rangi parafii wyniesiono go dopiero w 1929 roku. Świątynia jest

Fot. 3 Widok na kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej

orientowana, murowana z cegły i kamienia – piaskowca, założona na planie krzyża łacińskiego z prezbiterium zamkniętym pięciobocznie. Wnętrze trzynawowe, halowe, przekryte płaskim drewnianym stropem, wspartym na pięciu cokołowych cienkich filarach z obu stron nawy głównej oraz z prezbiterium przekrytym sklepieniem krzyżowo-żebrowym. W części prezbiterialnej kościół jest podpiwniczony (dwie kruchty). Okna duże pojedyncze, zamknięte łukiem ostrym, przeprute w grubości muru. Fasada frontowa trzyosiowa, zwieńczona trójkątnym szczytem z dwiema sterczynami, oddzielonymi gzymsem, artykułowana lizenami, z dwoma symetrycznymi oknami po bokach osi oraz okulusem w zwieńczeniu, poniżej którego osadzono otwór w dyspozycji triforialnej. Elewacje boczne, północna i południowa, zbliżone w swym rozwiązaniu – artykułowane przyporami pomiędzy którymi osadzone są wysokie, zamknięte łukiem ostrym okna. Prezbiterium podparte przyporami o profilu uskokowym, osadzonymi w pięciu narożnikach apsydy. Na przecięciu nawy i transeptu zlokalizowana wieżyczka z sygnaturką.

Wytyczne konserwatorskie:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania, ogrodzenie)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- usunięcie nalotów i zabrudzeń z elewacji kościoła oraz jej ponowne zahydrofobizowanie
- usunięcie pęknięć w rejonie chóru

2.1.4. Sanktuarium pw. św. Józefa w Rudzie

Waloryzacja: Potrzeba budowy nowego kościoła na terenie obecnej dzielnicy Ruda pojawiła się już na początku XX wieku. Istniejące świątynie, tj. kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej oraz kaplica pw. św. Józefa, usytuowana przy dzisiejszej ul. Orzegowskiej, nie były w stanie pomieścić w swoich murach stale rosnącej liczby mieszkańców. W 1901 roku zdecydowano o budowie nowego kościoła w północnej części obecnej dzielnicy, przy dzisiejszej ul. Piastowskiej. Świątynia powstała z fundacji hrabiego Franciszka Ksawerego von Ballestrem. Prace budowlane według projektu architekta i radcy budowlanego Augusta Menke rozpoczęto w kwietniu 1902 r. Wykonawstwem robót kierował budowniczy Kramer z Gliwic, a prace nadzorowali radca górniczy rodziny Ballestremów Franz Pieler i architekt Hans von Pöllnitz³. Roboty zakończono w roku 1904.

Fot. 4 Widok na Sanktuarium
pw. Św. Józefa

Budowla została wzniesiona na planie krzyża łacińskiego z cegły, na kamiennym cokole z detalem ceramicznym. Prezbiterium zamknięte jest półokrągłą apsydą, a po jego obu stronach zlokalizowane są dwukondygnacyjne aneksy założone na planie prostokąta. Z boku fasady dostawiona jest założona na planie kwadratu wieża z dzwonnica. Wnętrze świątyni trójnawowe, w typie bazylikowym z emporami, otwartymi na nawę główną poprzez bi- i triforia. Nawa główna dwuprzęsłowa, transept trzyprzęsłowy, przekryte są stropem kasetonowym, prezbiterium zaś przekryte sklepieniem kolebkowym. Przestrzeń międzynawowe podzielone naprzemiennie zastosowanymi filarami i kolumnami, posiadającymi dekoracyjnie rzeźbione głowice i stanowiącymi podstawę dla dekoracyjnych arkad.

Elewacje zewnętrzne budowli posiadają silnie kojarzące się z romanizmem cechy stylistyczne, tj. okna zamknięte łukiem pełnym, z szeroko rozglifionymi ościeżami, często występujące w dyspozycji biforialnej, motywy arkadek oraz fryzu arkadkowego, uskokowe portale czy bielone, zakończone pełnym łukiem blendy w szczytach. Dekoracji dopełniają podziały elewacji – pionowe za pomocą opracowanych w cegle lizen oraz poziome w postaci bielonych pasów.

Wytyczne konserwatorskie:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania, ogrodzenie)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, zgodne z tynkami historycznymi

³ Iwona Benek, Henryk Mercik, Oryginalne kościoły neostylowe autorstwa znanych architektów na terenie dzisiejszej Rudy Śląskiej, w: Sztuka Sakralna Ruda Śląskiej, red. B. Szczypka-Gwiazda, M. Lubina, Ruda Śląska 2005, s. 44.

- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz zachowania historycznego wyposażenia wewnątrz oraz wystroju architektonicznego i artystycznego wewnątrz

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji świątyni

2.1.5. Kościół pw. św. Wawrzyńca i św. Antoniego w Wirku

Waloryzacja: Historia wireckiej parafii rozpoczęła się w roku 1856, kiedy do użytku został oddany dom karny, posiadający kaplicę pod wezwaniem św. Wawrzyńca. Kaplica ta służyła odprawianiu liturgii nie tylko dla więźniów, ale także okolicznych mieszkańców oraz pracowników lokalnych zakładów. Wraz z rozwojem przemysłu wzrosła również liczba mieszkańców terenu, a skromna kaplica nie była w stanie pomieścić już wszystkich wiernych. W związku z powyższym w 1873 roku dzięki fundacji hrabiego Donnersmarcka rozpoczęła się budowa kościoła, który ulokowany został przy ul. Nowary. Budowę zakończono już w roku następnym, jednak ciągły wzrost liczby parafian sprawił, że na początku wieku zaczęto myśleć o budowie nowej, większej świątyni. Projekt powierzono znanemu niemieckiemu architektowi Ludwikowi Schneiderowi, a budowa trwała w latach 1907-1909.

Fot. 5 Widok na kościół pw. św. Wawrzyńca i św. Antoniego

Świątynia została wymurowana z cegły i kamienia, z detalem kamiennym i ceramicznym oraz częściowym otynkowaniem. Wzniesiona na planie krzyża łacińskiego, posiada masywną wieżę w elewacji głównej. Wnętrze kościoła trójnawowe, z transeptem, zakończone prostokątnym prezbiterium zamkniętym wieloboczną apsydą, przekryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Neogotyckiego charakteru nadają budynkowi ostrołukowe okna, o wydłużonych strzelistych proporcjach, częściowo z dekoracją maswerkową, użycie przypór i sterczyn oraz zastosowanie ostrosłupowych hełmów wieżowych (sygnaturka, wieżyczka wieńcząca westwerk). We wnętrzu zachowały się wysokiej klasy witraże autorstwa Carla Lerscha oraz ołtarz główny w formie tryptyku przedstawiający patronów kościoła. Zespół witraży wireckich stanowi jeden z najlepszej klasy zespołów witrażowych w regionie. Składają się na niego 64 okna, tworzące, oprócz pojedynczych przedstawień, dyptyki, tryptyki, cykle oraz przedstawienia ornamentalne⁴.

⁴ Więcej informacji w temacie wireckich witraży: Irena Kontny, Witraże rudzkie z pracowni Carla Lerscha i Carla Buscha, w: Sztuka Sakralna Ruda Śląskiej, red. B. Szczypka-Gwiazda, M. Lubina, Ruda Śląska 2005, s. 99-112.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania, ogrodzenie)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- zakaz stosowania zaprawy cementowej do wypełniania fug w przemurowanych fragmentach elewacji oraz nakaz usunięcia już zastosowanej zaprawy cementowej z elewacji i zastąpienia jej fugą trasową
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- usunięcie spękań kościoła w rejonie prezbiterium oraz wejścia głównego
- oczyszczenie elewacji kościoła
- ujednolicenie systemu oświetlenia wewnętrznego wraz z dostosowaniem go do charakteru wystroju świątyni
- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód

2.1.6. Kościół pw. Michała Archaniola w Orzegowie

Waloryzacja: Istniejący kościół powstał dzięki fundacji Joanny i Hansa Ulricha Schaffgotschów w latach 1909-1911 według projektu katowickiego architekta Maksymiliana Giemzy, na bazie istniejącej w tym miejscu jednonawowej świątyni, wybudowanej w latach 1894-95. Przystępując do powierzonej mu rozbudowy, Giemza dobudował w miejsce starej fasady prezbiterium i transept, a nową fasadę usytuował w miejscu starego prezbiterium. Powstał w ten sposób kościół jednonawowy z transeptem, zamkniętym ścianą prostą prezbiterium oraz dwuwieżową fasadą. Wnętrze kryte jest stropem, przejścia między nawą a transeptem oddzielono za pomocą trzech wysokich arkad, analogicznych względem arkad zastosowanych w chórze znajdującym się w masywie zachodnim obiektu.

Fot. 6 Widok na kościół
pw. Michała Archaniola

Kolumny dźwigające arkady posiadają stylizowane na romańskie kostkowe kapitele o zgeometryzowanym ornamencie roślinnym i zwierzęcym. Dekoracja elewacji zewnętrznych obiektu jest prosta i dyskretna, stanowią ją uskokowe ościeża drzwiowe, pojawiający się motyw biforia, fryz arkadkowy oraz gzymsy ułożone z wzorów geometrycznych wydobytych za pomocą różnorodnie ułożonych cegieł. We wnętrzu zachowany zespół witraży, obejmujący 16 przedstawień figuralnych. Każdy z witraży zamknięty jest łukiem pełnym i przedstawia wizerunek świętego.

Wytyczne konserwatorskie:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania, ogrodzenie)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz zachowania i utrzymania historycznego pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

2.1.7. Kościół pw. Ścieścia Świętego Jana Chrzciciela w Goduli

Waloryzacja: Historia budowy kościoła w Goduli rozpoczęła się w 1865 roku. Wówczas nastąpiło wydzielenie Goduli od parafii bytomskiej, do której dotychczas należała. Początkowo liturgię sprawowano w szkolnej kaplicy pw. św. Józefa, jednak ze względu na postępujący proces industrializacji Goduli i okolic, a co za tym idzie stale rosnącą liczbę parafian, postanowiono wkrótce o budowie odpowiedniej świątyni. Głównym fundatorem kościoła było hrabiostwo Schaffgotschów. Prace rozpoczęto w 1868 roku,

Fot. 7 Widok na kościół pw. Ścieścia św. Jana Chrzciciela

kiedy to 29 czerwca dokonano uroczystego położenia kamienia węgielnego pod budowę. Projekt obiektu był tworzony w dwóch etapach – w roku 1865 powstał plan wykonany przez architekta katedry berlińskiej Raschdorffa, który stał się bazą do projektu opracowanego przez Karla Heidenreicha. Realizacją zajęli się Teodor Linke z Bytomia. Prace budowlane ukończono ostatecznie w 1871 roku.

Świątynia powstała w konstrukcji murowanej, z cegły i kamienia, jest częściowo otynkowana i posiada kamienny detal. Założona na planie krzyża łacińskiego, z prezbiterium zamkniętym wielobocznie i flankującymi je od strony północnej i południowej pięciobocznymi, dwupoziomowymi aneksami oraz wysoką, strzelistą wieżą usytuowaną przy wejściu do obiektu. Na przecięciu nawy i prezbiterium sygnaturka, od strony zachodniej na przedłużeniu naw bocznych oraz do wschodnich ramion transeptu dostawione wieżyczki na planie koła. Wnętrze obiektu pseudohalowe, z korpusem nawowym o szerokości trzech przęseł oraz dwuprzęsłowym prezbiterium, przekrytymi sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Elewacje zewnętrzne operują detalem o charakterze neogotyckim, zastosowane zostały wimpergi z trójlistnym maswerkiem, wydłużone, zamknięte łukiem ostrym okna, smukłe przypory czy dekorujące wieże kwiatony.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania, ogrodzenie)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- oczyszczenie elewacji świątyni wraz z wykonaniem renowacji elementów stolarki okiennej i drzwiowej
- wykonanie remontu wieży głównej wraz z rzygaczami

2.1.8. Kościół pw. św. Pawła w Nowym Bytomiu

Waloryzacja: Potrzeba budowy kościoła pojawiła się na ziemiach nowobytomskich wraz z założeniem i sukcesywnym rozwojem huty. Już w 1856 roku ks. Szafranek, ówczesny proboszcz bytomski, wystąpił do kurii wrocławskiej o pozwolenie na budowę kościoła na terenie dzisiejszego Nowego Bytomia. Kościół powstał dopiero w 1884 roku, dostał wezwanie św. Józefa i został wybudowany przy skrzyżowaniu ulic Lompy i Chorzowskiej.

Fot. 8 Widok na kościół św. Pawła

W dość krótkim czasie jego rozmiary przestały odpowiadać zapotrzebowaniu – prężny rozwój huty „Pokój” sprawił,

że w Nowym Bytomiu osiedlało się coraz więcej ludności. W związku z powyższym postanowiono rozbudować istniejącą świątynię. Okazało się to niemożliwe przez wzgląd na występujące na tym terenie szkody górnicze. Jedynym wyjściem była budowa nowej świątyni, posadowionej w innej lokalizacji. W końcu zdecydowano o wystawieniu kościoła przy ówczesnym placu targowym. Projekt świątyni opracował Johannes Franciscus Klomp z Dortmundu.

Kościół fasadą zwrócony jest w stronę wschodnią, założono go na rzucie krzyża łacińskiego. To budowla murowana, ceglana, całkowicie tynkowana, o bogatych, płaskorzeźbionych elewacjach. Korpus trzynawowy, bazylikowy, o bardzo szerokiej nawie głównej, połączony z jednoprzęsłowym masywem wieżowym dostawionym do bryły od strony południowej, w którego obrębie znajduje się przedsionek i chór muzyczny. Transept trzyprzęsłowy, zamknięty od wschodu dwoma apsydami. Prezbiterium wydzielone, dwuprzęsłowe, zamknięte apsydą z obejściem, z rozmieszczonymi po bokach dwukondygnacyjnymi aneksami. Nawa główna, transept i nawy boczne przekryte sklepieniem kolebkowym z lunetami, nad przecięciem nawy i transeptu sklepienie żaglaste.

Elewacje zewnętrzne posiadają niezwykle bogatą dekorację, zarówno architektoniczną (w formie półokrągłych arkad wspartych na półkolumnkach z kostkowymi kapitalikami, fryzów arkadowych, blend oraz kilku rodzajów geometrycznych plecionek), jak i rzeźbiarską. Składają się na nią liczne figuralne płaskorzeźby wraz z napisami oraz rzadziej występujące pełnoplastyczne rzeźby i elementy zdobnicze, wykonane z kamienia lub sztucznego kamienia. Wykonawcą tej dekoracji był współpracujący z Klompem rzeźbiarz Mathias Beule, prowadzący na początku XX wieku warsztat w Bytomiu.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania, ogrodzenie)
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wykonanie badań konserwatorskich na obecność oryginalnej polichromii
- zrekonstruowanie lub uzupełnienie polichromii na podstawie oryginalnych, zachowanych projektów

- oczyszczenie elewacji kościoła i budynku probostwa wraz z uzupełnieniem tynków oraz rekonstrukcją i konserwacją elementów płaskorzeźbionych
- dostosowanie wieży obiektu do pełnienia funkcji widokowych
- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód

2.1.9. Kościół pw. św. Marii Magdaleny w Bielszowicach

Waloryzacja: Obecny kościół bielszowicki powstał w 1883 roku na miejscu starego, istniejącego w tym miejscu od roku 1613 r. drewnianego kościołka. Za projekt świątyni odpowiedzialni są pochodzący z Gliwic budowniczyp>Philipp i mistrz ciesielski Traufeld z Gliwic. 22 czerwca 1883 r. miała miejsce ceremonia poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę świątyni, a gotowy kościół oddano do użytku jeszcze w tym samym roku.

Bielszowicki kościół jest obiektem murowanym z cegły, nieotynkowanym od zewnątrz (obecnie elewacje wyłożone są płytką klinkierową). Jest to budowla orientowana, trójnawowa, z nieznacznie węższym od korpusu głównego, zakończonym trójbocznie prezbiterium. Po obu stronach prezbiterium dwa prostokątne aneksy – od północy pełniący funkcję składziku, od południa zakrystii. Do zakrystii wzdłuż nawy południowej przylega zakrystia ministrantów. Zachodnia część kościoła zamknięta jest wieżą założoną na planie prostokąta, której część przyziemia stanowi przedsionek do budynku. Elewacje zewnętrzne operują skromnym detałem architektonicznym w formie kamiennej – cokół z piaskowca oraz formowanym w tynku – gzyms wieńczący, zworniki łuków okiennych i sterczyny na fasadzie głównej. Ściany artykułowane są jedynie za pomocą wysokich, zamkniętych łukiem ostrym, okien.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (plebania)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów ozdobnych kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji
- nakaz przywrócenia i utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej

Fot. 9 Widok na kościół
pw. św. Marii Magdaleny

stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów

- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- naprawa szkód wywołanych działalnością eksploatacyjną kopalni - w kościele widoczne spękania w rejonie prezbiterium na poziomie posadzki
- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód (w celu lepszej obserwacji uszkodzeń możliwe jest odsłonięcie sklepień przekrytych drewnianym sidingiem)

2.1.10. Kościół Ewangelicko-Augsburski Odkupiciela w Wirku

Waloryzacja: Autorem projektu tej budowli był wrocławski architekt Felix Henry. Kościół budowano w latach 1901-1902. To budynek wykonany z cegły, osadzony na cokole z kamienia i oskarpowany. W północno-zachodnim narożniku dostawiono wieżę na planie kwadratu, zwieńczoną strzelistym czworo-bocznym dachem, w której umieszczone zostało wejście. Portal usytuowany jest w zamkniętej łukiem ostrym arkadzie, która została wpisana w trójkątny szczyt. Elewacja południowa ozdobiona sporych rozmiarów oknem zamkniętym łukiem ostrym, podzielonym na 3 kwatery oraz dekorowanym trzema maswerkami. Elewacja południowa z dekoracją w formie kamiennej rozety, zamkniętej w sklepionej ostrołucznie niszy. Pod rozetą zlokalizowana jest dekoracyjnie opracowana inskrypcja „Ein feste Burg ist unser Gott”, flankowana datami powstania budowli. Pod spodem zestaw trzech okienek sklepionych ostrym łukiem.

Fot. 10 Widok na kościół Ewangelicko-Augsburski Odkupiciela

Wnętrze kościoła salowe, z nawą główną o trzech przęsłach oraz jednoprzęsłowym, zamkniętym prosto prezbiterium. We wnętrzu zachowało się pierwotne wyposażenie w postaci ołtarza, ambony oraz chóru z prospektem organowym, które są ze sobą połączone, co stanowi rozwiązanie często stosowane w świątyniach protestanckich.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (ogrodzenie)
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi

- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektu
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektu

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- dokończenie renowacji ogrodu kościoła
- wykonanie posadzki w kościele
- wykonanie izolacji fundamentów
- konserwacja i uruchomienie zegara wieżowego

2.2. Kościoły nie wpisane do rejestru zabytków

2.2.1. Kościół pw. św. Andrzeja Boboli w Wirku

Waloryzacja: Parafia pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli została utworzona w 1938 roku w wyniku wydzielienia z części istniejących parafii Kochłowic i Wirka. Początkowo na potrzeby nowoutworzonej parafii adaptowano salę kinową. W końcu projekt kościoła został opracowany przez Romualda Holeczko – budowniczego gminy. Ostatecznie prace budowlane, które rozpoczęto w 1949 roku, prowadził Antoni Galata. W tym samym roku poświęcono już prezbiterium z kryptą i porzeczną nawą. W latach 1956-1958 w wyniku eksploatacji górniczej, kościół uległ poważnym uszkodzeniom. Kościół został ponownie oddany do użytku

w roku 1962. Ze względu na szkody górnicze odstąpiono od realizacji drugiego etapu rozbudowy kościoła tj. budowy korpusu. W 1994 roku świątynię rozbudowano o nowy chór muzyczny wraz z klatką schodową oraz masywem wieżowym. W wyniku rozbudowy przebudowano w sposób znaczący dotychczasową elewację zachodnią kościoła. Autorem projektu modernizacji był zespół kierowany przez mgr inż. arch. Jacka Mistura.

Kościół jest orientowany, założony na planie zbliżonym swoim kształtem do prostokąta. Składa się on z dwóch członów - prostokątnego, jednoprzęsłowego prezbiterium oraz transeptu. Transept kościoła jednoprzęsłowy, na rzucie prostokąta. Na osi transeptu główna kruchta kościoła na planie prostokąta, która zlokalizowana jest w przyziemiu wysuniętego, zachodniego masywu wieżowego. W narożu południowo-wschodnim, utworzonym

Fot. 11 Widok na kościół pw.
św. Andrzeja Boboli

między prezbiterium a południowym skrzydłem transeptu zakrystia na planie wieloboku, z przylegającą od południa dobudówką.

Bryła budynku stanowi zestaw addytywnych form, z których każda przekryta jest odrębnym dachem o zróżnicowanej formie. Elewacje pokryte są szarym tynkiem, który urozmaica jedynie wysoka stolarka okienna, zastosowana w układzie potrójnym oraz masywny krzyż wieńczący wieżę usytuowaną od zachodu. Dzięki zastosowaniu wertykalnej stolarki okiennej oraz rozczłonkowaniu obiektu na kubiki, dosyć masywna bryła świątyni zyskała odpowiednie wyważenie. Kościół ten jest reprezentantem stylu modernizmu.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz zachowania detalu architektonicznego występującego na elewacji oraz jego renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji elewacji tynkowanej; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektu
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektu

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód,
- naprawa istniejących szkód górniczych

2.2.2. Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej w Halembie

Waloryzacja: Teren pod budowę kościoła przekazał w 1886 roku hrabia Hugo Henckel von Donnersmarck wydzielając go z części obszarów dworskich. Projekt techniczny świątyni został opracowany przez budowniczego F. Müllera z Karlusowic, a prace realizowano w latach 1889-1890. W latach 60-tych XX wieku do bryły kościoła dobudowano dwie kaplice boczne – Miłosierdzia Bożego i Krzyża Świętego oraz wzniesiono wewnętrzne balkony.

Fot. 12 Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej

Kościół jest budowlą orientowaną, murowaną, ceglana i nieotynkowaną. Założony jest na nieregularnym rzucie – prostokątna nawa z jednej strony zamknięta jest prezbiterium zakończonym wieloboczną apsydą, do której dostawiona jest zakrystia, z drugiej zaś strony znajduje się założona na planie kwadratu wieża z dostawioną klatką schodową. Po obu stronach nawy zlokalizowane są kaplice.

Wnętrze przekryte sklepieniem kolebkowym z prezbiterium zamkniętym sklepieniem parasolowym. Po bokach i nad wejściem głównym usytuowane empory. Elewacje zewnętrzne posiadają skromną dekorację w postaci elementów drewnianych w dolnych partiach ścian i na izbicy wieży dzwonnej. Bryła obiektu jest dość zwarta, neogotyckiego charakteru nadaje jej zwieńczenie wieży i sygnaturki strzelistymi hełmami oraz zastosowanie dwuskokowych przypór w apsydzie prezbiterialnej.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (ogrodzenie, krzyż przy wejściu, probostwo)
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania i renowacji elewacji tynkowanej; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz zachowania drewnianych elementów muru pruskiego oraz ich odpowiedniej konserwacji
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz zachowania formy oraz materiału pokrycia hełmów wieżowych

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- naprawa elementów konstrukcyjnych muru pruskiego w budynku probostwa wraz z wykonaniem nowych tynków
- stałe monitorowanie wpływu działalności zakładów górniczych na stan zachowania kościoła wraz z prowadzeniem prac prewencyjnych oraz szybkim reagowaniem w przypadku powstania jakichkolwiek szkód

2.2.3. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bykowninie

Waloryzacja: Historię funkcjonowania świątyni rozpoczyna w dniu 26 czerwca 1935 roku podjęcie przez Radę Parafialną decyzji o przystąpieniu do budowy kościoła oraz zakupieniu działki pod jego budowę. Odpowiedzialnym za projekt tej świątyni był budowniczy diecezjalny Jan Affa. Budowę przeprowadzono w ciągu czterech miesięcy 1935 roku. Obiekt został wybudowany na najwyższym okolicznym wzniesieniu – na tzw. „skałce” (296 n.p.m.). Rok później na działce obok kościoła wybudowano plebanię.

Fot. 13 Widok na kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa

Kościół jest trójnawowy, pseudohalowy, z korpusem nawowym czteroprzęsłowym. Nawy wydzielają proste murowane filary na rzucie kwadratu podtrzymujące w drugiej kondygnacji chóry boczne. W partii zachodniej na całej szerokości korpusu nawowego umieszczono murowany chór muzyczny, spoczywający na czterech słupach, łączący się z chórami bocznymi. Chóry posiadają prostą balustradę od dołu i góry wzbogaconą profilowaniem. Ściany nawy i prezbiterium wieńczy prosty gzyms koronujący.

Cały kościół stanowi surowa bryła zbudowana na zasadzie addycji form kubicznych. Elewacje otynkowane z bardzo skromnym detałem architektonicznym w formie cokołu obłożonego kamieniem łamanym i profilowanego gzymsu wieńczącego. Fasada ściśle symetryczna i dośrodkowa z dominującą wieżą na osi. Kościół wybudowany w stylu modernistycznym.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz z zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (ogrodzenie)
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji elewacji tynkowanej; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz zachowania formy oraz materiału pokrycia wieży i sygnaturki

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja ogrodzenia i wieńczących je rzeźb zlokalizowanych przy głównym wejściu na teren kościoła

2.2.4. Kościół pw. Ducha Świętego w Czarnym Lesie

Waloryzacja: Samodzielną stację duszpasterską ustanowiono w Czarnym Lesie dopiero w 1935 roku. Już rok później architekt Jan Affa sporządził projekt kościoła wraz obliczeniami statycznymi, kosztorysem i robotami pobocznymi. Prace budowlane rozpoczęto w roku następnym, a w 1938 roku kościół został ukończony i poświęcony przez biskupa sufragana Juliusza Bieńka.

Świątynia jest budowlą murowaną, otynkowaną zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz. Detal architektoniczny ogranicza się do betonowego cokołu oraz przeciągniętego przez budynek gzymsu wieńczącego i zadaszeń nad oknami.

Obiekt wzniesiono na planie krzyża łacińskiego, z niewyodrębnionymi pomieszczeniami przy prezbiterium, prostokątnie zamykającymi kościół od strony północnej. Od strony południowej nawę zamyka masywna trójkondygnacyjna wieża, mieszcząca w przyziemiu główny przedsionek, natomiast od wschodu dostawiony jest do niej przedsionek wejścia bocznego, założony na planie prostokąta.

Wnętrze trójnawowe, pseudobazylikowe, z korpusem nawowym o szerokości 5 przęseł i węższym jednoprzęsłowym prezbiterium, wydzielonym arkadą zamkniętą łukiem eliptycznym. Nawa główna oddzielona od naw bocznych za pomocą filarów na rzucie prostokąta. Nawa główna przekryta sklepienie kolebkowym na gurtach, nawy boczne – płaskim stropem. Wnętrze pokryte było oryginalnie polichromią przedstawiającą sceny Zesłania ducha Świętego, która niestety nie zachowała się do dnia dzisiejszego.

Fot. 14 Widok na kościół
pw. Ducha Świętego

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (ogrodzenie, plebania)
- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji elewacji tynkowanej; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz zachowania formy oraz materiału pokrycia wieży i sygnaturki

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- przywrócenie kościołowi oryginalnego wyposażenia wnętrza operującego motywami zaczerpniętymi z nurtu Art Déco i ekspresjonizmu
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej obiektu wraz z realizacją drenażu wokół budynku
- naprawa dachu świątyni oraz wymiana elementów systemu orynnowania

2.2.5. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Halembie – Kłodnicy

Waloryzacja: Budowa kościoła trwała w latach 1948-1949.

To budowla nie posiadająca konkretnego charakteru stylistycznego, luźno nawiązująca do modernizmu czy Art Déco. Głównym akcentem bryły jest masywna wieża, mieszcząca w przyziemiu przedsionek główny. Przekryta jest czterosпадowym dachem, o ciekawej formie złożonej z romboidalnych połaci. Zasadniczą bryłę obiektu stanowi korpus nawy głównej, do którego dostawione są po bokach dwie kaplice. Nawę zamyka węższe i niższe od niej prezbiterium, z dwoma lokalnościami od strony północnej i południowej. Wnętrze obiektu halowe, jednoprzestrzenne,

Fot. 15 Widok na kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego

z prezbiterium oddzielnym łukiem tęczowym. Zarówno nawa jak i prezbiterium przekryte stropem. Kościół wchodzi w skład całego kompleksu związanego z parafią, w ramach której zlokalizowany jest również dom katechetyczny, probostwo, dzwonnica oraz dom pogrzebowy.

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu wraz zabudową towarzyszącą i uzupełniającą (dzwonnica, probostwo, dom katechetyczny, dom pogrzebowy)
- nakaz zachowania detalu architektonicznego występującego na elewacji oraz jego renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji elewacji tynkowanej; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki okiennej wraz z utrzymaniem jej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wykonanie renowacji elewacji obiektów polegające na odnowieniu tynków przy zachowaniu ich oryginalnej kolorystyki

- wykonanie remontu pokrycia dachowego poszczególnych obiektów

2.3. Krzyże, kapliczki i figury przydrożne

Poniżej wymieniono objęte ochroną konserwatorską krzyże, kapliczki i figury przydrożne w podziale na poszczególne dzielnice miasta. Wytyczne konserwatorskie obowiązujące dla wszystkich wymienionych obiektów umieszczono na końcu rozdziału.

- **Ruda Śląska – Bielszowice:**

- a) kapliczka słupowa przy ul. E. Kokota 214 z XVII w. (GEZ 925),
- b) kapliczka kubaturowa przy ul. Na Piaski 26 (GEZ 1192),
- c) drewniany krzyż na kamiennym postumencie z figurami św. Marii Magdaleny i św. Jana przy skrzyżowaniu ul. Górnej 88 i ks. J. Niedzieli z 1892 r. (GEZ 575),
- d) krzyż Męki Pańskiej przy ul. E. Kokota 176 z 1890 r. (GEZ 921),
- e) grupa rzeźbiarska przy kościele św. Marii Magdaleny przy ul. Ks. J. Niedzieli, (GEZ 1299)
- f) figura św. Jana Nepomucena przy ul. ks. J. Niedzieli przy wejściu do kościoła parafialnego z 1744 r., (GEZ 1300)
- g) kamienny krzyż na cmentarzu przy ul. E. Kokota z XX w. (GEZ 914),
- h) kamienny nagrobek z rzeźbą Anioła na cmentarzu przy ul. E. Kokota (GEZ 915),
- i) kamienny krzyż Męki Pańskiej na cmentarzu przy ul. E. Kokota z 4 ćw. XIX w. (GEZ 916),
- j) kamienny krzyż z 1890 r. na cmentarzu przy ul. E. Kokota (GEZ 917),

Kapliczka słupowa (a)

Kapliczka przy ul. Na Piaski 26 (b)

Krzyż przy ul. Górnej 88 i ks. Niedzieli (c)

Krzyż Męki Pańskiej (d)

Grupa rzeźbiarska przy kościele św. Marii Magdaleny przy ul. Ks. J. Niedzieli (e)

Figura św. Jana
Nepomucena (f)

Kamienny krzyż (g)

Nagrobek z
rzeźbą Anioła (h)

Krzyż Męki
Pańskiej (i)

Kamienny krzyż z
1890 r. (j)

Fot. 16 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Bielszowice

• **Ruda Śląska – Chebzie:**

- a) kamienny krzyż pasyjny przy skrzyżowaniu ul. K. Goduli i Pawła z 1902 r. (GEZ 558),
- b) betonowy krzyż na postumencie przy skrzyżowaniu ul. Zabrzeńskiej i Węglowej z 1933 r. (GEZ 2108),
- c) kapliczka Matki Boskiej przy ul. Pawła (GEZ 1423),

Kamienny krzyż pasyjny przy
skrzyżowaniu
ul. Goduli i Pawła (a)

Betonowy krzyż przy
skrzyżowaniu ul. Zabrzeńskiej (b)

Kapliczka Matki Boskiej przy
ul. Pawła (c)

Fot. 17 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Chebzie

• **Ruda Śląska – Godula:**

- a) figura św. Jana Nepomucena z 1881 r. przy ul. K. Goduli (GEZ 559),
- b) kamienny krzyż obok wejścia do kościoła pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela z 1909 r. (GEZ 561),
- c) kamienny krzyż przy skrzyżowaniu ul. K. Goduli i Bytomskiej z 1885 r. (GEZ 572),

d) krzyż drewniany przy ul. Joanny (GEZ 744),

Figura św. Jana
Nepomucena (a)

Kamienny krzyż obok
wejścia do kościoła pw.
Ścięcia św. Jana
Chrzcziciela (b)

Kamienny krzyż przy
skrzyżowaniu ul. K.
Goduli i Bytomskiej (c)

Krzyż drewniany przy
ul. Joanny (d)

Fot. 18 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Godula

• **Ruda Śląska – Halemba:**

- a) krzyż drewniany na murowanym postumencie przy ul. 1 Maja z początku XX w. (GEZ 115),
- b) figura św. Jana Nepomucena przy skrzyżowaniu ul. Młyńskiej i Halembskiej z 1894 r. (GEZ 1181),
- c) krzyż z postacią Chrystusa przy ul. Halembskiej 30, współczesny z 1958 r. o wartości historycznej – upamiętnia epidemię z 1808 r. (GEZ 612),
- d) krzyż przydrożny drewniany przy skrzyżowaniu ul. Orzeszkowej i Kochłowskiej (GEZ 1380),
- e) krzyż przydrożny drewniany przy ul. Nowowiejskiej (GEZ 1329),
- f) krzyż kamienny przy ul. 1 Maja na terenie kościoła pw. Matki Boskiej Różańcowej z 1892 r. (GEZ 112),
- g) krzyż przy ul. 1 Maja 89 (GEZ 125),

Krzyż drewniany przy ul. 1 Maja
(a)

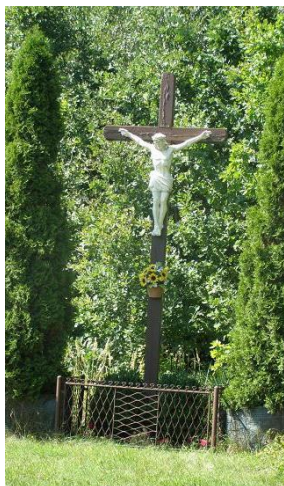
Figura św. Jana Nepomucena
(b)

Krzyż przy ul. Halembskiej 30
(c)

Krzyż przy
ul. Orzeszkowej i
Kochłowskiej (d)

Krzyż przy
ul. Nowowiejskiej (e)

Krzyż kamienny
ul. 1 Maja (f)

Krzyż przy ul. 1 Maja 89
(g)

Fot. 19 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Halemba

- Ruda Śląska – Kłodnica:**

- a) krzyż murowany z wizerunkiem Męki Pańskiej przy ul. I. Kaczmarska 7 (obok kaplicy św. Józefa) z 1930 r. (GEZ 745),
- b) kaplica kubaturowa p.w. św. Józefa przy ul. I. Kaczmarska 9 z 1909 r. (GEZ 746),

Widok na krzyż murowany (a) i kaplicę kubaturową (b)

Fot. 20 Krzyż i kaplica w Kłodnicy

- Ruda Śląska – Stara Kuźnica:**

- a) kamienny krzyż z figurą Chrystusa na postumencie przy skrzyżowaniu ul. J. Poniatowskiego i Ligockiej z 1892 r. (GEZ 1553),
- b) kapliczka kubaturowa przy ul. Mikołowskiej 48 z 1850 r., (GEZ 1167),

Kamienny krzyż na skrzyżowaniu
ul. Poniatowskiego i Ligockiej (a)

Kapliczka kubaturowa przy ul. Mikołowskiej 48 (b)

Fot. 21 Krzyż i kapliczka w Starej Kuźnicy

- **Ruda Śląska – Kochłowice:**

- a) figura Chrystusa we wnęce domu mieszkalnego przy skrzyżowaniu ul. Młodzieżowej i Radoszowskiej z XIX/XX w. (GEZ 92),
- b) kapliczka słupowa przy ul. Radoszowskiej 21 z Męką Pańską z 1882 r. (GEZ 1585),
- c) kapliczka kubaturowa przy ul. Młodzieżowej 8 z 1882 r. (GEZ 1178),
- d) krzyż Męki Pańskiej przy skrzyżowaniu ul. Łukasiewicza i Radoszowskiej z 1898 r. (GEZ 1101),
- e) krzyż murowany z Męką Pańską z płaskorzeźbą Matki Boskiej Bolesnej przy ul. Wyzwolenia z 1903 r. (GEZ 2089),
- f) krzyż murowany z figurą Chrystusa przy ul. Kochłowickiej 183 z 1909 r. (GEZ 870)
- g) drewniany krzyż z wizerunkiem Chrystusa wyciętym z blachy przy ul. J. Piłsudskiego z 1948 r. (GEZ 1505),
- h) krzyż murowany z figurą Chrystusa przy ul. Oświęcimskiej 174 (GEZ 1384),
- i) krzyż murowany z figurą Chrystusa na postumencie z 1898 r. przy ul. Piłsudskiego 73 (GEZ 1503),
- j) krzyż kamienny z figurą Chrystusa na postumencie przy ul. Piłsudskiego – obok wejścia do kościoła p.w. Matki Boskiej z Lourdes z 1896 r. (GEZ 1506),
- k) krzyż kamienny z figurą Chrystusa przy ul. Korfanteo 2 z 1907 r. (GEZ 1005),
- l) murowany krzyż na postumencie z figurą Chrystusa przy ul. Gajowej 28 z 1920 r. (GEZ 503),
- m) krzyż murowany z wizerunkiem Chrystusa przy skrzyżowaniu ul. Ks. L. Tunkla i Barbary z 1898 r. (GEZ 1902),
- n) krzyż przy ul. Kochłowickiej 116 z ok. 1936 r. (GEZ 867)
- o) figura Matki Boskiej w typie Immaculaty przy kościele p.w. Trójcy Przenajświętszej (GEZ 1892),
- p) krzyż Męki Pańskiej przy kościele p.w. Trójcy Przenajświętszej z 1902 r. (GEZ 1893),
- q) grupa rzeźbiarska z Chrystusem Zmartwychwstałym przy kościele p.w. Trójcy Przenajświętszej (GEZ 1894)

Figura Chrystusa
we wnętrzu domu
mieszkalnego (a)

Kapliczka przy
ul. Radoszowskiej 21
(b)

Kapliczka przy
ul. Młodzieżowej 8
(c)

Krzyż przy
skrzyżowaniu
ul. Łukasiewicza
i Radoszowskiej (d)

Krzyż przy ul.
Wyzwolenia (e)

Krzyż przy ul.
Kochłowskiej 183 (f)

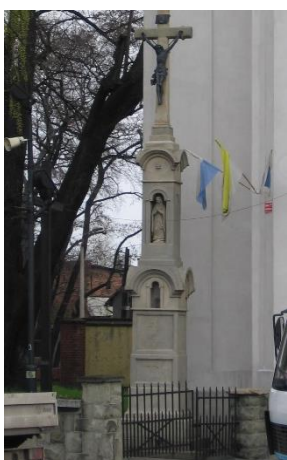
Krzyż przy
ul. Piłsudskiego (g)

Krzyż przy ul.
Oświęcimskiej 174 (h)

Krzyż przy
ul. Piłsudskiego 73 (i)

Krzyż przy
ul. Piłsudskiego (j)

Krzyż przy
ul. Korfanteo 2 (k)

Krzyż przy
ul. Gajowej 28 (l)

Krzyż przy
ul. Tunkla i
Barbary (m)

Krzyż przy ul.
Kochłowskiej 116
(n)

Figura Matki
Boskiej (o)

Krzyż Męki
Pańskiej (p)

Grupa rzeźbiarska
(q)

Fot. 22 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Kochłowice

Ruda Śląska – Nowy Bytom:

- a) krzyż z czarnego marmuru a figurką Chrystusa przy ul. Niedurnego 30 z 1902 r. (GEZ1245),

Fot. 23 Krzyż w dzielnicy
Nowy Bytom przy
ul. Niedurnego 30 (a)

Ruda Śląska – Orzegów:

- a) krzyż murowany na postumencie przy ul. E. Plater 4 z XIX/XX w. (GEZ 1534),
- b) krzyż kamienny z wizerunkiem Męki Pańskiej przy ul. Królowej Jadwigi 6 z 1899 r. (GEZ 1055),
- c) krzyż drewniany przy ul. Orzegowskiej 1-3 (GEZ 1361),

Krzyż przy ul. Plater 4
(a)

Krzyż przy
ul. Królowej Jadwigi 6 (b)

Krzyż przy
ul. ul. Orzegowskiej 1-3 (c)

Fot. 24 Krzyże w dzielnicy Orzegów

- **Ruda:**

- a) kamienny krzyż pasyjny z zespołem figur Matki Boskiej, św. Marii Magdaleny przy skrzyżowaniu ul. Piastowskiej i Ballestremów z 1910 r. (GEZ 1441),
- b) krzyż drewniany z figurą Chrystusa przy ul. Piastowskiej 7 (GEZ 1437),
- c) krzyż murowany z wizerunkiem Chrystusa przy ul. Wolności 5 z 1937 r. (GEZ 2005),
- d) krzyż pasyjny kamienny z figurami Chrystusa, Matki Boskiej i św. Jana przy skrzyżowaniu ul. Wolności i Kościelnej z 1893 r. (GEZ 2022),
- e) drewniany krzyż Męki Pańskiej przy ul. Bujoczka z 1848 r. (GEZ 277),
- f) krzyż drewniany z wizerunkiem Chrystusa wyciętym z blachy przy ul. Wolności – POD „Nowa Jutrenka” z 1 ćw. XX w. (GEZ 2023)
- g) krzyż drewniany z figurą Chrystusa Ukrzyżowanego przy ul. Szczęść Boże 32 z 1901 r. (GEZ 1793),
- h) krzyż Męki Pańskiej przy ul. 1 Maja 324 (GEZ 190),
- i) figura św. Jana Nepomucena przy sanktuarium św. Józefa przy ul. Piastowskiej z XIX w. (GEZ 1448),
- j) krzyż przy kościele p.w. Św. Józefa przy ul. Piastowskiej z 1908 r. (GEZ 1449),
- k) krzyż Męki Pańskiej na cmentarzu przy ul. Porębskiej z lat 90 – tych XIX w. (GEZ 1556),
- l) krzyż przy ul. Bujoczka (GEZ 278),
- m) kaplica kubaturowa przy ul. Potokowej 3 z końca XIX w. (GEZ 1558)
- n) kamienna grota Matki Boskiej z Lourdes przy ul. J. Achteleika z lat 30-tych XX w. (GEZ 219),

Krzyż przy
ul. Piastowskiej
i Ballestremów
(a)

Krzyż przy
ul. Piastowskiej 7
(b)

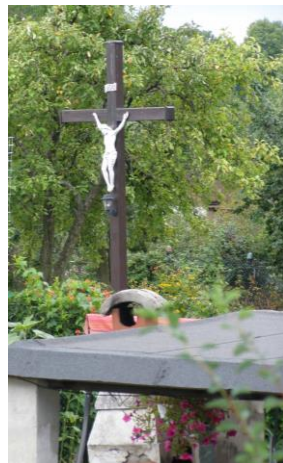
Krzyż przy
ul. Wolności 5
(c)

Krzyż przy
ul. Wolności
i Kościelnej
(d)

Krzyż przy
ul. Bujoczka
(e)

Krzyż przy
ul. Wolności
(f)

Krzyż przy
ul. Szczęść Boże 32
(g)

Krzyż przy
ul. 1 Maja 324
(h)

Krzyż przy
ul. Piastowskiej
(i)

Krzyż przy
ul. Piastowskiej
(j)

Krzyż przy
ul. Porębskiej
(k)

Krzyż przy
ul. Bujoczka
(l)

Kaplica kubaturowa przy ul. Potokowej 3
(m)

Grota przy ul. J. Achteleka 3
(n)

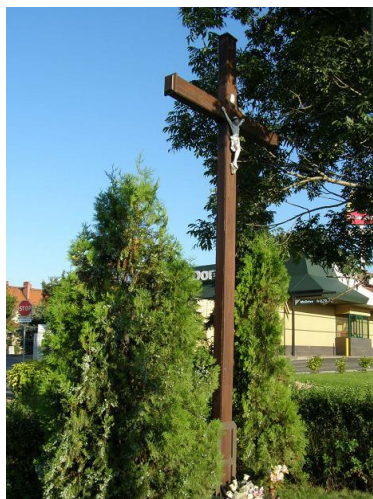
Fot. 25 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Ruda

- **Ruda Południowa:**

- a) krzyż drewniany z figurą Chrystusa przy skrzyżowaniu ul. Zabrzeńskiej i 1 Maja z końca XIX w. (GEZ 2107),
- b) krzyż betonowy z figurą Chrystusa przy skrzyżowaniu ul. Porębskiej i Chryzantem z 1910 r. (GEZ 1557),

- **Ruda Śląska – Ruda Kuźnica:**

- a) krzyż drewniany przy ul. Sobieskiego 1 (GEZ 1664),

Krzyż przy
ul. Zabrzeńskiej
i 1 Maja (a)

Krzyż przy
ul. Porębskiej
i Chryzantem (b)

Krzyż przy
ul. Sobieskiego 1 (a)

Fot. 27 Krzyże w Rudzie Południowej

Fot. 26 Krzyż w Rudzie Kuźnicy

- **Ruda Śląska – Wirek:**

- a) krzyż drewniany na kamiennym postumencie z figurą Matki Boskiej we wnęce przy ul. Wyzwolenia 177 z XIX w. (GEZ 2100),
- b) krzyż kamienny z figurą Chrystusa przy ul. 1 Maja przy skrzyżowaniu z ul. Piaskową z końca XIX w. (GEZ 132),
- c) krzyż kamienny na murowanym postumencie z wizerunkiem Męki Pańskiej przy ul. Nowary – obok kościoła p.w. św. Wawrzyńca z 1890 r. (GEZ 1322),
- d) krzyż murowany z wizerunkiem Męki Pańskiej i figurą Matki Boskiej przy ul. Okopowej 10 z 1901 r. (GEZ 1354),
- e) krzyż drewniany na cmentarzu przy kościele p.w. św. Wawrzyńca przy ul. Nowary z XIX/XX w. (GEZ 1323),

Krzyż przy
ul. Sobieskiego 1
(a)

Krzyż przy
ul. 1 Maja i ul.
Piaskowej (b)

Krzyż przy
ul. Nowary (c)

Krzyż przy
ul. Okopowej 10
(d)

Krzyż przy
ul. Nowary (e)

Fot. 28 Krzyże w dzielnicy Wirek

- **Wytyczne konserwatorskie dla wszystkich wyżej wymienionych krzyży, kapliczek i figur przydrożnych:**

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów wraz z utrzymaniem ich istniejącej formy
- nakaz wykonywania renowacji obiektów według indywidualnych projektów i programów konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego, elementów kamiennych i drewnianych obiektów
- nakaz przywracania obiektom oryginalnej kolorystyki
- nakaz czyszczenia elewacji i fragmentów postumentów wykonanych z cegły
- zakaz malowania obiektów farbami emulsyjnymi i innymi farbami niespecjalistycznymi

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- sukcesywne remonty obiektów
- badania prowadzące do ustalenia oryginalnej kolorystyki dla poszczególnych obiektów
- prowadzenie polityki przestrzennej, która pozwoli na odpowiednie wyeksponowanie obiektów

3. Zabudowa mieszkaniowa

3.1. Kolonie i osiedla robotnicze wpisane do rejestru zabytków

3.1.1. „Carl Emanuel” – budynki położone przy ul. Wolności 102-114 i Raciborskiej 1-15

Waloryzacja: Osiedle robotnicze „Carl Emanuel” usytuowane jest w obrębie ulic Wolności i Raciborskiej. Zabudowa istniała tu już w połowie XIX w., a teren został częściowo zurbanizowany pod koniec wieku. Charakteru osiedla nabrał w latach 1909-1911 - sąsiedztwo linii tramwajowej wymusiło budowę większej ilości budynków, w związku z czym zabudowa stała się ciśniejsza, ale też lepiej rozplanowana. Architektem odpowiedzialnym za projekt obiektów powstałych po 1909 roku jest Hans von Poellnitz. Ostatni etap rozwoju osiedla to lata 1918-1922. Spora część osiedla nie

Fot. 29 Widok na fragment kolonii „Carl Emanuel”

dotrwała do dnia dzisiejszego, wyburzone zostały m.in. budynki zlokalizowane przy ul. Południowej i 1-go Maja, w których miejscu poprowadzona została Drogowa Trasa Średnicowa. Budynki wchodzące w skład obecnego osiedla posiadają zwartą strukturę urbanistyczną w postaci zamkniętego kwartału zabudowy, z wewnętrznym dziedzińcem, na którym usytuowane były pomieszczenia gospodarcze. Budynki zlokalizowane od strony ul. Raciborskiej są dwukondygnacyjne, z elewacjami opracowanymi w tynku oraz wielospadowymi dachami z lukarnami. Budynki usytuowane od strony ul. Wolności są dwukondygnacyjne, posiadają elewacje opracowane w cegle, dekorację architektoniczną w postaci gzymsów, spływów wolutowych i obramień okiennych wykonanych z kamienia oraz łamane dachy z mansardami i lukarnami. Uwagę zwraca drobiazgowość podejście do detalu architektonicznego, sprawiające, że każdy z obiektów zyskał indywidualny charakter nie odstając jednocześnie od reszty budynków i tworząc wraz z nimi jednorodny pod względem wizualnym zespół zabudowy.

Stan zachowania: Dobry i bardzo dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego, elementów kamiennych i drewnianych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji elewacji otynkowanych; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się

pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm

- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- zakaz lokalizowania konstrukcji wystających poza lico elewacji, w tym w szczególności kominków, wylotów wentylacyjnych lub rur
- zakaz wyprowadzania spalin poprzez konstrukcje zlokalizowane na elewacjach obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków zlokalizowanych od strony ul. Raciborskiej
- remonty dachów budynków zlokalizowanych od strony ul. Raciborskiej
- wymiana oraz dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.1.2. „Ficinus” – budynki usytuowane przy ul. Kubiny 4-34 (numery parzyste)

Waloryzacja: Na kolonię robotniczą „Ficinus” składa się zespół budynków zrealizowany w latach 1860-1867 dla robotników kopalni „Gottessegen”. Zabudowę tworzą dwukondygnacyjne obiekty mieszkalne z dobudówkami od strony elewacji bocznych oraz zabudowaniami gospodarczymi zlokalizowanym w drugiej linii zabudowy. Dekoracja fasad jest oszczędna i sprowadza się do ceglanych opasek obramiających prostokątne otwory okienne. Budynki są murowane z kamienia naturalnego – piaskowca, co stanowi rzadkość na tym terenie. Kolonia „Ficinus” jest obecnie najstarszym zachowanym zespołem budownictwa patronackiego na terenie Górnego Śląska.

Fot. 30 Widok na kolonię "Ficinus"

Stan zachowania: Dobry i bardzo dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów

- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z kamienia, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz utrzymania kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczane stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- odbudowa lub renowacja obiektów jest dopuszczalna pod warunkiem zastosowania historycznego budulca, z zachowaniem fug w kolorze jasnoszarym, z detalami wykonanymi z czerwonej cegły
- nakaz wykonania bocznych przybudówek z cegły klinkierowej lub obłożenia elewacji tych przybudówek płytką klinkierową
- nakaz wykonywania ogrodzeń składających się ze słupków ceglanych lub kamiennych, połączonych przesłami w postaci metalowej kratownicy w kolorze czarnym matowym
- wytyczne względem kształtowania pomieszczeń gospodarczych:
 - pomieszczenia gospodarcze stanowią uzupełnienie historycznej zabudowy, w związku z czym dopuszcza się budowę pomieszczeń parterowych, z dachem dwuspadowym o niewielkim kącie nachylenia i wysokości nie przekraczającej 3/5 wysokości budynków mieszkalnych;
 - elewacje należy opracowywać w tynku z uwzględnieniem wykończeń cegłą klinkierową lub kamieniem;
 - zabudowę gospodarczą należy lokalizować przy tylnej granicy działki

Od strony ul. 1-go Maja dopełnienie osiedla stanowi kościół ewangelicko-augsburski im. Odkupiciela, natomiast od strony ul. Różyckiego wizualne zamknięcie osiedla stanowią zabudowania zlokalizowane pod adresem Kubiny 34. W celu przestrzennego zamknięcia osiedla dopuszcza się w tym miejscu usytuowanie w drugiej linii zabudowy budynku o gabarytach zbliżonych do gabarytów budynku mieszkalnego.

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- odbudowa zrujnowanych obiektów
- uporządkowanie i ujednolicenie form budynków gospodarczych zlokalizowanych w drugiej linii zabudowy

3.1.3. Kolonia robotnicza zlokalizowana przy ul. Kościelnej i Staszica – budynki usytuowane przy ul. Staszica 1-15, ul. Wolności 33-39, ul. Kościelna 2-8 i ul. Wieniawskiego 1-5

Waloryzacja: Kolonia robotnicza usytuowana w obrębie ulic Wolności, Kościelnej, Staszica i Wieniawskiego powstawała w kilku etapach w latach 1910-1922 i przeznaczona była dla pracowników kopalń należących do rodziny Ballestremów. Autorem projektów był Hans von Poellnitz. Zespół budynków mieszkalnych został zlokalizowany na obszarze pomiędzy wybudowanym w 1869 roku neoromańskim kościołem pw. Matki Boskiej Różańcowej oraz zlokalizowaną przy ul. Mickiewicza szkołą średnią. Obiekty te stanowią swoistą klamrę urbanistyczno-architektoniczną dla osiedla, którego osią jest dzisiejsza ulica Wolności. Budynki wchodzące w skład kolonii tworzą jednolitą całość, zarówno pod względem urbanistycznym, jak i architektonicznym (pomimo budowy w kilku etapach). Uwagę zwraca indywidualizacja detalu architektonicznego oraz dekoracyjne zakomponowanie narożników budynków (wykusze ozdobione ornamentem manierystycznym). Na obszarze ogródków przydomowych w rejonie ul. Kościelnej zrealizowano dwa wolno stojące piece piekarnicze służące do wypieku chleba tzw. „piekaroki”.

Fot. 31 Widok na budynki przy ul. Kościelnej

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego, elementów kamiennych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- zabezpieczenie i remont przejazdu bramnego zlokalizowanego w przewiązce łączącej budynki o adresie Kościelna 8 i Staszica 10
- renowacja elewacji budynków zlokalizowanych w ramach kolonii
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej na terenie całego osiedla
- uporządkowanie małej architektury usytuowanej na dziedzińcach wewnętrznych
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- wykonanie remontów dachów
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.1.4. Kolonia „Morgenroth” – budynki położone przy ul. Styczyńskiego 6-6A, ul. Szafranka 1-8 i ul. Nowobytomskiej 1-4

Waloryzacja: Kolonia robotnicza zlokalizowana w rejonie ulic Styczyńskiego, Szafranka i Nowobytomskiej w dzielnicy Chebzie została wybudowana w latach 1906-1907 dla robotników kopalni „Paulus – Hohenzollern” (później „Pawel”), należącej do koncernu rodziny Schaffgotschów. Składa się z dwunastu budynków mieszkalnych. Budynki zlokalizowane przy ul. Nowobytomskiej są dwukondygnacyjne z poddaszem, założone na planie prostokąta. Posiadają dachy wielospadowe, kryte dachówką ceramiczną i elewacje ornamentowane za pomocą cegły i pół tynkowanych.

Fot. 32 Widok na budynek przy ul. Szafranka

Pomiędzy budynkami mieszkalnymi został zlokalizowany wspólny dla nich budynek gospodarczy. Pozostałe budynki to obiekty dwukondygnacyjne z poddaszem, założone na planie zbliżonym do kwadratu, z przybudówkami zawierającymi pomieszczenia gospodarcze. Posiadają bogate, wielospadowe dachy kryte dachówką ceramiczną. Elewacje ozdobione ornamentem wykonanym z cegły licowej i pół tynkowanych oraz elementami dekoracyjnymi wykonanymi w konstrukcji szachulcowej lub ją imitującymi. Klatki schodowe wysunięte są przed lico elewacji w formie baszty i zwieńczone charakterystycznymi wieżyczkami. Dodatkowo we wszystkich obiektach występują detale architektoniczne wykonane w drewnie, takie jak ozdobne belki w szczytach budynków czy daszki nad wejściami. Wszystkie budynki zachowały się do dnia dzisiejszego.

Stan zachowania: Dostateczny i dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów wraz zabudową uzupełniającą w postaci budynków gospodarczych
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich

- nakaz zachowania detalu architektonicznego oraz elementów drewnianych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczane stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach obiektów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wykonanie remontów dachów
- wykonanie remontów elewacji wraz z odczyszczeniem powłok malarskich z ceglanych fragmentów muru
- dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej na terenie całego osiedla
- wykonanie remontów pomieszczeń gospodarczych
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.1.5. Zespół domów robotniczych przy ul. ks. Niedzieli – budynki zlokalizowane przy ul. ks. Niedzieli 22-32 (numery parzyste)

Waloryzacja: Osiedle składające się z sześciu budynków usytuowanych wzdłuż ul. ks. Niedzieli w Bielszowicach wybudowane ok. 1905 roku dla pracowników dozoru technicznego kopalni „Bielschowitz”. Obiekty mają zróżnicowaną formę dzięki zastosowaniu zindywidualizowanego detalu architektonicznego i form dachów. Budynki posiadają elewacje tynkowano-ceglane o elementach architektonicznych wykonanych z cegły (gzymsy, obramienia okienne) oraz z drewna – partie

Fot. 33 Widok na budynek przy ul. Niedzieli 22

poddasza i szczyty budynku, wykonane w konstrukcji szachulcowej.

Stan zachowania: Bardzo dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego w postaci elementów drewnianych występujących na elewacji oraz ich renowacji zgodnie ze sztuką i zasadami konserwatorskimi
- nakaz zachowania i renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka w układzie koronkowym)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- ujednolicenie podziałów stolarki okiennej wraz z przywróceniem oryginalnych kształtów okien
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- zagospodarowanie i uporządkowanie otoczenia obiektów
- wykonanie remontu klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.1.6. Zespół domów robotniczych zlokalizowanych przy ul. Wojska Polskiego 1-29 (numery nieparzyste) w Nowym Bytomiu

Waloryzacja: Domy przy ul. Wojska Polskiego powstały najprawdopodobniej w latach 1910-1912 dla pracowników huty żelaza „Friedenshütte”. Zespół tworzą dwa bloki o rozczłonkowanej bryle założonej na kształcie zbliżonym do litery „C”. Budynki posiadają elewacje opracowane w cegle z detalem wykonanym z cegły profilowanej (gzymsy, fryzy, obramienia). Elewacje północną, wschodnią i południową urozmaicają ryzality zwieńczone szczytami o zróżnicowanej formie zamknięcia – od trójkątnych naczółków po skrzydła o wykroju wklęsło-wypukłym czy zamknięte łukiem wielolistnym.

Fot. 34 Widok na kamienice przy ul. Wojska Polskiego

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- ujednolicenie podziałów i kolorystyki stolarki okiennej
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- wykonanie remontu klatek schodowych i piwnic, uporządkowanie instalacji
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2. Osiedla i zespoły zabudowy mieszkaniowej nie wpisane do rejestru zabytków

3.2.1. Osiedle robotnicze „Werdon” - budynki położone przy ul. 1-go Maja 254 – 264 (numery parzyste) w Wirku wraz z podobną zabudową zlokalizowaną przy ul. ks. Tunkla 124-163 i ul. Radoszowskiej 107-135 (numery nieparzyste) w Kochłowicach

Waloryzacja: Kolonia robotnicza „Werdon” zlokalizowana jest w obrębie ulic 1-go Maja, Ściegiennego oraz Katowickiej. Budynki usytuowane na jej terenie powstawały w dwóch etapach – większość z nich wybudowano w 1913 roku, pozostałe w latach 1920-1927. Najbardziej reprezentacyjny element osiedla stanowi zespół budynków usytuowany przy ulicach 1-go Maja i Ściegiennego. Charakterystycznym elementem obiektów wchodzących w skład tego założenia są dekoracyjne, otynkowane płyciny, wyróżniające się na tle prostej, ceglanej elewacji. Dzięki zastosowaniu zróżnicowanej pod względem użytych materiałów elewacji, obiekty z kolonii „Werdon” oraz analogiczna zabudowa usytuowana przy ul. ks. Tunkla i Radoszowskiej, zyskały indywidualny charakter oraz ciekawy detal dekoracyjny.

Stan zachowania: Dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego w postaci tynkowanych pól na elewacji
- nakaz renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne lub na tynki odpowiadające kolorystyką tynkom historycznym
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka w kolorze czerwonym)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczane stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach

Fot. 35 Widok na budynek przy ul. 1 Maja 256

Fot. 36 Widok na budynek przy ul. Tunkla 124

- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków wraz z oczyszczeniem jej ceglanych elementów z powłok malarskich, renowacją i odpowiednim zabezpieczeniem
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- ujednolicenie kolorystyczne tynkowanych elementów elewacji
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.2. Kolonia robotnicza „Karol” czyli zabudowa przy ulicach Głowackiego, Kilińskiego, Wyleżoła, Wandy i Orzegowskiej

Waloryzacja: Osiedle w obrębie ulic Głowackiego, Kilińskiego, Wyleżoła, Wandy i Orzegowskiej zostało zrealizowane dla robotników pracujących w pobliskiej cynkowni „Karol”. Zabudowa powstawała na tym obszarze sukcesywnie od 1831 roku, a kompletne osiedle figuruje na mapach z roku 1883. Na przykładzie tej kolonii można zaobserwować zmiany form architektonicznych obowiązujących dla budownictwa mieszkaniowego na przestrzeni XIX wieku – znajdziemy tutaj dwukondygnacyjne, przysadziste domy o bryle nawiązującej do wiejskiej chaty (ul. Głowackiego), a także tradycyjne kamienice o elewacjach operujących detałem architektonicznym w postaci ryzalitów (Orzegowska, Wyleżoła). Obiekty usytuowane na terenie kolonii posiadają elewacje wykonane z cegły lub otynkowane.

Stan zachowania: Dobry i dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne lub na tynki odpowiadające kolorystyką tynkom tradycyjnym
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka w kolorze czerwonym)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach,

Fot. 37 Widok na budynek przy ul. Głowackiego 1

w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.

- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów o elewacjach lub fragmentach elewacji wyłożonych cegłą
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków wraz z oczyszczeniem ceglanych elementów z powłok malarskich, renowacją i odpowiednim zabezpieczeniem
- uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół obiektów
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.3. Osiedle robotnicze „Kaufhaus” czyli budynki zlokalizowane przy ul. Niedurnego 89-105, Gwardii Ludowej, Rudzkiej, Dobrej Nadziei i Podgórze

Waloryzacja: Kolonia robotnicza „Kaufhaus” zlokalizowana jest w obrębie ulic Gwardii Ludowej, Rudzkiej, Dobrej Nadziei, Podgórza i Niedurnego. Powstała dla robotników huty żelaza „Friedenshütte” - dzisiejszej huty „Pokój”, w latach 1854-1924. Nazwa kolonii wzięła się od domu towarowego (kaufhausu) wybudowanego w 1904 roku w centralnej części osiedla pod adresem Niedurnego 99. Obiekt ten zasługuje na szczególną uwagę ze względu na bogato dekorowaną elewację, w której połączone zostały elementy secesji i modernizmu. Równie interesująca jest zabudowa powstała w latach 1903-1904 przy ul. Podgórza, różniąca się od innych budynków robotniczych zlokalizowanych na terenie osiedla gabarytami oraz bogatym detalem architektonicznym.

Fot. 38 Widok na budynki przy ul. Podgórza

Stan zachowania: Dobry i dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka w kolorze czerwonym w miejscach jej pierwotnego występowania)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków wraz z oczyszczeniem ceglanych elementów z powłok malarskich, renowacją i odpowiednim zabezpieczeniem
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół obiektów
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.4. Tzw. Domy Uchodźców – budynki położone przy ul. Różyckiego 19 i Kubiny 31 w Wirku oraz przy ul. PCK 2-6, Kokota 109-143 oraz Równoległej 9-9b w Bielszowicach

Waloryzacja: Wybudowane po plebiscycie z 1921 roku domy powstały z myślą o emigrujących z niemieckiej części Górnego Śląska powstańcach śląskich i polskich działaczach plebiscytowych. To dwukondygnacyjne obiekty przekryte cztero-spadowym, uskokowym dachem z licznymi mansardami. Elewacje budynków zostały opracowane w tynku, dekorują je umieszczone na elewacjach frontowych płaskorzeźby z przedstawieniem wędrowca oraz płytkie pilastry przeciągnięte pomiędzy oknami.

Fot. 39 Widok na budynek przy ul. Kokota 139

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz zachowania i renowacji elewacji otynkowanych; dopuszcza się wymianę tynków pod warunkiem zastosowania na elewacji tynków nawiązujących kolorystyką do tynków historycznych; dopuszcza się wyodrębnienie cokołu za pomocą innego koloru, korespondującego z kolorami zastosowanymi na elewacji
- nakaz stosowania tynków w jednym z zestawów kolorystycznych obowiązujących dla obiektów budowlanych w Rudzie Śląskiej
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka w kolorze czerwonym)
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- dopuszcza się montaż żaluzji zewnętrznych na elewacjach obiektów pod warunkiem takiego osadzenia skrzynki na rolety, aby była niewidoczna i nie odznaczała się na elewacji
- dopuszcza się wykonywanie ocieplenia zewnętrznego obiektów pod warunkiem odtworzenia na elewacji wszystkich detali i podziałów elewacji
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz zachowania dekoracji elewacji w postaci płaskich lizen i płaskorzeźb z przedstawieniem wędrowca
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja tynków na elewacjach obiektów
- stopniowe i konsekwentne dostosowanie kolorystyki obiektów do wytycznych konserwatorskich, obowiązujących na terenie miasta

- zagospodarowanie i uporządkowanie otoczenia budynków
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej budynków
- ujednolicenie podziałów i kolorystyki stolarki okiennej
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.5. Osiedle domów wielorodzinnych w dzielnicy Ruda – budynki usytuowane przy ul. Czempieła, Dunajewskiego, Gierałtowskiego, Kędzierzyńskiej, Ogrodowej, Zwycięstwa i Żeromskiego

Waloryzacja: Wybudowane po II wojnie osiedle domów wielorodzinnych usytuowanych przy ulicach Czempieła, Dunajewskiego, Gierałtowskiego, Kędzierzyńskiej, Maya, Ogrodowej, Zwycięstwa i Żeromskiego stanowi jednorodny zespół urbanistyczny, w ramach którego zabudowania wraz z otoczeniem tworzą spójną całość kompozycyjną. Obiekty występujące na terenie osiedla operują zbliżoną formą architektoniczną – to dwukondygnacyjne budynki założone na planie prostokąta, przekryte czterospadowym dachem wykonanym z dachówki ceramicznej. Jedynym, odbiegającym od tej formy obiektem mieszkalnym jest budynek przy ul. Gierałtowskiego 30-30A, o płaskim dachu i charakterystycznych trójkątnych ryzalitach mieszczących wejścia do klatek schodowych. Najbardziej wartym ochroną parametrem w przypadku tego osiedla jest jego układ urbanistyczny oraz jednorodny charakter. Jego zachowanie będzie możliwe dzięki zastosowaniu kolorystyki spójnej dla wszystkich obiektów, różniacej się w przypadku poszczególnych budynków jedynie odcieniami. Kolory zastosowane na elewacji powinny być stonowane i neutralne, tak aby budynki wchodzące w skład osiedla stanowiły, zgodnie z pierwotnym pomysłem, naturalny element składowy przedmiotowego założenia przestrzennego, a nie jego dominantę.

Fot. 40 Widok na budynek położony przy ul. Dunajewskiego 15-15b

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz zachowania i renowacji elewacji otynkowanych; dopuszcza się wymianę tynków pod warunkiem zastosowania tynków odpowiadających kolorystyką tynkom historycznym; dopuszcza się zastosowanie na elewacji układu dwóch kolorów, w którym na jednolitym tle możliwe jest wykonanie ciemniejszym lub jaśniejszym kolorem opasek o szerokości 15cm wokół otworów okiennych; dopuszcza się wyodrębnienie cokołu za pomocą innego koloru, korespondującego z kolorami zastosowanymi na elewacji
- nakaz stosowania tynków w jednym z zestawów kolorystycznych obowiązujących dla obiektów budowlanych w Rudzie Śląskiej
- nakaz utrzymania formy dachu przy zastosowaniu pokrycia z dachówki ceramicznej

- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- dopuszcza się montaż żaluzji zewnętrznych na elewacjach obiektów pod warunkiem takiego osadzenia skrzynki na rolety, aby była niewidoczna i nie odznaczała się na elewacji
- dopuszcza się wykonywanie ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja tynków na elewacjach obiektów
- stopniowe i konsekwentne dostosowanie kolorystyki obiektów do wytycznych konserwatorskich, obowiązujących na terenie miasta
- zagospodarowanie i uporządkowanie otoczenia budynków
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej budynków
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.6. Osiedle domów wielorodzinnych w dzielnicy Bykowina – budynki położone przy ul. Okrężnej, Plebiscytowej, Potyki, Siekiela, Szewczyka i Zgody

Waloryzacja: Wybudowane po II wojnie osiedle domów wielorodzinnych usytuowanych przy ulicach Okrężnej, Plebiscytowej, Potyki, Siekiela, Szewczyka i Zgody stanowi jednorodny zespół urbanistyczny, w ramach którego zabudowania wraz z otoczeniem tworzą spójną całość kompozycyjną. Większość obiektów występujących na terenie osiedla operuje zbliżoną formą architektoniczną - to dwukondygnacyjne budynki założone na planie prostokąta, przekryte cztero-spadowym dachem wykonanym z dachówki ceramicznej. W zabudowę wpisane są również bloki mieszkalne o większym gabarycie, przekryte płaskimi

Fot. 41 Widok na budynek przy ul. Plebiscytowej 13

dachami. Najbardziej wartym ochrony parametrem w przypadku tego osiedla jest jego układ urbanistyczny oraz stosunkowo jednorodny charakter zabudowy. Jego zachowanie będzie możliwe dzięki zastosowaniu kolorystyki spójnej dla wszystkich obiektów, różniącej się w przypadku poszczególnych budynków jedynie odcieniami. Kolory zastosowane na elewacji powinny być stonowane i neutralne, tak aby budynki wchodzące w skład osiedla

stanowiły, zgodnie z pierwotnym pomysłem, naturalny element składowy przedmiotowego założenia przestrzennego, a nie jego dominantę.

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz zachowania i renowacji elewacji otynkowanych; dopuszcza się wymianę tynków pod warunkiem zastosowania tynków odpowiadających kolorystyką tynkom historycznym; dopuszcza się zastosowanie na elewacji układu dwóch kolorów, w którym na jednolitym tle możliwe jest wykonanie ciemniejszym lub jaśniejszym kolorem opasek o szerokości 15cm wokół otworów okiennych; dopuszcza się wyodrębnienie cokołu za pomocą innego koloru, korespondującego z kolorami zastosowanymi na elewacji
- nakaz utrzymania formy dachu przy zastosowaniu pokrycia z dachówki ceramicznej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczane stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2 cm.
- dopuszcza się montaż żaluzji zewnętrznych na elewacjach obiektów pod warunkiem takiego osadzenia skrzynki na rolety, aby była niewidoczna i nie odznaczała się na elewacji
- dopuszcza się wykonywanie ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja tynków na elewacjach obiektów
- stopniowe i konsekwentne dostosowanie kolorystyki obiektów do wytycznych konserwatorskich, obowiązujących na terenie miasta
- zagospodarowanie i uporządkowanie otoczenia budynków
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej budynków
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.7. Osiedla domków fińskich – np. domy zlokalizowane przy ul. Bema, Fińskiej, Grottgera, Jasińskiego, Mierosławskiego i Pionierów oraz Drzymały, Komuny Paryskiej, Narutowicza i Wróblewskiego w Bielszowicach

Waloryzacja: Budowa osiedli tzw. domków fińskich trwała w latach 1947-1951 i stanowiła odpowiedź na niedostatek mieszkań po zakończeniu II wojny światowej. Osiedla zostały zaprojektowane w oparciu o zasady idei miasta ogrodu, a co się z tym wiąże, każda parcela jest podzielona na trzy strefy funkcjonalne rozkładające się w głąb działki: strefę mieszkaniową, gospodarczą i strefę pasa zieleni, zajmującego w przybliżeniu połowę wielkości działki. Pasy zieleni łączą się wizualnie tworząc wrażenie zatopienia obiektów w zieleni, ukrywając granice działek oraz tworząc korytarze przewietrzania osiedla. Budynki gospodarcze są natomiast rozłożone rytmicznie poprzez ich grupowanie przy jednoczesnym pozostawieniu pozostałej części pasa gospodarczego działki wolnego od zabudowy. Zabudowę mieszkalną stanowią jednopiętrowe budynki z poddaszem, zamknięte dwuspadowym, stromym dachem, z elewacjami obłożonymi oryginalnie drewnianą boazerią.

Fot. 42 Widok na budynki przy ul. Bema

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz zachowania drewnianej okładziny elewacji w formie drewnianej boazerii z desek montowanych pionowo o szerokości od 13 cm do 15 cm w jednolitej kolorystyce czarnej, ciemnobrunatnej, szarobrązowej lub ciemnobrązowej
- dopuszcza się wykonanie ocieplenia budynków jedynie pod warunkiem odtworzenia po wykonaniu ocieplenia drewnianej okładziny elewacyjnej
- w przypadku zabudowań gospodarczych - nakaz stosowania tynków elewacyjnych w kolorach nawiązujących do kolorów tradycyjnego tyku (szary, szaro-beżowy, beżowy)
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dopuszcza się wymianę dachówki na nową pod warunkiem zastosowania dachówki ceramicznej karpiówki)
- zakaz rozbudowy dachu w postaci mansard
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu, wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych - 6cm, grubość - 2cm.
- dopuszcza się montaż żaluzji zewnętrznych na elewacjach obiektów pod warunkiem takiego osadzenia skrzynki na rolety, aby była niewidoczna i nie odznaczała się na elewacji
- dopuszcza się możliwość rozbudowy przybudówek wejściowych pod warunkiem zastosowania zadaszenia

jednospadowego dachem o kierunku spadku identycznym jak budynku mieszkalnego, lecz o mniejszym nachyleniu oraz cofnięcia przybudówki względem ścian szczytowych głównego budynku o co najmniej 1 metr

- dopuszcza się możliwość zastosowania niewielkiej ilości okien połaciowych celem doświetlenia poddasza
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- stopniowe i konsekwentne przywracanie okładziny drewnianej na obiektach obecnie otynkowanych
- zagospodarowanie i uporządkowanie otoczenia budynków z zachowaniem wyraźnego podziału na strefy funkcjonalne osiedla
- przywrócenie czytelności układu urbanistycznego założenia poprzez uporządkowanie stref zabudowy
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.8. Osiedla domków dwurodzinnych – budynki usytuowane przy ul. Wysockiej i Jaracza w Orzegowie, Oświęcimskiej, Kaszubskiej, Wrocławskiej, Warmińskiej i Wyzwolenia w Kochłowicach oraz Kasprowicza w Bielszowicach

Waloryzacja: Kolonie domów powstałe w okresie międzywojennym dla przesiedleńców z terenów śląskich, które po plebiscycie znalazły się w granicach Niemiec. Budynki wzniesione są na planie prostokąta i przekryte dachem dwuspadowym, wyłożonym dachówką ceramiczną. Od frontu zlokalizowane są dwa wejścia do obiektu, z tyłu znajdują się niewielkie ogródki. Kolonie te są cenne przede wszystkim przez wzgląd na układy urbanistyczne, jakie tworzą. Jednocześnie jest to modelowy przykład budownictwa jednorodzinne z okresu międzywojnia.

Fot. 43 Widok na budynki przy ul. Kasprowicza

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- dopuszcza się wykonanie ocieplenia budynków
- nakaz zachowania i renowacji elewacji otynkowanych; dopuszcza się wymianę tynków pod warunkiem zastosowania na elewacji tynków w kolorach nawiązujących do kolorystyki tynków tradycyjnych
- nakaz stosowania tynków w jednym z zestawów kolorystycznych obowiązujących dla obiektów budowlanych w Rudzie Śląskiej
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dopuszcza się wymianę dachówki na nową pod warunkiem zastosowania dachówki ceramicznej marsylki w kolorze ceglastym, brązowym lub czarnym jednolitym dla

całego budynku)

- dopuszcza się montaż żaluzji zewnętrznych na elewacjach obiektów pod warunkiem takiego osadzenia skrzynki na rolety, aby była niewidoczna i nie odznaczała się na elewacji
- dopuszcza się możliwość zastosowania niewielkiej ilości okien połaciowych celem doświetlenia poddasza
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja tynków na elewacjach obiektów
- stopniowe i konsekwentne dostosowanie kolorystyki obiektów do wytycznych konserwatorskich, obowiązujących na terenie miasta
- zagospodarowanie i uporządkowanie otoczenia budynków
- ujednolicenie w ramach osiedli geometrii i kolorystyki dachów oraz materiałów ich pokrycia
- konsekwentne ujednolicanie ogrodzeń usytuowanych od strony frontowej obiektów
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.9. Zabudowa zlokalizowana wzdłuż ulic Sobieskiego i Szczęść Boże (kolonie Rudahammer i Glückauf)

Waloryzacja: Osiedla domów wielorodzinnych zlokalizowanych przy ulicy Sobieskiego i Szczęść Boże wybudowano dla robotników zakładów hrabiego Ballestrema na podstawie jednego powtarzalnego projektu. Budowa toczyła się od początku XX wieku, w 1910 roku większość obiektów była już zrealizowana. Budynki murowane są z cegły, częściowo podpiwniczone, ze skromnymi detalami architektonicznymi w postaci ozdobnych zakończeń szczytów dachów. Poszczególne budynki posiadają zróżnicowany detal architektoniczny w zakresie zwieńczeń

Fot. 44 Widok na budynki przy ul. Szczęść Boże

szczytów ryzalitów frontowych oraz zastosowania w niektórych przypadkach elementów wystroju elewacji wykonanych z cegły szkliwionej. Elewacje frontowe i tylne zaprojektowane były jako symetryczne z ryzalitem pośrodku. Budynki były przekryte dachami wielospadowymi krytymi dachówką ceramiczną. Główna część obiektu jest założona na planie prostokąta, jednokondygnacyjna z poddaszem mieszkalnym, podzielona na 4 dwukondygnacyjne mieszkania. Każde z czterech mieszkań posiada osobne wejście. Wejścia znajdują się z tyłu i z przodu przybudówek, zlokalizowanych symetrycznie od strony elewacji bocznych. Oryginalny projekt przewidywał, że każde mieszkanie składać się będzie z kuchni (w której zlokalizowane były schody na piętro), pokoju i alkierza na parterze oraz pokoju i strychu na poddaszu. W przybudówkach zlokalizowane były ubikacje oraz pomieszczenia gospodarcze. Każde mieszkanie posiadało przynależny ogródek zlokalizowany w bezpośrednim sąsiedztwie budynku.

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego w postaci dekoracyjnych szczytów obiektów
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dopuszcza się wymianę dachówki na nową pod warunkiem zastosowania dachówki ceramicznej karpiówki)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej oraz jej historycznego układu. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz rozbudowy budynku głównego
- zakaz rozbudowy dachu w postaci mansard
- dopuszcza się montaż niewielkiej ilości okien połaciowych celem doświetlenia pomieszczeń poddasza
- w przypadku budynków położonych przy ul. Sobieskiego dopuszcza się poszerzenie historycznej bocznej przybudówki lub wykonanie wiatrołapu wejściowego przy zastosowaniu przekrycia nowych elementów zabudowy jednospadowym dachem o kierunku spadku identycznym jak historyczna przybudówka budynku mieszkalnego i stanowiącym przedłużenie historycznego dachu. Ściana frontowa przybudówki musi być cofnięta w stosunku do ściany frontowej głównej części budynku co najmniej o 1m, a elewację przybudówki należy wykonać z cegły lub obłożyć płytką klinkierową zbliżoną swoją kolorystyką i wymiarami do ceglanej elewacji budynku głównego
- w przypadku budynków położonych przy ul. Szczęść Boże dopuszcza się poszerzenie historycznej bocznej dobudówki lub wykonanie wiatrołapu wejściowego przy zastosowaniu przekrycia nowych elementów zabudowy jednospadowym dachem o kierunku spadku identycznym jak historyczna przybudówka budynku mieszkalnego. Ściana frontowa dobudówki powinna znajdować się na tej samej linii co ściana frontowa budynku mieszkalnego. Maksymalna szerokość dobudówki może wynieść 1/3 szerokości dobudówki historycznej. Elewację nowowytbudowanej części należy wykonać z cegły lub obłożyć płytką klinkierową zbliżoną swoją kolorystyką i wymiarami do ceglanej elewacji budynku głównego
- ze względu na niewielką grubość ścian historycznych przybudówek do budynku mieszkalnego dopuszcza się możliwość wykonania ich zewnętrznego ocieplenia pod warunkiem wykończenia elewacji płytką klinkierową zbliżoną swoją kolorystyką i wymiarami do ceglanej elewacji budynku głównego

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej wraz z przywróceniem w niektórych przypadkach historycznego układu okien
- remonty dachów obiektów
- likwidacja niezgodnych z wytycznymi dobudówek do obiektów oraz wszelkich nielegalnych konstrukcji znajdujących się wokół budynków
- uporządkowanie przestrzeni wokół obiektów
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.10. Kompleks kamienic zlokalizowany przy ulicach Krasickiego 1-1E i 2-2E, Furgola 13-13F oraz Chorzowskiej 13-13F w Nowym Bytomiu (tzw. Neubau)

Waloryzacja: Kolonia robotnicza „Neubau” powstała w latach 1902-1904 dla pracowników huty żelaza „Friedenshütte”. Zlokalizowano ją na południowo-wschodnim krańcu ówczesnej osady, przy nieistniejącej już hucie cynku „Rosamunde”. Kolonia składa się z czterech budynków, położonych równolegle względem ul. Chorzowskiej oraz zgrupowanych w układy podwójne – budynki zwrócone są do siebie wejściami do klatek schodowych. Dzięki takiemu ustawieniu stworzono między budynkami dziedzińce, które zabudowane były obiektami gospodarczymi (obecnie nieistniejącymi). Zabudowa osiedla „Neubau” reprezentują cechy architektury modernizmu z charakterystycznymi, giętymi zwieńczeniami ryzalitów, dzielących elewacje obiektów na sekcje mieszczące klatki schodowe.

Fot. 45 Widok na budynek przy ul. Krasickiego 1-1E

Stan zachowania: Dobry i dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć

charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.

- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół obiektów
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.2.11. Kolonia robotnicza zlokalizowana w kwartale ulic Goduli, Tiałowskiego, Nowaka, Czereśniowej i Maksymiliana Kolbe w Goduli (tzw. kolonia Hofrichtera)

Waloryzacja: Osiedle Hofrichtera stanowi kompleks budynków mieszkalnych wzniesionych z fundacji rodziny Schaffgotschów w rejonie dzisiejszych ulic Czereśniowej, Ignacego Nowaka, św. Maksymiliana Kolbe, Karola Goduli i Antoniego Tiałowskiego. Osiedle budowano etapami, pierwszy obejmuje lata 1910-1915, powstała wówczas zabudowa przy ulicach Goduli, Maksymiliana Kolbe i Czereśniowej, reprezentująca rozwiązania architektoniczne przynależne do wczesnego modernizmu. Szczególną uwagę zwraca drobiazgowo rozplanowanie tynkowanych i ceglanych

Fot. 46 Widok na budynki przy ul. Kolbego

pól na elewacji, które tworzy charakterystyczną dla tych obiektów dekorację. Drugi etap budowy osiedla przypada na rok ok. 1930 – wzniesiono wtedy budynki zlokalizowane przy ul. Nowaka, operujące formami modernistycznymi, z charakterystycznymi bulajowymi okienkami doświetlającymi klatki schodowe.

Stan zachowania: Dobry i dostateczny

Wytyczne architektoniczne: - nakaz zachowania obiektów

- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne lub na tynki nawiązujące do tradycyjnych, o kolorystyce odpowiadającej tynkom historycznym

- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachu (dachówka ceramiczna karpiówka w kolorze czerwonym)
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół obiektów
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.3. Wybrane kamienice i domy mieszkalne

Poniżej wymieniono najciekawsze przykłady kamienic i domów mieszkalnych objętych ochroną konserwatorską. Wspólne wytyczne konserwatorskie obowiązujące dla wszystkich wymienionych obiektów umieszczono na końcu rozdziału 3.3.

3.3.1. Dom z zegarem słonecznym zlokalizowany na rogu ulic Niedurnego i Pokoju

Głównym elementem dekoracyjnym tego wybudowanego ok. 1910 roku obiektu jest usytuowany na jego południowej elewacji zegar słoneczny. Na dekorację obiektu składają się ponadto pseudo-szachulcowe podziały w zwieńczeniach ryzalitów oraz geometryczna dekoracja podokienna.

Fot. 47 Widok na kamienicę na rogu
ul. Niedurnego i Pokoju

3.3.2. Secesyjna kamienica mieszkalno-usługowa położona przy ul. 1-go Maja 243

Wybudowana w latach 1904-1907 secesyjna kamienica o bogatej dekoracji w postaci płycin z motywami zwierzęcymi i roślinnymi.

Fot. 48 Widok na kamienicę przy ul. 1-go Maja 243

3.3.3. Kamienica mieszczańska położona przy pl. Jana Pawła II 2 i 2A

Budynek wzniesiony w 1905 roku w stylu secesyjnym przez gminę Bytom dla nauczycieli Katolickiej Szkoły Ludowej. Charakterystycznym elementem tej kamienicy jest bogata dekoracja ryzalitów elewacji frontowej, w ramach której wyróżniają się płyciny przedstawiające secesyjnie przestylizowane maki.

Fot. 49 Widok na kamienicę przy pl. Jana Pawła II 2 i 2a

3.3.4. Kamienica usytuowana przy ul. Bytomskiej 16-18

Pięciokondygnacyjna kamienica narożna pochodząca z początku XX wieku wzniesiona w stylu modernistycznym. Szczególną uwagę zwraca użycie białej glazurowanej cegły do dekoracji elewacji i urozmaicony rysunek lica muru wydobyty za pomocą płytkich nisz, w których umieszczono okna. Wyjątkowo dekoracyjny jest również fryz z motywem trój i czwórliścia, oddzielający parter od wyższych kondygnacji.

Fot. 50 Widok na kamienicę przy ul. Bytomskiej 16-18

3.3.5. Zespół kamienic mieszkalnych zlokalizowany przy ul. Damrota 10-12, Markowej 9-11-13 i Niedurnego 67

Kamienica wybudowana ok. 1900 roku w stylu modernistycznym. Budynek wyróżnia ciekawa, wielopodziałowa stolarka okienna, niezwykle dekoracyjna stolarka drzwiowa oraz użycie cegły ceramicznej do wykonania ozdobnych detali na elewacji. Wyjątkowo ciekawy jest również układ traktów komunikacyjnych w obiekcie.

Fot. 51 Widok na budynek przy ul. Damrota 10-12

3.3.6. Kamienica mieszkalno-usługowa położona przy ul. Niedurnego 55-57

Kamienica wybudowana w II połowie XIX wieku w stylu neogotyckim z dekoracją wykonaną ze szkliwionej cegły w kolorze zielonym. Bryłę budynku urozmaicają ozdobne ryzality zwieńczone szczytami oraz balustrady dekorowane motywem zgeometrowanego słonecznika.

Fot. 52 Widok na kamienicę przy ul. Niedurnego 55-57

3.3.7. Kamienica mieszkalno-usługowa przy ul. Sienkiewicza 11-13

Modernistyczna kamienica powstała najprawdopodobniej ok. 1915 r. Przed jej budową istniały w tym miejscu skromne, niewielkie zabudowania, widoczne jeszcze na pocztówkach z 1905 r. Obiekt operuje ciekawym, bogatym repertuarem form dekoracyjnych, nawiązujących do secesji i modernizmu.

Fot. 53 Widok na kamienicę przy ul. Sienkiewicza 11-13

3.3.8. Kamienica mieszkalna przy ul. Piastowskiej 7

Kamienica narożna wybudowana ok. 1900 roku w stylu eklektycznym z elementami secesji, o elewacjach pokrytych charakterystyczną białą glazurowaną cegłą. We wnętrzu obiektu zachowało się sporo elementów historycznego wyposażenia, takich jak ceramiczne posadzki, balustrady schodów czy stolarka drzwiowa.

Fot. 54 Widok na kamienicę przy ul. Piastowskiej 7

3.3.9. Kamienica mieszkalno-usługowa przy ul. 1-go Maja 363

Kamienica wybudowana ok. 1915 roku w stylu modernizmu z zastosowaniem dekoracji wykonanej z cegły glazurowanej oraz w postaci tynkowanych płycin.

Fot. 55 Widok na kamienicę przy ul. 1-go Maja 363

Ogólne wytyczne dla kamienic i domów mieszkalnych objętych ochroną konserwatorską:

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego w postaci tynkowanych pól na elewacji
- nakaz renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne lub na tynki odpowiadające kolorystyką tynkom historycznym
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachów
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczane stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów

- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz kształtowania szyldów reklamowych zgodnie wytycznymi ujętymi w Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026 w rozdziale 3.8.1.

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków wraz z oczyszczeniem jej ceglanych elementów z powłok malarskich, renowacją i odpowiednim zabezpieczeniem
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- ujednolicenie kolorystyczne tynkowanych elementów elewacji
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje

3.4. Budynki użyteczności publicznej

Poniżej wymieniono najciekawsze przykłady objęte ochroną konserwatorską budynków użyteczności publicznej. Wspólne wytyczne konserwatorskie obowiązujące dla wszystkich wymienionych obiektów umieszczono na końcu rozdziału.

3.4.1. Obiekty użyteczności publicznej wpisane do rejestru zabytków

3.4.1.1. Budynek Sądu Rejonowego zlokalizowany przy ul. 1-go Maja 225

Obiekt zrealizowano w latach 1928-29 według projektu znakomitego śląskiego architekta Tadeusza Michejdy. Przynależy on stylistycznie do nurtu Art Déco, jednak w sposobie kształtowania bryły budynku widoczny jest wpływ modernizmu. Na szczególną uwagę zasługuje dekoracja wejścia głównego do obiektu, w której posłużono się repertuarem form typowych dla polskiego Art Déco. W tym duchu zostały ukształtowane też wnętrza budynku. Należy również zaznaczyć, że budynek Sądu Rejonowego stanowi jedyny w Rudzie przykład zastosowania takiej stylistyki i jednocześnie jest dziełem jednego z najsławniejszych architektów śląskich okresu międzywojnia.

Fot. 566 Widok na budynek przy
ul. 1 Maja 225

3.4.1.2. Zespół szkół Ogólnokształcących nr 1 przy ul. Mickiewicza 15

Liceum (dawne gimnazjum) przeznaczone dla dzieci urzędników oraz pracowników koncernu Ballestremów. Szkoła została oddana do użytku 30 kwietnia 1895 roku. Bryła budynku składa się z trzech członów. Najbardziej dekoracyjna jest część budynku z ozdobnym wejściem, osadzonym w arkadzie flankowanej przez dwa jońskie pilastry podtrzymujące tralkową balustradę. W latach 1936-39 szkołę rozbudowano dostawiając do niej budynek o cechach modernizmu.

Fot. 58 Widok na budynek 1 Liceum Ogólnokształcącego

3.4.1.3. Muzeum Miejskie przy ul. Wolności 26

Budynek został wybudowany w 1912 roku przez Zarząd Dóbr Ballestremów, jako część osiedla robotniczego, z przeznaczeniem na cele szkolne. Obecnie mieści się w nim Muzeum Miejskie im. Maksymiliana Chroboka. Centralną część budynku stanowi masywna bryła, do której dostawiono dwa skrzydła boczne przekryte czterosпадowymi dachami z lukarnami. Obiekt reprezentuje sobą cechy architektury wczesnego modernizmu.

Fot. 59 Widok na muzeum przy ul. Wolności 26

3.4.1.4. Budynek dawnej szkoły przy ul. Wolności 6

Budynek został zrealizowany w 1897 roku z fundacji rodziny Ballestremów z przeznaczeniem na szkołę średnią dla dziewcząt. Charakterystycznymi elementami bryły są dwa ryzality o dekoracji w formie spływów wolutowych zlokalizowane od strony ulic Wolności oraz Bankowej. Wyróżnia go też bogata dekoracja o cechach manierystycznych, ciekawie korespondująca z ceglanyymi elewacjami ścian zewnętrznych.

Fot. 60 Widok na budynek przy ul. Wolności 6

3.4.1.5. Gmach dawnego szpitala przy ul. 1-go Maja 279

Zrealizowany w 1989 roku budynek szpitala został założony na kształcie przypominającym literę „C” z dwoma pięciobocznymi ryzalitami usytuowanymi od strony elewacji południowej. Elewacje obiektu opracowano w cegle, dekorację stanowią zaś horyzontalne pasy zielonych glazurowanych cegieł przeciągnięte przez całą szerokość budynku, gzyms dzielący pierwszą i drugą kondygnację obiektu oraz stolarka okienna o prostokątnych profilach zamkniętych od góry łukiem odcinkowym. Charakteru neogotyckiego nadają budynkowi zamknięte ostrołucznie okna usytuowane w ryzalitach. W jednym z ryzalitów znajduje się kaplica szpitalna, wyposażona w dekoracyjne witraże oraz drewnianą boazerię ozdobioną ornamentem o charakterze neogotyckim.

Fot. 61 Widok na budynek dawnego szpitala przy ul. 1-go Maja 279

3.4.1.6. Willa „Florianska”

Wybudowana w 1905 roku willa z dekoracją w duchu secesji, pełniąca niegdyś funkcję mieszkania dyrektora Huty Pokój. Uwagę zwraca opracowanie elewacji przy użyciu cegły glazurowanej w kolorze ciemnobrązowym, białym, niebieskim oraz żółtym.

Fot. 62 Widok na willę przy ul. Niedurnego 73

3.4.2. Wybrane budynki użyteczności publicznej nie wpisane do rejestru zabytków**3.4.2.1. Budynek Zespołu Szkół nr 5 przy ul. Jankowskiego 2**

Został oddany do użytku w 1937 roku. Poziome pasy gęsto ułożonych cegieł akcentujące powierzchnię ryzalitu wejściowego i przestrzenie między oknami nadają bryle budynku dynamicznego charakteru, znamienne dla realizacji modernistycznych z lat 30-tych XX wieku.

Fot. 63 Widok na szkołę przy ul. Jankowskiego 2

3.4.2.2. Kino „Patria” zlokalizowane w budynku przy ul.

Chorzowskiej 3

Budynek kina został wybudowany w 1937 roku i jest jedną z najciekawszych realizacji modernistycznych w Rudzie Śląskiej. Bezpretensjonalna architektura obiektu łączy w sobie elegancję modernizmu lat 30-tych (podłużne pasy okien obramowane opaskami o ząbkowanej fakturze) z elementami charakterystycznymi dla stylu okrętowego (bulajowe okna). To wszystko zostało zakomponowane w ramach prostej bryły, zdynamizowanej za pomocą ustawionego od strony ul. Furgoła ryzalitu oraz wysuniętego daszku zlokalizowanego nad wejściem do obiektu.

Fot. 64 Widok na kino przy ul. Chorzowskiej 3

3.4.2.3. Królowej Jadwigi 18

Obiekt wybudowano w latach 1908-09. Budynek posiada bogato zdobioną fasadę dekorowaną ceglą klinkierową. Na szczególną uwagę zasługuje rzeźbiarskie i architektoniczne opracowanie wejścia głównego do obiektu. Znajdujące się nad drzwiami wejściowymi dwa okrągłe nadświetla zostały ujęte w arkadę o podwójnym łuku pełnym, podpartą w części centralnej przysadzistą kolumną o cechach porządku kompozytowego. Obiekt stanowi bardzo dobrej klasy realizację pozostającą pod wpływem wczesnego modernizmu.

Fot. 65 Widok na budynek przy ul. Królowej Jadwigi 18

3.4.2.4. Budynek dawnego domu towarowego Kaufhaus przy ul. Niedurnego 99

Powstanie budynku datuje się na ok. 1900 rok. Obiekt założono na kształcie litery „L” i przekryto wysokim dachem mansardowym. Elewacje opracowane są w cegle, natomiast detal w postaci płycin podokiennych i zwieńczeń pilastrów opracowano za pomocą ceramicznych płytek i kształtek. Wyjątkowo dekoracyjnie potraktowano również stolarkę okienną, która posiada różnorodne kształty (od owalnych, poprzez zamknięte łukiem pełnym po prostokątne). Dzięki połączeniu dosyć masywnej bryły z dekoracyjnym detalem (geometrycznym i secesyjnym) oraz licznymi przepruciami w postaci stolarki otworowej, w Rudzie Śląskiej powstał budynek o charakterze przywodzącym na myśl rozwiązania wywodzące się z kręgu secesji wiedeńskiej.

Fot. 66 Widok na dom towarowy przy ul. Niedurnego 99

3.4.2.5. Gmach dawnego Urzędu Gminy w Orzegowie przy ul. Hlonda 27

Budynek dawnego ratusza został wybudowany ok. 1906 roku. Opracowane w cegle elewacje posiadają liczne nawiązujące do neogotyku ozdoby w postaci fryzów, szczytów (pierwotnie ze sterczynami), ostrołucznych nisz obejmujących okna czy charakterystycznej stolarki drzwiowej. Główne wejście do budynku mieściło się od strony placu kościelnego, który w założeniu miał być rynkiem Orzegowa. Budynek przestał pełnić swoje funkcje w 1951 roku, od 1961 do 2010 roku swoją siedzibę miał tam szpital chorób płuc.

Fot. 67 Widok na budynek przy ul. Hlonda 27

3.4.2.6. Budynek dworca PKP Ruda Śląska- Chebzie

Zespół stacyjny w Chebziu został wybudowany pod koniec XIX wieku. Na planach z 1901 roku widnieje już ukształtowany zespół zabudowań, w skład którego wchodzi: budynek główny, poczta, administracja, warsztat i zabudowania peronu Chebzie-Wirek. W latach 1900-1902, a następnie 1902-1906 następuje dalsza rozbudowa i przebudowa stacji. Najbardziej charakterystycznym elementem zabudowań stacyjnych w Chebziu jest budynek dworca kolejowego. Jego elewacja została wykonana w formie wizualnej muru pruskiego, założonego na ruszcie stalowym wypełnionym cegłą licową.

Fot. 68 Widok na dworzec przy ul. Dworcowej 33

3.4.2.7. Willa przy ul. Mickiewicza 2

Willa powstała ok. 1912 roku z przeznaczeniem na mieszkanie dla dyrektora kopalni. Charakterystyczny dla tego obiektu jest wysoki mansardowy dach z facjatkami. Ciekawie zaplanowana została też bryła budynku – elewację tylną flankują założone na rzucie półokręgu ryzality. Dekoracja operuje natomiast formami klasycystycznymi w postaci boniowania oraz widniejących pod parapetami okiennymi stiuków formie girland kwiatowych.

Fot. 70 Widok na budynek przy ul. Mickiewicza 2

3.4.2.8. Budynek Szkoły Muzycznej przy ul. Niedurnego 36

Budynek Szkoły Muzycznej to jeden z najciekawszych powojennych obiektów zrealizowanych na terenie miasta. Jego prosta, kubiczna elewacja zyskała indywidualny walor dzięki zastosowaniu okładziny mozaikowej w postaci kolorowych kostek oraz wykonaniu horyzontalnych pasów okien na elewacji frontowej. Dynamicznego charakteru nadaje budynkowi użycie wąskich lizen wyznaczających osie frontu, kojarzących się z popularnymi w architekturze lat 50-tych XX w. żyłetkami. Nie bez znaczenia dla ogólnego charakteru budynku jest również zastosowanie na elewacji materiałów tylko w dwóch kolorach – ciemnym i jasnym, co nadaje mu wyraz minimalistyczny, podkreślając jednocześnie czytelność podziałów.

Fot. 71 Widok na szkołę przy ul. Niedurnego 36

3.4.2.9. Restauracja „Adria” przy ul. Wolności 1

Budynek dawnego Gościńca Hrabiowskiego wybudowany w 1895 roku w stylu manierystycznym z fundacji hrabiego Franciszka Ballestrema. Wewnątrz budynku znajdowała się restauracja, pokoje hotelowe, sala balowa oraz sala bankietowa z kinem. Od końca wojny do 1989 roku funkcjonował tu Dom Kultury Kopalni Wawel. Szczególną uwagę zwraca niezwykle bogata dekoracja obiektu w postaci rozbudowanych opasek okiennych i ozdobnego portalu ujętego w ryzalit zwieńczony trójkątnym naczółkiem.

Fot. 72 Widok na budynek przy ul. Wolności 1

3.4.2.10. Budynek Poczty Polskiej przy ul. Wolności 8

Budynek obecnej poczty został wybudowany ok. 1897 roku w stylu eklektycznym. Ciekawie prezentują się boczne ryzality obiektu z zaznaczonymi narożnymi boniami oraz okna ujęte opaskami o manierystycznej dekoracji. Charakterystycznym elementem budynku jest dekoracyjny portal w formie tympanonu wspartego o przeskalowane tokańskie kolumny posadowione na wysokich bazach.

Fot. 73 Widok na budynek przy ul. Wolności 8

3.4.2.11. Budynek dawnego pałacyku myśliwskiego przy ul.

1 Maja 32

Pałacyk klasycystyczny z I połowy XVIII wieku wybudowany dla rodziny Donnersmarcków w miejscu istniejącego od 1610 roku drewnianego zamku. Budynek został wzniesiony w stylu klasycystycznym, jego jedyną dekorację stanowi mieszczący główne wejście płytki ryzalit. Podkreślono go zwieńczeniem w formie trójkątnego naczółka z wkomponowanym okrągłym otworem. Bryłę podzielono wizualnie za pomocą lizen. W 2011 roku budynek został wyremontowany i przekazany Miejskiej Bibliotece Publicznej.

Fot. 74 Widok na budynek przy
ul. 1 Maja 32

**Ogólne wytyczne dla budynków użyteczności publicznej
objętych ochroną konserwatorską:**Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia fragmentów elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego w postaci tynkowanych pól na elewacji
- nakaz renowacji otynkowanych fragmentów elewacji; dopuszcza się wymianę tynków na tradycyjne, historyczne lub na tynki odpowiadające kolorystyką tynkom historycznym
- nakaz utrzymania pokrycia i form dachów
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- nakaz utrzymania oryginalnej kolorystyki, kształtu (w tym łukowych nadproży okiennych w oknach, w których występowały), wymiarów i podziałów stolarki okiennej. Wymianę stolarki okiennej dopuszcza się pod warunkiem zastosowania stolarki będącej wiernym odwzorowaniem oryginalnej stolarki okiennej. Nie jest dopuszczone stosowanie szprosów międzyszybowych, a zastosowane podziały powinny mieć charakter konstrukcyjny lub powinny być naklejone w formie listew na tafle szkła z zewnątrz; minimalna szerokość listew podziałowych – 6cm, grubość – 2cm.
- zakaz montażu żaluzji zewnętrznych na elewacjach
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- nakaz kształtowania szyldów reklamowych zgodnie wytycznymi ujętymi w Gminnym Programie Opieki Nad Zabytkami Miasta Ruda Śląska na lata 2023-2026 w rozdziale 3.8.1.

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- renowacja elewacji budynków wraz z oczyszczeniem jej ceglanych elementów z powłok malarskich, renowacją i odpowiednim zabezpieczeniem
- wymiana i dostosowanie kolorystyczne stolarki okiennej
- wykonanie remontów klatek schodowych, uporządkowanie instalacji
- wykonanie izolacji poziomej i pionowej wraz z odwodnieniem terenu
- demontaż zewnętrznych żaluzji okiennych
- ujednolicenie kolorystyczne tynkowanych elementów elewacji
- demontaż anten i urządzeń oszpecających elewacje
-

4. Obiekty militarne

Poniżej omówiono grupy obiektów militarnych objętych ochroną konserwatorską. Wspólne wytyczne konserwatorskie obowiązujące dla wszystkich wymienionych obiektów umieszczono na końcu rozdziału.

4.1. Obszar Warowny Śląsk

Obszar Warowny Śląsk to pasmo umocnień obronnych, przecinające obszar Górnego Śląska. Zostało wybudowane w okresie międzywojennym w celu obrony Śląska i zlokalizowanych na jego terenie zakładów przemysłowych przed wrogim atakiem ze strony III Rzeszy. Obszar rozciąga się na odcinku ok. 60km, od miejscowości Przeczyce na północy do miejscowości Wyry na południu. Na Obszar Warowny Śląsk składają się umocnienia stałe i polowe, uzupełnione szeregiem obiektów towarzyszących lub zabezpieczających (w sumie ok. 180 budowli). Prace nad

Fot. 75 Widok na schron bojowy B-16

wykonaniem umocnień rozpoczęto w 1933 r., a realizacja założenia toczyła się nieprzerwanie aż do wybuchu II wojny światowej. Niestety, nie wszystkie fortyfikacje zostały w pełni zrealizowane. Na terenie Rudy Śląskiej zachowało się sporo obiektów wchodzących w skład umocnień Obszaru Warownego Śląsk, są wśród nich 4 punkty oporu („Godula”, wzgórze 319 „Nowy Bytom”, „Szyb Artura”, „Radoszowy”) i 4 kompleksy grup bojowych („Chebzie”, „Wirek”, „Kłodnica”, „Nad Jamną”). Większość z nich została wybudowana w latach 1937-38. Wśród zabudowań Obszaru Warownego Śląsk zlokalizowanych na terenie Rudy Śląskiej znaleźć można wszystkie typy obiektów militarnych o różnych klasach odporności - od obiektów pozornych i pozorno-bojowych poprzez polowe schrony piechoty (tzw. urbany) po koszary i magazyny amunicji.

4.2. Punkty oporu pozycji Górnośląskiej – Oberschlesien Stellung

Zbudowana przez Niemcy linia umocnień Oberschlesien Stellung rozciąga się na przestrzeni ok. 40 kilometrów, od miejscowości Miedary koło Tarnowskich Gór do Pilchowic koło Rybnika. Budowę fortyfikacji rozpoczęto w 1939 r., kiedy Niemcy miały już sprecyzowane plany ataku na Polskę, co pozwala przypuszczać, że budowa umocnień miała charakter bardziej psychologiczny niż taktyczny. Do momentu wybuchu wojny zrealizowano jedynie 26 obiektów, z których jedynie dwa były na tyle zaawansowane, że zamontowano w nich kopuły pancerne. W takim stanie dotrwały do 1944 r., kiedy część z fortyfikacji włączono do realizowanej wówczas linii umocnień b2. Obiekty pozycji Górnośląskiej wybudowano w 8 grupach, z których najsilniejsze znajdują się w Zabrze – Zaborzu (dwa schrony zlokalizowane są na terenie przynależnym administracyjnie do Rudy Śląskiej) i Zbrostawicach.

Fot. 76 Widok na schron bojowy BN-3

4.3. Pozostałości baterii przeciwlotniczych FLAK

Baterie przeciwlotnicze FLAK budowano na terenach wschodniej części Niemiec oraz Polski przed operacją „Barbarossa” (atak wojsk niemieckich na ZSRR), w obawie przed lotniczym atakiem sowietów. Ze względu na szybkie postępy frontu oraz słabość sowieckiego lotnictwa były systematycznie likwidowane w latach 1942/43. Te, które przetrwały, w późniejszym okresie wojny (lata 1943-1944) były systematycznie przezbierane w nowsze działa (88mm flak 36/37) i przenoszone w nowe lokalizacje. Baterie zachowane w Rudzie Śląskiej – Bielszowicach to

Fot. 77 Widok na baterię przeciwlotniczą typu FLAK

Luftwaffen-Sperrfeuer-Batterie o nieznanym numerze. Powstały w 1940/41 roku. W Polsce zachowało się kilkadziesiąt takich baterii w różnych częściach kraju. Podstawy z Bielszowic są nietypowe ze względu wyposażenie w dodatkowe wzmocnienia metalowe. Relikty tego typu podstaw w różnym stopniu zniszczenia spotykane są na Górnym Śląsku (jedna w Łodzi), ale tylko w Bielszowicach są kompletne (zachowało się 5 sztuk.) „Flak” to w języku niemieckim skrót od słów „Flugabwehrkanone” (lub „Fliegerabwehrkanone”), czyli działo przeciwlotnicze.

Wytoczne konserwatorskie dla obiektów militarnych:

Stan zachowania: dobry, dostateczny

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektów

wartości naukowe:

- przykład oryginalnych obiektów z okresu II wojny światowej

- świadkowie wydarzeń II wojny światowej

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej, historycznej stolarki drzwiowej
- zakaz wykonywania ocieplenia obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na obiektach
- zakaz przebudowy i rozbudowy obiektów
- zakaz podnoszenia terenu w sposób mogący zmienić historyczne uwarunkowania widokowo terenowe w odległości 50m od obiektu militarnego lub nasypu ziemnego przynależnego do tego obiektu
- zakaz zabudowy oraz nakaz zachowania otwartego przedpola obiektów ze wszystkich stron celem ich ekspozycji, minimum 5 m od obiektu militarnego lub nasypu ziemnego przynależnego do tego obiektu
- zakaz zadrzewienia strefy ochronnej z dopuszczeniem zachowania istniejących zadrzewień,

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- zachowanie obiektów w formie „świadków”
- popularyzacja obiektów
- wyeksponowanie, oznakowanie i zamieszczenie informacji w przewodnikach/publikacjach
- oczyszczenie i uporządkowanie otoczenia
- usunięcie śmieci i wycinka zarośli
- zachowanie przedpoli przed obiektami w odległości co najmniej 5m od nasypów ziemnych zaznaczonych na mapie

5. Parki, place, cmentarze

5.1. Parki

Parki, a w szczególności parki miejskie, są istotnym elementem krajobrazu kulturowego, w sposób szczególny stanowiąc o jakości przestrzeni publicznej. Na terenie miasta Ruda Śląska istnieje sporo zaprojektowanych założeń zieleni. Te, które objęte są ochroną konserwatorską wymieniono poniżej.

Wykaz założeń parkowych objętych ochroną konserwatorską zlokalizowanych na terenie Rudy Śląskiej:

1. *Park im. Jana III Sobieskiego* – rejon ul. Sobieskiego – Ruda (Kuźnica Rudzka) (GEZ 1712)
2. *Teren dawnego dworu rudzkiego* – rejon ul. Bujoczka – Ruda (GEZ 276)
3. *Park przy ul. Parkowej* – ul. Parkowa – Nowy Bytom (GEZ 1408)
4. *Park im. Koziola* – rejon ulic Piastowskiej, Ballestremów i Konopnickiej – Ruda (GEZ 1435)

5. *Tzw. planty kochłowskie* – park ograniczony ulicami Do Dworca, Oddziałów Młodzieży Powstańczej i aleją Dworcową – Kochłowice (GEZ 465)

6. *Park przy Miejskim Centrum Kultury* – ul. Markowej – Nowy Bytom

Wytyczne konserwatorskie:

- nakaz zachowania układu kompozycyjnego wraz z siatką alejek
- nakaz zachowania starodrzewu
- nakaz uzupełniania zieleni gatunkami szlachetnymi, nawiązującymi do historycznych nasadzeń
- nakaz stosowania jednorodnego sytemu elementów małej architektury, tj. lamp oświetleniowych, koszy na śmieci oraz ławeczek, wykorzystującego elementy kute lub metalowe w kolorze czarnym matowym oraz nawiązującego do form historycznych
- dopuszcza się wykonanie odwodnienia alejek spacerowych rowami melioracyjnymi, za pośrednictwem kanalizacji lub za pomocą rynien odwadniających
- nakaz zachowania charakteru i funkcji założeń
- dopuszcza się rozbudowę założeń parkowych

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- sukcesywna rewitalizacja założeń parkowych
- wprowadzenie do przestrzeni parków systemu jednorodnych elementów małej architektury (ławki, oświetlenie, kosze)
- sukcesywne uzupełnianie zieleni
- realizacja w ramach założeń parkowych obiektów o funkcji użytkowej (kawiarenek, restauracji, lodziarni)

5.2. Cmentarze

Na terenie Rudy Śląskiej znajduje się 12 cmentarzy objętych ochroną konserwatorską, które wymieniono poniżej. Spora część z nich powstała jako cmentarze parafialne jeszcze w XIX lub na początku XX wieku. Ze względu na szczególne walory historyczne oraz występowanie ciekawych obiektów rzeźbiarskich i architektonicznych, na specjalną uwagę zasługuje cmentarz przy ul. Porębskiej w Rudzie oraz tzw. stary cmentarz w Orzegowie, których rysy historyczne oraz opis zamieszczono pod tabelą, zestawiającą objęte ochroną konserwatorską nekropole z terenu miasta. Wspólne wytyczne konserwatorskie obowiązujące dla wszystkich wymienionych cmentarzy obiektów umieszczono na końcu rozdziału.

Wykaz cmentarzy objętych ochroną konserwatorską zlokalizowanych na terenie Rudy Śląskiej:

1. Cmentarz przy ul. Porębskiej – Ruda (GEZ 1555)
2. Cmentarz przy ul. Kokota – Bielszowice (GEZ 913)
3. Cmentarz przy kościele pw. Ścięcia św. Jana Chrzyciciela przy ul. Goduli – Godula (GEZ 560)
4. Stary cmentarz przy kościele pw. Trójcy Przenajświętszej przy ul. ks. Tunkla – Kochłowice (GEZ 1891)

5. Stary cmentarz przy ul. Chorzowskiej – Nowy Bytom (GEZ 333)
6. Stary cmentarz przy ul. Orzegowskiej – Orzegów (GEZ 661)
7. Cmentarz przy kościele pw. św. Wawrzyńca i św. Antoniego przy ul. Nowary – Wirek (GEZ 1321)
8. Cmentarz przy ul. 11 Listopada – Bykowina (GEZ 214)
9. Cmentarz przy kościele pw. Matki Boskiej Różańcowej przy ul. 1-go Maja – Halemba (GEZ 111)
10. Cmentarz przy ul. Wyzwolenia – Kochłowice (GEZ 2085)
11. Cmentarz przy ul. 1-go Maja – Wirek (GEZ 196)
12. Cmentarz przy ul. Magdziorza – Wirek (GEZ 1114)

Cmentarz przy ul. Porębskiej
(1)

Cmentarz przy ul. Kokota
(2)

Cmentarz przy kościele pw.
Święcia św. Jana Chrzciciela (3)

Stary cmentarz przy
ul. Tunkla (4)

Stary cmentarz przy
ul. Chorzowskiej (5)

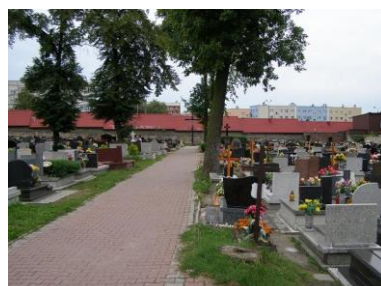
Stary cmentarz przy
ul. Orzegowska (6)

Cmentarz przy
ul. Nowary (7)

Cmentarz przy
ul. 11 Listopada (8)

Cmentarz przy
ul. 1-go Maja (9)

Cmentarz przy
ul. Wyzwolenia (10)

Cmentarz przy ul. 1-go Maja
(11)

Cmentarz przy
ul. Magdziejka (12)

Fot. 78 Cmentarze w Rudzie Śląskiej

Cmentarz przy ul. Porębskiej w Rudzie

Powstanie rudzkiego cmentarza było odpowiedzią na szybki rozwój urbanistyczny miasta, na początku wieku ludność tego terenu przekroczyła bowiem liczbę 15 tysięcy. Nekropolię założono w 1901 roku na terenie obejmującym kilka hektarów, położonych tuż przy parafii pw. Matki Boskiej Różańcowej. Zbudowano wtedy również drogę łączącą ten kościół w prostej linii z główną bramą cmentarną. W konsekwencji został zmieniony przebieg końcowego odcinka istniejącej już od dawna ulicy Porębskiej, która do tej pory prowadziła bezpośrednio do podnóża wzgórza zamkowego. Pod koniec lat 80-tych XX wieku cmentarz był już przepełniony, w związku z czym zdecydowano o założeniu nowej nekropolii, którą zlokalizowano obok historycznego cmentarza.

Na terenie cmentarza znajdują się posiadające wysoką klasę artystyczną obiekty małej architektury. Są to mauzoleum Pielerów założone w 1911 roku, mauzoleum powstańcze z 1945, usytuowane na osi głównej alei oraz grupa figuralna z ukrzyżowaniem pochodząca z 1908 roku, zlokalizowana w centrum cmentarza.

Tzw. stary cmentarz w Orzegowie

Orzegowski cmentarz został założony w 1894 roku i rozbudowany w 1914. Położony jest w kwartale terenu wyznaczonym przez ulice Hłonda, Orzegowską i Wysockiej. Powstał na planie nieregularnego, rozszerzonego od strony zachodniej prostokąta z główną aleją usytuowaną na osi północ-południe. Prostopadłe do alei głównej rozchodzą się alejki boczne, dzielące cmentarz na 8 pól. W części wschodniej cmentarza zlokalizowana jest kaplica cmentarna – niewielki, jednokondygnacyjny budynek założony na planie prostokąta, przekryty dwuspadowym dachem wyłożonym dachówką ceramiczną. Ściany kaplicy wykonane są z cegły, na dłuższym boku osadzone są trzy otwory okienne zamknięte łukiem pełnym. Wejście do obiektu również osadzone jest w wnęcie o pełnym łuku, nad nim zlokalizowany jest mały doświetlający okulus.

Założenie przestrzenne cmentarza z rozplanowaniem alei, podziałem na kwatery i rzędy nie uległo większym zmianom od czasów powstania i rozbudowy nekropolii. Stan techniczny nagrobków jest zróżnicowany - wiele z nich zostało zdewastowanych, niektóre nie przetrwały próby czasu i są mocno uszkodzone. Jednym z najciekawszych obiektów usytuowanych na terenie cmentarza jest Mauzoleum Górników składające się z masywnego postumentu, krzyża i wspartego na kompozytowych kolumnach baldachimu o wyjątkowo ciekawej i niecodziennej dekoracji palmetowej.

Wytyczne konserwatorskie dla cmentarzy:

- nakaz zachowania układu kompozycyjnego wraz z siatką alejek i podziałem na pola/kwartaly
- nakaz zachowania dominant architektonicznych w postaci historycznych krzyży, grup rzeźbiarskich, mauzoleów i kaplic cmentarnych
- nakaz zachowania historycznych nagrobków pochodzących sprzed 1950 roku oraz posiadających urozmaiconą formę architektoniczną (wypożyczonych w rzeźby lub grupy rzeźbiarskie, posiadających ozdobne płyty nagrobne, krzyże o dekoracyjnej formie lub niecodziennie opracowaną bryłę)
- nakaz zachowania historycznych ogrodzeń, bram i murków
- nakaz zachowania wszystkich obiektów upamiętniających wydarzenia i postaci historyczne

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- inwentaryzacja najciekawszych obiektów i nagrobków zlokalizowanych na terenie cmentarzy
- sukcesywna rewitalizacja założeń poprzez prace remontowe przy najciekawszych i najbardziej dekoracyjnych obiektach i nagrobkach zlokalizowanych na terenie cmentarzy

5.3. Place

Place i rynki miejskie stanowią szczególne przestrzenie urbanistyczne, będące integralnymi ośrodkami życia lokalnych społeczności. Ruda Śląska, jako miasto stosunkowo młode, posiada swój główny rynek w dzielnicy Nowy Bytom, będącej jednocześnie siedzibą władz samorządowych. Jednocześnie każda z dzielnic miasta posiada swoją własną, centralną przestrzeń publiczną.

Plac Jana Pawła II

Waloryzacja: Plac Jana Pawła II w dzielnicy Nowy Bytom swój dzisiejszy kształt zawdzięcza przebudowie, która rozpoczęła się w 2009 roku. Przestrzeń urbanistyczna o charakterze rynku istniała tu już w XIX wieku, kiedy to funkcjonował w tym miejscu plac targowy. Plac uzyskał reprezentacyjny charakter wraz z budową neostylowych kamienic mieszczańskich przy południowej pierzei oraz budową od strony zachodniej kościoła pw. św. Pawła Apostoła. W latach 1928-1929 uzupełniono północną pierzeję placu, stawiając budynek ratusza miejskiego. Tak opracowana przestrzeń funkcjonowała aż do lat 70-tych XX wieku, kiedy to wybudowano 11-kondygnacyjny dom mieszkalny, zamykając optycznie wschodnią pierzeję założenia. Wcześniej w miejscu, w którym stoi wieżowiec, istniały niewielkie domki robotnicze oraz efektowne zieleńce, uzupełniane latem o donice z egzotycznymi palmami. Ważnym elementem placu jest również reprezentacyjna fontanna, wybudowana ok. 1920 roku.

Wytyczne konserwatorskie:

- zakaz lokalizowania na placu obiektów kubaturowych mogących powodować zakłócenia osi widokowych placu
- zakaz lokalizowania obiektów kubaturowych wykonanych z materiałów nietrwałych lub nieszlachetnych
- dopuszcza się lokalizowanie na terenie placu ogródków gastronomicznych i restauracyjnych pod warunkiem takiego ich umiejscowienia aby nie zakłócały ciągów komunikacyjnych

- nakaz stosowania parasoli restauracyjnych w kolorze beżowym, kremowym lub jasnobrązowym
- nakaz stosowania jednolitych elementów wyposażenia (tj. stoły, krzesła) dla poszczególnych ogródków gastronomicznych i kawiarni
- nakaz stosowania jednolitych elementów dekoracyjnych ogródków gastronomicznych w postaci donic kwiatowych czy elementów oświetlenia
- zakaz umieszczenia na terenie ogródków gastronomicznych jakichkolwiek reklam lub innych materiałów o charakterze komercyjnym
- dopuszcza się wykonanie nasadzeń pod warunkiem takiego urządzenia zieleni aby nie zakłócono osi widokowych placu.

6. Architektura przemysłowa

Poniżej przedstawiono sylwetki najważniejszych obiektów poprzemysłowych zlokalizowanych na terenie miasta. Ze względu na specyfikę terenów i zabudowań poprzemysłowych w Rudzie Śląskiej wyraźnie można zauważyć podział na obszary, zespoły oraz punktowe obiekty objęte ochroną konserwatorską.

6.1. Punktowe obiekty objęte ochroną konserwatorską

6.1.1. Dawna Fabryka Margaryny – Ruda

Waloryzacja: Rozpoczęcie budowy kompleksu zakładu „Oberschlesisches Fett und Margarinewerke” datuje się na rok ok. 1920. Pierwotny projekt obejmował budowę centralnej części zakładu, która w 1923 r. została rozbudowana według projektu z sierpnia 1922 r. Jako sporządzający projekt podpisany starszy inżynier F. Barth, jako wykonawca – architekt i mistrz murarski - Bruno Iwański. Projekt sprawdzono pod względem przepisów przemysłowo policyjnych dnia 26.02.1923 r. przez Inspektora Przemysłu w Katowicach, inż. Dobrzyckiego oraz zatwierdzono z wykazem budowlanym dnia 24.05.1923 r. Należy przyjąć,

Fot. 79 Widok na Fabrykę Margaryny

iż obiekt wzniesiono do września 1923 r. W datowanym na 19.09.1923 r. projekcie dobudowy oddziału wyrobów mięsnych do budynku fabryki margaryny, obiekt ujęty w projekcie z sierpnia 1922 r. oznaczono jako istniejący. Zgodnie z projektem z 19.09.1923 r. dobudowa miała obejmować dostawienie do głównego budynku dwóch pomieszczeń zlokalizowanych od strony elewacji południowej (sala rzezana przekryta pilastym dachem oraz budynek ślusarni) oraz wybudowanie obory wraz z garażami przy południowej granicy parceli i budynku gospodarczego przy granicy zachodniej. Powyższy projekt powstał na zlecenie Śląskiej Fabryki Tłuszczów i Margaryny „Silesia” Spółka Akcyjna. Podpisany jest pod nim, figurujący również w poprzednim projekcie, F. Barth. W okresie późniejszym na terenie działki dobudowano szereg murowanych garaży zlokalizowanych w jej wschodniej części (lata 70-te XX w.), w północno-zachodnim narożniku parceli wzniesiono jednokondygnacyjny, przekryty jednospadowym dachem i pozbawiony dekoracji budynek stróżówki (lata 70-te

XX. w) oraz dostawiono od strony północnej wiatę garażową. Pierwotną funkcję fabryki margaryny budynek pełnił przez kilka lat. Jeszcze w okresie międzywojennym otwarto w tym miejscu spółkę „Unikor” (Zjednoczone Fabryki Przetworów Mięsa i Tłuszczów). Również to przedsiębiorstwo po kilku latach okazało się nierentowne i zbankrutowało. Następnie obiekt mieścił garbarnię, która także po pewnym czasie ogłosiła upadłość. Po drugiej wojnie światowej znajdowały się tam magazyny i kuchnia dla ubogich. Następnie uruchomiono w tych budynkach Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane, później natomiast usytuowano Przedsiębiorstwo Usług Komunalnych, które działało w obiekcie do 2007 r. Aktualnie budynek znajduje się w rękach prywatnych.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektu

wartości artystyczne:

- znaczący element krajobrazu miasta i dzielnicy, współtworzący linię zabudowy jednej z głównych arterii dzielnicy Ruda

Forma ochrony konserwatorskiej: Wpis do rejestru zabytków nr A/410/13 z 18 października 2013 r.

Zakres: budynek wraz z przyporami

Stan zachowania: zły

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy i pokrycia dachu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania bryły zewnętrznej obiektu
- zakaz rozbudowy obiektu

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- przekazanie obiektu w użytkowanie
- zagospodarowanie wnętrza obiektu
- zabezpieczenie nieruchomości przed dostępem osób trzecich
- zabezpieczenie oraz remont dachu i elewacji

6.1.2. Budynek nadszybowy Szybu Andrzej – Wirek

Waloryzacja: Budynek Szybu „Andrzej” to jedyna pozostałość funkcjonującej kiedyś na terenie dzielnicy Wirek kopalni „Gottessegen” („Błogosławieństwo Boże”), która została uruchomiona w 1803 roku. Od 1904 r. kopalnia ta należała do bytomsko-siemianowickiej linii rodziny Henckel von Donnersmarck i pracowała dla pobliskich zakładów w Antonien Hütte. Od połowy XIX wieku datowany jest prężny rozwój zakładu. W 1867 roku przystąpiono do drążenia nowego szybu - „Aschenborn” (od 1922 r. nazwa została zmieniona na „Andrzej”). Został przeznaczony dla celów wydobywczych i uzyskał głębokość 365,25 m. Szyb otrzymał nazwę od nazwiska dyrektora kopalni „Gottessegen” - Adolfa Aschenborna. Prawdopodobnie w tym samym czasie powstał budynek nadszybowy o masywnej konstrukcji i wysokości 28 m. Nadszybie zostało wybudowane w formie imponującej baszty w typie „małachowskim”. Budynek postawiono na rzucie kwadratu o wymiarach 14x14 m. Poziom kół linowych został

Fot. 80 Widok na wieżę nadszybową „Andrzej”

w nim urządzony na wysokości 17,8 m. Pod koniec XIX wieku zespół kopalniany rozbudowano, a w 1895 roku zmodernizowano basztowe nadszybie szybu „Aschenborn”. W 1922 roku, po podziale terenów Górnego Śląska, kopalni nadano nazwę w polskim brzmieniu „Błogosławieństwo Boże”. W roku 1926 kopalnia została zatrzymana. Główne szyby wraz z szybem „Andrzej” nadal jednak utrzymywano. W 1928 roku kopalnia weszła w skład spółki „Wirek – Kopalnie” S.A., a od 1945 szyb „Andrzej” należał do kopalni „Wanda-Lech”. W okresie od 1946 do 1969 roku, szybem prowadzono niewielkie wydobywanie węgla. W 1969 roku zakład został ostatecznie zatrzymany, do lat 90-tych z zabudowań kopalni zachowała się wyłącznie basztowa wieża nadszybowa szybu „Andrzej”.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektu

wartości artystyczne:

- element krajobrazu miasta i dzielnicy,
- dominanta krajobrazowa

wartości naukowe:

- przykład wieży wyciągowej i nadszybia wykonanego z cegły w postaci wieży basztowej

Forma ochrony konserwatorskiej: wpis do rejestru zabytków nr A/ 1226/78 z dnia 22 marca 1978 r.

Zakres ochrony: obiekt wraz z otoczeniem

Stan zachowania: Bardzo dobry z zewnątrz (wewnątrz budynek jest pusty, brak kondygnacji i komunikacji

pionowej)

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy dachu
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania bryły zewnętrznej obiektu
- dopuszcza się możliwość rozbudowy obiektu o budynki dostawione w miejscu historycznych budynków maszynowni i magazynów, posiadające ten sam gabaryt co budynki historyczne

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- przekazanie obiektu w użytkowanie
- zagospodarowanie wnętrza obiektu
- uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół obiektu (dotyczy to w szczególności likwidacji zespołów garaży oraz uporządkowania napowietrznych linii kablowych oraz zieleni)
- ujednolicenie obiektów małej architektury w szczególności w zakresie materiałów i kolorystyki (zaleca się stosowanie elementów stalowych w kolorze czarnym-matowym)

6.1.3. Miejska wieża ciśnień - Nowy Bytom

Waloryzacja: Śródmiejska wieża wodna powstała około 1908 r. na terenie ówczesnej miejscowości „Friedenshütte”, która aktualnie stanowi jedną z dzielnic miasta Ruda Śląska – Nowy Bytom. Budowa obiektu była związana z działającymi na terenie miasta, wciąż rozrastającymi się zakładami przemysłowymi, inwestującymi w zabudowę mieszkaniową dla pracowników, do której konieczne było doprowadzanie wody. Architektura obiektu dość skromna, ściśle podporządkowana działaniom inżynierskim. Ze względu na położenie na jednym w głównych skrzyżowań miasta obiekt ten stanowi jedno z najbardziej rozpoznawalnych miejsc w Rudzie Śląskiej.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma i funkcja obiektu

wartości artystyczne:

- element krajobrazu miasta i dzielnicy
- element porządkujący przestrzeń skrzyżowania dróg
- dominanta krajobrazowa

wartości naukowe:

Fot. 81 Widok na wieżę ciśnień
w Nowym Bytomiu

- zachowany zbiornik wodny i urządzenia wodne

Stan zachowania: Dobry

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres ochrony: obiekt wraz z otoczeniem

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy dachu
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania bryły zewnętrznej obiektu
- nakaz zachowania wyposażenia
- nakaz utrzymania historycznego ogrodzenia

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- uporządkowanie terenu wokół obiektu
- zagospodarowanie obiektu i nadanie mu funkcji użytkowej

6.2. Zespoły obiektów przemysłowych

6.2.1. Kopalnia Węgla Kamiennego „Wawel” (kop. Brandenburggrube) – Ruda

Pierwsze wzmianki o zakładzie w miejscu po dzisiejszej kopalni „Wawel” pochodzą już z 1752 roku, jednak zakład został zatwierdzony przez władze państwowe w 1770 roku (kop. Brandenburg). Jej wczesny okres powstania czyni ją jedną z pierwszych kopalni powstałych na terenie Górnego Śląska. Początkowo kopalnia należała do barona von Stechow by w roku 1798 przejść na własność rodziny Ballestremów. W roku 1924 nazwę kopalni zmieniono na „Bronibor”. W 1928 roku zakład obejmujący kopalnię „Wolfgang”, „Hrabia Franciszek” i elektrownię „Mikołaj” został zakupiony od rodu Ballestremów przez Hutę Pokój S.A., która w tamtym czasie prowadziła dużą ilość inwestycji, co doprowadziło zakład hutniczy do zadłużenia. Z inicjatywy Ballestrema i za pośrednictwem Rudzkiego Gwarectwa Węglowego w 1931 przejęto kopalnię od zadłużonej Huty Pokój, po czym zakład wszedł w skład kopalni „Walenty-Wawel”. W 1971 roku doszło do połączenia kopalni „Paweł” i „Walenty-Wawel”, nowy zakład uzyskał nazwę „Wawel”. Zakład funkcjonował do 1995 roku, a po częściowej likwidacji infrastruktury teren został przejęty przez miasto. Od 2003 roku tworzone na tym terenie park technologiczny, który funkcjonuje do dziś. Aktualnie można wydzielić zespoły pozostałe po kopalni, wyraźnie wyróżniające się z przestrzeni: elektrociepłownia „Mikołaj”, zespół szybu „Mikołaj”, zespół szybu „Klara” oraz oddalony na północ od centralnej części zakładu zespół zabudowy szybu „Franciszek” (kop. Brandenburg).

6.2.1.1. Zespół zabudowań dawnego Szybu "Franciszek" (kop. Brandenburggrube)

Waloryzacja: Zabudowania szybu „Franciszek” stanowiły część jednej z największych kopalń na terenie Rudy – „Brandenburggrube”. Zabudowania składające się na kompleks szybu „Franciszek” obejmują: dawny budynek straży pożarnej, dawny budynek administracyjny, dawną rozdzielnię, dawną stację ratownictwa, budynek dawnej stajni, budynek dawnej kuźni, maszynownię szybu „Franciszek”, komin, nadszybie szybu „Franciszek”, kotłownię, oraz wieżę wyciągową. Zabudowania kopalni „Brandenburggrube” zostały potraktowane z niezwykłą

Fot. 82 Widok na zespół zabudowy Szybu "Franciszek"

dbałością o detal i indywidualny wyraz architektoniczny. Na ich tle wyróżniał się szczególnie budynek cechowni, posiadający reprezentacyjne wejście flankowane kolumnami oraz operujący wieloma nawiązaniem do architektury pałacowej. Obiekt ten niestety nie przetrwał do dnia dzisiejszego, a o jego istnieniu przypominają jedynie fragmenty dekoracyjnych kolumn. Inną ciekawą budowlą jest budynek remizy strażackiej, któremu nadano cechy wieży zamkowej. Obiekt ten przetrwał do dzisiaj, a dzięki oryginalnym rozwiązaniom architektonicznym jest jedną z najciekawszych budowli przemysłowych znajdujących się na terenie Górnego Śląska.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektu

wartości artystyczne:

- element krajobrazu miasta i dzielnicy
- bogate dekoracje i elementy zdobnicze

wartości naukowe:

- przykład zabudowy przemysłowej z przełomu XIX i XX wieku

Forma ochrony konserwatorskiej: Wpis do rejestru zabytków nr A/ 1324/84 z dnia 28 sierpnia 1984 r.

Zakres: budynki wraz z otoczeniem

Stan zachowania: zły: maszynownia szybu „Franciszek”, komin, nadszybie szybu „Franciszek”

bardzo zły: kotłownia, komin oraz wieża wyciągowa

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania budynków wchodzących w skład zespołu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania charakteru budynków
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej stolarki budynku straży pożarnej
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wykonanie zabezpieczenia zachowanych obiektów, wchodzących w skład zabudowań szybu „Franciszek”, a w dalszym etapie wykonanie ich kompleksowego remontu
- uporządkowanie terenu wokół zachowanych obiektów
- zagospodarowanie obiektów i nadanie im funkcji użytkowej
- oczyszczenie terenu z odpadów, przyzmi materiałów budowlanych
- remont, konserwacja i zabezpieczenie elementów wieży wyciągowej
- częściowa rekonstrukcja zabudowań, których części uległy zniszczeniu

6.2.1.2. Zespół zabudowań szybu „Klara”

Waloryzacja: Budowa Szybu „Klara” została rozpoczęta w 1860 roku z inicjatywy rodziny Ballestremów, w ramach rozbudowy infrastruktury ówczesnej kopalni „Wolfgang”. Szyb pracował jako wydobywczy i materiałowy. W 1912 roku osiągnął głębokość 334m. W 1931 roku został zmieniony na wentylacyjny i podszadzkowy. Był głęboki na 450 m i wentylował wyrobiska w pokładach 504, 506 i 510. Po II wojnie światowej przy szybie utworzono Szkołę Górniczą adaptując na ten cel budynki kotłowni i sortowni.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- historyczne urządzenia górnicze
- stalowa wieża wyciągowa jako element krajobrazu kulturowego i przestrzennego miasta

wartości naukowe:

- urządzenia górnicze wraz z obiektami budowlanymi prezentujące technologię przemysłu wydobywczego

Fot. 83 Widok na zespół zabudowy Szybu "Klara"

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: budynki i otoczenie

Stan zachowania: dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania budynków wchodzących w skład zespołu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz odtworzenia elewacji poprzez przywrócenie oryginalnego wyglądu (likwidacja ocieplenia)
- nakaz zachowania charakteru budynków
- nakaz zachowania i renowacji oryginalnej stolarki
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- rewitalizacja terenu wokół zachowanych obiektów
- remont, konserwacja i zabezpieczenie elementów wieży wyciągowej

6.2.1.3. Zespół zabudowań szybu „Mikołaj”

Waloryzacja: Większość zabudowań wchodzących w skład kompleksu szybu „Mikołaj” powstało w 1912 roku na terenie należącej do rodziny Ballestremów kopalni „Wolfgang” w Rudzie. Decyzję o budowie nowego zakładu górniczego podjęto w 1908 roku, a budowa rozpoczęła się 2 lata później. Wzniesiono wówczas wieżę wyciągową oraz budynki nadszymbia, łaźni, cechowni, sortowni, kotłowni, elektrowni i rozdzielni. Nowe obiekty budowlane i urządzenia stanowiły wtedy jeden z najnowocześniejszych zakładów górniczych koncernu Ballestremów. W tym samym roku wyodrębniono z kopalni „Wolfgang” samodzielny zakład górniczy „Hrabia Franciszek” (Graf Franz), w skład, którego wszedł szyb „Mikołaj”. Pierwsza zaczęła funkcjonować elektrownia „Mikołaj” – kotły parowe typu „Garbe” oraz turbogeneratory oddano do eksploatacji 27.08.1912 roku, natomiast maszynę wyciągową wraz z urządzeniami i szybem – 9.07.1913. Zgodę na eksploatację wydał Królewsko Pruski Wyższy Urząd Górniczy we Wrocławiu, a zezwolenie dla urządzeń wyciągowych Wyższy Urząd Górniczy na podstawie zgłoszenia z dnia 29.04.1913 roku. Zespół napędowy maszyny wyciągowej (silnik 6kV napędzający prądnicę sterującą, wzbudnicę oraz koło zamachowe „Ilgnier”) zlokalizowano wówczas w sąsiedniej elektrowni. Później, celem zwiększenia pewności ruchu oraz w związku z zaistniałą ewentualnością dobudowania drugiej maszyny wyciągowej, w jednym budynku ustawiono przetwornicę „Ilgniera” wraz z nową przetwornicą „Leonarda”. Budynek ten stanął obok budynku maszyny wyciągowej w 1930 roku. Po licznych zmianach związanych z połączeniem rudzkich kopalń, w 1931 roku Szyb „Mikołaj” znalazł się w obrębie kopalni „Wolfgang-Wawel” (od 1936 roku – „Walenty-Wawel”). Był on wielokrotnie pogłębiany: w 1912 roku miał głębokość 445 m, w latach 1953 - 1959 uzyskał głębokość 630 m, a w 1966 roku osiągnął poziom 800 m. Projektantem szybu był niemiecki architekt Hans von Poellnitz, który w latach 1908–1930 był generalnym projektantem Zarządu Dóbr Ballestremów.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- zachowane urządzenia górnicze
- obiekt przemysłowy o cechach modernistycznych

Fot. 85 Widok na zespół zabudowy Szybu "Mikołaj"

Fot. 84 Widok na maszynę wyciągową Szybu "Mikołaj"

wartości naukowe:

- urządzenia górnicze wraz z obiektami budowlanymi ilustrujące problematykę transportu pionowego w górnictwie
- obiekty projektu Hansa von Poellnitz

Forma ochrony konserwatorskiej: Wpis do rejestru zabytków nr A/418/14 z dnia 25 czerwca 2014 r.

Zakres: budynki w obrysie murów wraz z wyposażeniem

Stan zachowania:

Dobry: budynek warsztatów, maszyny wyciągowej i przetwornic

Zły: budynek nadszybia i wieża wyciągowa (elementy konstrukcyjne wymagają zabezpieczenia i konserwacji)

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz utrzymania formy obiektu
- nakaz utrzymania charakteru elewacji obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- dopuszcza się adaptację zespołu na cele kulturalne, wystawiennicze i pod działalność edukacyjną

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wykonanie nowych instalacji wodno-kanalizacyjnych w celu zapewnienia możliwości użytkowania obiektu
- przeprowadzenie kompleksowego programu remontowo-konserwatorskiego elewacji wszystkich budynków
- przeprowadzenie konserwacji maszyn i wyposażenia
- kompleksowy remont budynków
- remont, konserwacja i zabezpieczenie wieży wyciągowej
- udrożnienie orywnowania
- uporządkowanie zieleni zagrażającej budynkowi

6.2.1.4. Zespół elektrociepłowni "Mikołaj"

Waloryzacja: Elektrownia „Mikołaj” została wybudowana w 1912 roku. W chwili uruchomienia dostarczała prąd gminie Ruda, pobliskiej koksowni, kopalniom oraz pomniejszym zakładom przemysłowym. Została wyposażona w trzy turbiny parowe o mocy 2400 kW, w momencie otwarcia w montażu znajdowała się czwarta turbina o mocy 4000 kW. Kotłownia wyposażona była w dwanaście kotłów różnych typów oraz w trzy wieże chłodnicze. Z biegiem czasu zakład poddawany był modyfikacjom, rozrastała się również tkanka budowlana. W 1963 roku elektrownia otrzymała nowocześniejsze kotły

Fot. 86 Widok na fragment elektrociepłowni "Mikołaj"

parowe, pozwalające na dalszą elektryfikację. Do dnia dzisiejszego elektrociepłownia pełni swoją pierwotną funkcję.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- budynek elektrowni jako przykład architektury przemysłowej o modernistycznej formie (uproszczona dekoracja, zaoblone krawędzie ryzalitu i lizen)

wartości naukowe:

- budynek elektrowni z początku XX wieku

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: budynki wraz z otoczeniem

Stan zachowania: dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz utrzymania formy obiektu
- nakaz utrzymania charakteru elewacji obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania historycznego wyposażenia m.in. szaf i urządzeń

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- kompleksowy remont budynków
- ujednolicenie kolorystyczne i uporządkowanie elewacji budynków i budowli
- dopuszcza się budowę nowych obiektów kubaturowych pod warunkiem dostosowania elewacji nowych obiektów do historycznych zabudowań

6.2.2. Zespół stacyjny Ruda Kochłowice

Waloryzacja: Zespół stacyjny Ruda-Kochłowice obejmuje dworzec kolejowy, wieżę wodną i budynek parterowy, którego przeznaczenia nie udało się odkryć (prawdopodobnie budynek pomp). Powstanie zabudowań datuje się na ok. 1904 rok. Budynek dworca wykonany w całości z cegły z zaakcentowanymi wyraźnie obramieniami okiennymi na wyższej kondygnacji. Fragmenty elewacji znajdującej się bezpośrednio pod dachem wykonane szachulcowo. Całość budynku wieńczy wielospadowy dach wykonany na dwóch różnych wysokościach. Wieża wodna to typowa budowla typu

Fot. 87 Widok na dworzec zespołu stacyjnego

„grzybek”. Trzon wieży wykonany w całości z cegły, z drobnymi i minimalistycznymi wykonanymi z cegły gzymsami. Środkowa część trzonu posiada łukowo zakończone otwory okienne. Głowica wieży natomiast wykonana z betonowych segmentów dostosowanych kształtem do wizerunku wieży. Przedmiotowy zespół stacyjny stanowi całość urbanistyczną tzw. „plant kochłowniczych”.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji

wartości artystyczne:

- element krajobrazu miasta i dzielnicy
- element porządkujący przestrzeń plant
- dominanta krajobrazowa (w przypadku wieży wodnej)

wartości naukowe:

- zachowany zbiornik wodny

Stan zachowania: Dobry w przypadku dworca, zły w przypadku wieży

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres ochrony: obiekty

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy dachu
- nakaz odtworzenia uszkodzonych fragmentów wieży wodnej
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania bryły zewnętrznej obiektu
- nakaz zachowania wyposażenia

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- uporządkowanie terenu wokół obiektu
- remont i zagospodarowanie obiektu wraz z nadaniem mu funkcji użytkowej

6.2.3. Koksownia - Orzegów

Waloryzacja: Powstanie koksowni „Orzegów” było ściśle związane z odkryciem na tych terenach bogatych złóż węgla. Gdy na początku XX wieku w pobliskiej kopalni „Gotthard” (pol. Karol) stwierdzono obecność pokładów węgla koksującego, zakłańskie przedsiębiorstwo koksochemiczne wystąpiło z inicjatywą wybudowania w Orzegowie koksowni. Teren pod zakład wydierżawiono od rodziny Schaffgotschów, a budowę rozpoczęto już w 1900 roku. Trzy lata później pracę rozpoczęła pierwsza bateria pieców koksowniczych, drugą włączono do ruchu w 1907 roku. Pięć lat później oddano do użytku wytwórnię benzolu. Zakład zlikwidowano w 1976 roku, do dnia dzisiejszego zachowały się jedynie budynek wieży węglowej, zbiornik smoły oraz

Fot. 88 Widok na wnętrze baterii koksowniczych

część komór pierwszej baterii koksowniczej, które zostały wyremontowane w ramach projektu pn. „Rekultywacja i remediacja terenów dawnej koksowni Orzegów”. W ramach prowadzonych prac wykonano także remediację gruntu z zanieczyszczeń i wykonano nasadzenia roślinności. Wyremontowane budynki są przygotowane do przyszłościowej adaptacji.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- zachowane obiekty historyczne jako element krajobrazu kulturowego i przestrzennego dzielnicy Orzegów

wartości naukowe: obiekty z początku XX wieku prezentujące technologię produkcji koksu

Forma ochrony konserwatorskiej: wpis do rejestru zabytków nr A/1352/87 z dnia 6 listopada 1987 roku obejmujący budynki wraz z otoczeniem

Zakres: budynki wraz z otoczeniem

Stan zachowania: Bardzo dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich, opracowanych w oparciu o wytyczne konserwatorskie
- nakaz zachowania bryły zewnętrznej obiektów wieży węglowej i zbiornika smoły
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego i wewnętrznego obiektów
- nakaz zachowania strefy ekspozycji obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wprowadzenie funkcji użytkowej do obiektów

6.2.4. Zespół zabudowań dawnego młyna wodnego

Waloryzacja: Wiek powstania budynku młyna wodnego nie jest znany, wiadomo natomiast, że powstał on na miejscu istniejącego tam wcześniej XVII wiecznego obiektu o tej samej funkcji. Na budynku młyna widniała inskrypcja „R. NOCON 1935”, która stanowi prawdopodobną datę powstania lub modernizacji obiektu. Nazwisko znajdujące się na młynie nawiązuje do nazwiska jego właściciela Roberta Noconia – naczelnika ówczesnej Gminy Halemba. Obiekt pierwotnie był prawdopodobnie napędzany wodą z młynówki, będącej sztucznym rozgałęzieniem przepływającej obok rzeki Kłodnicy lub z samej rzeki Kłodnicy. W późniejszych latach napędzany elektrycznie, co potwierdzają dane z mapy z lat 60- tych XX w., na której obiekt został oznaczony jako młyn motorowy (m.m.). Zachowało się zarówno oryginalne wyposażenie budynku młyna jak i kamienie młyńskie oraz przepusty wody, widoczne w wale dzielącym rzekę od młynówki. W skład zespołu halembskiego młyna wodnego wchodzi użytkowany budynek mieszkalny wraz z budynkiem gospodarczym oraz młyn.

Fot. 90 Widok na budynek młyna

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości naukowe: budynki prezentują technologię produkcji mąki

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: budynki wraz z otoczeniem

Stan zachowania: w przypadku młyna zły; dostateczny w przypadku pozostałych zabudowań

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz zachowania bryły zewnętrznej obiektów wraz z detalami
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego i wewnętrznego obiektów
- nakaz zachowania strefy ekspozycji obiektów
- nakaz zachowania elementów wyposażenia wewnętrznego młyna

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- adaptacje obiektów (budynek młyna z zachowanym wyposażeniem wewnętrznym z przeznaczeniem pod funkcje edukacyjne, muzealne, ewentualnie działalność komercyjną eksponującą historię obiektu)
- zabezpieczenie obiektów
- kompleksowy remont elewacji budynków
- renowacja istniejącej stolarki okiennej wraz z renowacją ozdobnych krat

6.3. Obszary przemysłowe i poprzemysłowe

6.3.1. Huta „Pokój” – Nowy Bytom

Waloryzacja: Huta „Pokój” powstała na terenie „Czarnego Lasu”, będącego częścią terenów miasta Bytom. Wydzierżawienie tego 5,5 hektarowego terenu nastąpiło za sprawą kupców Dawida Löwenfelda, Moritza Friedlandera i Szymona Löwi pochodzących z Bytomia i Wrocławia. Pierwotna nazwa zakładu brzmiała „Friedens-Eisenhütte”, jej nazwa prawdopodobnie pochodziła od nazwiska

Fot. 91 Widok ogólny na Hutę "Pokój"

największego akcjonariusza – Friedlandera, który w 1848 roku został jej jedynym akcjonariuszem. W 1851 roku zbył całość swoich udziałów na rzecz hrabiego Andrzeja Marii Renard z Wielkich Strzelec. Pierwotnie Huta posiadała tylko jeden Wielki Piec wraz z infrastrukturą, który opalany był koksem, lecz późniejszy gwałtowny rozwój huty spowodował iż stała się ona zakładem w pełni samodzielnym, w jej zasobach znajdowały się m.in. kopalnia, koksownia i elektrownia. Wraz z rozwojem zakładu zmieniał się również krajobraz Nowego Bytomia oraz rozrastały się osiedla robotnicze, które definiują oryginalny charakter dzielnicy.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- sylwety obiektów należących do zakładu stanowią ważny element krajobrazu kulturowego i przestrzennego miasta
- zróżnicowanie architektoniczne budynków i budowli hutniczych powstałych na przestrzeni różnych okresów produkcyjnych zakładu jako „klamra” spinająca historię i malowniczość zakładu

wartości naukowe:

- budynki i budowle prezentują technologię produkcji i przetwarzania stali,
- zachowane historyczne maszyny przemysłowe
- zachowane historyczne wyposażenie techniczne hal

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: fragment obszaru huty znajdujący się po wschodniej stronie ul. Niedurnego

Wytoczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz utrzymania formy obiektów
- nakaz utrzymania charakteru elewacji obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania historycznego wyposażenia budynków m.in. suwnic, maszyn, szaf, nożyc do cięcia blachy,

walcarek, historycznych tablic informacyjnych (np. dot. BHP), obrabiarek

- nakaz zachowania historycznego układu komunikacyjnego

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- kompleksowy remont budynków
- ujednolicenie kolorystyczne i uporządkowanie elewacji budynków i budowli
- adaptacja po zakończeniu działalności zakładu

6.3.1.1. Zespół Wielkiego Pieca „A”

Waloryzacja: Wielki Piec Hutniczy „A” został wybudowany w 1968 roku na potrzeby działającej w Nowym Bytomiu Huty „Pokój”. Obiekt został wzniesiony w miejscu oddalonym od kilkadziesiąt metrów od jego aktualnego położenia. Wążący 1780 ton obiekt został przesunięty za pomocą stalowych lin po przygotowanych specjalnie do tego działania szynach. Wielki Piec „A” był przeznaczony do wytopu surówki w procesie redukcyjnym, a od 1987 roku został przystosowany do produkcji żelazomanganu. W 2005 roku piec został wygaszony, jednak jego konstrukcję w całości zachowano. Obecnie stanowi on istotny element krajobrazu miasta oraz sylwety historycznego i ważnego w jego dziejach zakładu. Wielki Piec Hutniczy jest ostatnim tego typu obiektem na terenie województwa śląskiego. Do zespołu Wielkiego Pieca „A” należą: fragment estakady kolejowej, zespół nagrzewnic, odpylnik statyczny, wielki piec wyciąg ukośny, budynek maszynowni i sterowni oraz komin.

Fot. 92 Widok na Wielki Piec "A"

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- dominanta przestrzenna o zasięgu ponadlokalnym
- wyjątkowe walory światłocieniowe obiektu

wartości naukowe:

- budowla prezentuje technologię produkcji surówki (zachowana została całość oryginalnego wyposażenia)

Forma ochrony konserwatorskiej: wpis do rejestru zabytków nr A/360/12 z dnia 27 listopada 2012 roku (wielki piec „A” wraz z wyciągiem ukośnym, wyciągiem osobowo towarowym, odpylnikiem stycznym, zespołem nagrzewnic)

Ochrona w planie miejscowym: estakada kolejowa i budynek maszynowni i sterowni

Zakres wpisu do rejestru zabytków: wielki piec „A” wraz z wyciągiem ukośnym, wyciągiem osobowo towarowym, zespołem nagrzewnic, odpylnik statyczny wraz z otoczeniem

Stan zachowania: Dostateczny (obiekt zachowany w całości, część elementów konstrukcyjnych wymaga zabezpieczenia lub wymiany)

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz utrzymania formy obiektu
- dopuszcza się możliwość wykorzystania obiektu na cele turystyczne (np. jako wieżę widokową) i publiczne
- dopuszcza się możliwość wykorzystania obiektu pod działalność kulturalną, usługową, restauracyjną
- dopuszcza się możliwość rozbudowy obiektu pod warunkiem, że zachowana zostanie jego sylweta
- nakaz zachowania urządzeń znajdujących się w maszynowni
- nakaz zachowania historycznego wyposażenia

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- wykonanie zabezpieczenia i renowacji obiektu
- zagospodarowanie obiektu
- rozbudowa obiektu w taki sposób, aby mógł on pełnić funkcje wystawiennicze czy usługowe

6.3.1.2. Budynek portierni – Brama II

Waloryzacja: Najbardziej charakterystyczną obecnie częścią Huty „Pokój” są zabudowania zlokalizowane od strony ul. Niedurnego, z fasadami efektownie zaprojektowanymi w linii ogrodzenia, które stanowią m.in. budynek portierni, elewacja hali walcowni blachy cienkiej oraz wielki piec. Jednym w budynków usytuowanych w tej linii jest budynek portierni byłej bramy II, który łączył się w narożniku ze znacznie większym, nieistniejącym już budynkiem dawnego wydziału laboratorium. Obiekt powstał w 1908 roku. Szczególną uwagę zwraca jego dekoracja w postaci dwóch ceramicznych płaskorzeźb, przedstawiających grupy górników i hutników przy pracy oraz wieńcząca środkową część dachu czworoboczna wieżyczka zegarowa z okrągłymi tarczami zegarowymi, oddającymi światło nocą.

Fot. 93 Widok na Bramę II

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektu

wartości artystyczne:

- dekoracja w postaci dwóch ceramicznych płaskorzeźb przedstawiająca pracę hutników

- wartości naukowe: przykład dekoracyjnie wykonanej bramy wjazdowej na teren zakładu

Forma ochrony konserwatorskiej: wpis do rejestru zabytków nr A/357/11 z dnia 7 grudnia 2011 roku

Zakres: budynek wraz z otoczeniem

Stan zachowania: Bardzo dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego, w szczególności płaskorzeźb
- nakaz utrzymania formy i pokrycia dachu
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektu

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- uporządkowanie i zagospodarowanie terenu wokół obiektu
- uporządkowanie zieleni wokół obiektu, w szczególności zieleni wysokiej przysłaniającej obiekt

6.3.2. Kopalnia „Bielszowice”

Waloryzacja: Budowę kopalni „Bielszowice” datuje się na lata 1886-1904. Budowa nowego zakładu królewskiego przez skarb pruski od początku planowana była jako wzorcowa, nowoczesna, mogąca osiągać duże wydobywanie węgla co wiązało się z długoletnim przygotowywaniem inwestycji obejmującym między innymi konieczność uzyskania dużego pola górniczego, związanego z kolei z wydziedziczeniem z miejscowości Bielszowice rodów, które posiadały tam swoje majątki. Drugi etap rozbudowy zakładu trwał do 1914 roku,

Fot. 94 Widok ogólny na Kopalnię „Bielszowice”

do tego czasu powstała m.in. sala zborna, gmach administracyjny, sortownia, łaźnia, stacja pomp przy szybie II oraz kompresor. W roku 1922 po ustaleniu linii przebiegu granicy polsko-niemieckiej, kopalnia utraciła szyby Guido i Delbrück, pozostające po stronie niemieckiej. Zakład przejął skarb państwa polskiego i wydzierżawił polsko francuskiej spółce „Skarboferm”, która zarządzała kopalnią do 1939 roku. W trakcie II wojny światowej przeszła ona pod zarząd niemiecki i zmieniła nazwę na "Rheibabenschächte". W latach 1945 do 1957 zakład znajdował się pod zarządem Gliwickiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego. W latach 1976 do 1996 roku nastąpiło połączenie kopalń „Bielszowice” i „Zabrze”, nowy zakład występował pierwotnie pod nazwą „Zabrze” natomiast od 1983 roku zmienił nazwę na „Zabrze - Bielszowice”. 1 stycznia 1997 roku został przekształcony

w zakład jednoruchowy i nadano mu nazwę KWK „Bielszowice”. W 2016 roku nastąpiło połączenie zakładów górniczych funkcjonujących na terenie Rudy Śląskiej, co pozwoliło na utworzenie jednego zakładu górniczego o nazwie KWK „Ruda” z trzema ruchami: Ruch Halemba, Ruch Bielszowice i Ruch Pokój.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- element krajobrazu historycznego dzielnicy oraz miasta

wartości naukowe:

- zakład zachowany w stopniu pozwalającym prezentować technologiczne aspekty przemysłu wydobywczego w ujęciu historycznym

Forma ochrony konserwatorskiej: **część zakładu ujęta w gminnej ewidencji zabytków oraz objęta ochroną w planie miejscowym**, z wyszczególnieniem portierni wraz z murem ogrodzenia, budynkiem wagi, budynkiem maszynowni szybu „II”, wieżą wyciągową szybu „I” wraz z nadszybiem, budynkiem rozdzielni i sprężarkowni, dawną maszynownią szybu „I”, dawną lampownią, obiektami ciepłowni, maszynowni szybu „I”, wieżą wyciągową szybu „II” wraz z nadszybiem oraz dawnym magazynem żelaza.

Zakres: budynki, budowle i otoczenie

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz utrzymania formy obiektów
- nakaz utrzymania charakteru elewacji obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- nakaz zachowania historycznego wyposażenia budynków m.in. portierni wraz z murem ogrodzenia, budynkiem wagi, budynkiem maszynowni szybu „II”, wieżą wyciągową szybu „I” wraz z nadszybiem, budynkiem rozdzielni i sprężarkowni, dawną maszynownią szybu „I”, dawną lampownią, obiektami ciepłowni, maszynowni szybu „I”, wieżą wyciągową szybu „II” wraz z nadszybiem oraz dawnym magazynem żelaza
- nakaz zachowania historycznego układu komunikacyjnego

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- kompleksowy remont budynków
- ujednolicenie kolorystyczne i uporządkowanie elewacji budynków i budowli
- adaptacja po zakończeniu działalności zakładu

6.3.2.1. Budynek Sali zbornej, dawnej łaźni i szatki łańcuszkowej

Waloryzacja: W latach 1905-1906 zespół budynków zakładu kopalni „Bielszowice” został powiększony od strony dzisiejszej ul. Kokota o reprezentacyjny budynek przeznaczony dla sali zbornej, łaźni oraz szatni łańcuszkowej. Obiekt został zaprojektowany przez królewskiego budowniczego Hemmana. Charak-terystycznym elementem budynku jest czworościenna wieża zegarowa przykryta spłaszczonym hełmem wspartym na oktagonalnej podstawie. Wewnątrz budynku zachowała się ozdobna drewniana empora oraz dekoracyjna boazeria.

Fot. 95 Widok na wieżę zegarową

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- wieża zegarowa
- detale architektoniczne na elewacji, takie jak lizeny, pilastry, gzymsy
- zachowana część wyposażenia wewnętrznego (drewniana empora, zdobione elementy konstrukcyjne dachu, elementy wyposażenia łaźni)

wartości naukowe:

- obiekt ilustruje architekturę przemysłową z końca XIX wieku, o dużych walorach

Forma ochrony konserwatorskiej: Wpis do rejestru zabytków nr A/316/10 z dnia 15.10.2010 r.

Zakres: Budynek wraz z otoczeniem

Stan zachowania: Dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy dachu wraz z wieżą
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektu
- nakaz zachowania oryginalnych elementów wyposażenia wewnętrznego obiektu, w szczególności figur,

ołtarzy, ambon, obrazów itd.

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- dokończenie kompleksowego remontu obiektu z uwzględnieniem wnętrza
- odtworzenie podłogi Sali zbiornej
- zagospodarowanie wnętrza obiektu

6.3.3. Kopalnia Węgla Kamiennego „Nowy Wirek” – Kochłowice

Waloryzacja: Kopalnia „Nowy Wirek” powstała na terenie pozyskanych przez hrabię Hugona Henckel von Donnersmarcka w 1824 roku nadanych pól górniczych „Hugo” i „Hugo Zwang”, które od 1849 roku eksploatowano wspólnie pod nazwą „Hugo-Zwang”. Aktualna forma architektoniczna kopalni powstawała w większości w latach 1950 – 1955, od tego czasu była ona wielokrotnie modyfikowana i rozbudowywana. Kopalnia pod nazwą „Nowy Wirek” funkcjonowała od 1 stycznia 1954 roku w tym czasie przyłączono do niej kopalnię „Wirek”, a około rok później (01.08.1995 r.) przekazano nowo wybudowaną część kopalni do eksploatacji. W 1995 r. zakład połączono z Świętochłowicką kopalnią „Polska”, uzyskując nazwę „Polska-Wirek”. W 2007 roku kopalnia „Nowy Wirek” została połączona z Kopalnią „Halemba”, a w 2014 roku została wygaszona.

Fot. 96 Ogólny widok na Kopalnię "Nowy Wirek"

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektów

wartości artystyczne:

- zachowane obiekty historyczne jako element krajobrazu kulturowego i przestrzennego dzielnicy Kochłowice

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres ochrony: część obszaru kopalni położona przy ul. Tunkla

Stan zachowania: Dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów wykonanych z cegły

- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektów

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- adaptacja nieużytkowanych obiektów

6.3.4. Kopalnia Węgla Kamiennego „Pokój” – Nowy Bytom

Kopalnia „Pokój” została utworzona w 1902 roku przez połączenie kopalń i pól górniczych Friedrich Wilhelm, Eintracht i Saara I. Do 1922 roku i w okresie II wojny światowej zakład nosił nazwę „Friedensgrube”. Należała początkowo do spółki Oberschlesische Eisenbahn-bedarfs – A.G. Od 1931 roku właścicielem zakładu było Rudzkie Gwarectwo Węglowe. W 1968 roku połączona została z kopalnią „Wanda-Lech”, a w 1995 roku z likwidowaną kopalnią „Wawel”. W latach 2003-2016 była częścią Kompanii Węglowej S.A.. W lipcu 2016 r. zakład połączono z kopalnią KWK „Halemba-Wirek” i KWK „Bielszowice”, tworząc jedną kopalnię KWK „Ruda”, która wchodzi w skład Polskiej Grupy Górniczej. Aktualnie kopalnia została przekazana Spółce Restrukturyzacji Kopalń S.A., która zajmuje się likwidacją infrastruktury podziemnej i powierzchniowej.

Fot. 97 Widok ogólny na Kopalnię "Pokój"

6.3.4.1. Zespół zabudowy szybu "Wanda"

Waloryzacja: Zespół zabudowań kopalni „Pokój” w tym m.in. budynki dawnej łaźni, kompresorów i przetwornic, rozdzielni, dawnej dyrekcji, budynek wagi i portierni, wieża wyciągowa szybu „Wanda”. Szyb Wanda od którego wzięła się nazwa ruchu zakładu to główny, wydobywczo-zjazdowy szyb kopalni został wybudowany i oddany do użytku w latach 70-tych XX wieku. Wieża wysokości ok. 88m to prostopadłościenna żelbetowa bryła posadowiona na czterech masywnych słupach. Pomiędzy słupami ulokowany jest budynek nadszybia. Maszynownia znajduje się w górnej części wieży szybowej.

Fot. 98 Widok na wieżę wyciągową i nadszybie Szybu "Wanda"

wartości historyczne:

- autentyczność substancji

- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- historyczne elementy zakładu – urządzenia i obiekty

- zabudowania kopalni jako element krajobrazu historycznego i przestrzennego dzielnicy oraz miasta

wartości naukowe:

- zakład zachowany w stopniu pozwalającym prezentować technologiczne aspekty przemysłu wydobywczego w ujęciu historycznym

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: budynki, budowle i otoczenie

Stan zachowania: Dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów o elewacjach wykonanych z cegły
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektów
- nakaz zachowania oryginalnych elementów wyposażenia wewnętrznego obiektu, w szczególności maszyn, szafek
- zakaz zabudowy przestrzeni pomiędzy kondygnacjami wieży szybowej

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- zachowanie układu obiektów, w szczególności obiektów historycznych
- kompleksowy remont obiektów
- zachowanie wszystkich istniejących urządzeń historycznych
- zachowanie elementów wyposażenia obiektów w tym: wagoników, ciągów taśmowych, plakatów BHP, szafek

6.3.4.2. Zespół zabudowań szybu "Lech"

Waloryzacja: Szyb „Lech”, funkcjonujący od 1906 r. pierwotnie pod nazwą „Hillebrand”, stanowił część kopalni „Gottessegen” („Błogosławieństwo Boże”) nadanej w 1802 roku. Po podziale Górnego Śląska został przejęty przez należącą do rodziny Schaffgotschów spółkę akcyjną „Godulla” i obszar eksploatacji prowadzonej w ramach oddziaływania szybu był traktowany jako odrębna kopalnia. W 1938 roku nastąpiło połączenie z kopalnią „Wanda” (wcześniej „Lithandra”), które razem utworzyły kopalnię „Wanda-Lech”. W roku 1968 kopalnię „Wanda-Lech” przyłączono do kopalni „Pokój”.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna funkcja i forma obiektu

wartości artystyczne:

- historyczne elementy zakładu – urządzenia i obiekty
- zabudowania kopalni jako element krajobrazu historycznego i przestrzennego dzielnicy oraz miasta

wartości naukowe:

- zakład zachowany w stopniu pozwalającym prezentować technologiczne aspekty przemysłu wydobywczego w ujęciu historycznym

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: budynki, budowle i otoczenie

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy i pokrycia dachów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektów powodujący zmianę charakteru architektonicznego
- nakaz zachowania oryginalnych elementów wyposażenia wewnętrznego obiektu, w szczególności maszyn, szafek

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- zachowanie układu obiektów, w szczególności obiektów historycznych

Fot. 99 Widok na nadszybie i wieżę wyciągową Szybu "Lech I"

- kompleksowy remont obiektów
- zachowanie wszystkich istniejących urządzeń historycznych
- zachowanie elementów wyposażenia obiektów w tym: wagoników, ciągów taśmowych, plakatów BHP, szafek

6.3.4.3. Cechownia – pozostałość po zespole zabudowań szybów Anna i Maria

Waloryzacja: Budynek znajduje się na ul. Pokoju 13 w Rudzie Śląskiej – Nowym Bytomiu. Jest to budynek dawnej administracji i cechowni KWK Pokój wzniesiony ok. 1930 roku. Obiekt składa się z dwóch części. Część pierwsza administracyjna o bryle zwartej, kubicznej o dwóch kondygnacjach i poddaszu. Murowany, ceglany, o fasadzie z ceglanymi detalami. Elewacja frontowa symetryczna, z bocznymi ryzalitami. Ryzality zwieńczone trójkątnymi szczytami z dekoracyjnymi belkami drewnianymi. Ceglane detale podkreślające otwory okienne i gzymsy o geometrycznym charakterze. Okna prostokątne, zamknięte od góry łukiem odcinkowym. Część druga to dawna cechownia. Bryła zwarta, kubiczna o jednej kondygnacji. Murowany, ceglany, o fasadzie z ceglanymi detalami. Elewacja frontowa symetryczna. W centralnej części drewniana wieżyczka zegarowa. Ceglane detale podkreślające otwory okienne i gzymsy o geometrycznym charakterze. Okna prostokątne, zamknięte od góry łukiem odcinkowym.

Fot. 100 Widok na budynek przy ul. Pokoju 13

wartości historyczne:

- autentyczność substancji,
- oryginalna forma i funkcja obiektu;

wartości artystyczne:

- charakterystyczna elewacja ceglana
- kształtowanie elewacji za pomocą otworów okiennych i ceglanych detali
- drewniana wieżyczka zegarowa

wartości naukowe:

- część zabudowań należących do dawnej kopalni KWK „Pokój”

Forma ochrony konserwatorskiej: ochrona w planie miejscowym

Zakres: budynek wraz z otoczeniem

Stan zachowania: dobry

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac

konserwatorskich

- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy dachu wraz z wieżą
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektu powodującej zmianę charakteru budynku
- nakaz zachowania oryginalnych elementów wyposażenia wewnętrznego obiektu, w szczególności historycznej stolarki drzwiowej

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- zachowanie oryginalnych kształtów i podziałów okien, w tym łuk nadproża
- zachowanie elewacji ceglanej z istniejącymi detalami
- zlikwidowanie elementów szpecących z elewacji obiektu, m.in. okablowanie techniczne, anteny satelitarne, rury spalinowe, rolety zewnętrzne, nieprawidłowe szyldy i reklamy

6.3.5. Kopalnia Węgla Kamiennego „Karol” – Orzegów

Waloryzacja: Kopalnia „Karol” (hist. Gotthard, Gotthardschacht) działała jako samodzielna kopalnia od 1832 roku do 1882 roku, w którym została przyłączona do kopalni „Hohenzollern” pod którą działała aż do 1922 roku, po podziale Górnego Śląska została wydzielona z bytomskiej kopalni „Paulus - Hohenzollern” (inne wydzielone kopalnie: Paweł, Karol, Hohenzollern, Gräfin Johanna). W 1970 roku kopalnia po raz kolejny utraciła samodzielność i połączyła się z bytomską Kopalnią „Szombierki” by ok. 1980 roku zostać zlikwidowaną. Do dnia dzisiejszego zachowały się m.in.

Fot. 101 Widok ogólny Kopalni "Karol"

budynek maszyny wyciągowej wraz z maszyną Jurand II, wentylatory, hotel robotniczy, portiernia, łaźnia oraz warsztat mechaniczny, które zaadaptowane zostały pod funkcje produkcyjno-usługowe.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji,
- oryginalna forma obiektów;

wartości artystyczne:

- charakterystyczne ceglane elewacje
- kształtowanie elewacji za pomocą dużych otworów okiennych i ceglanych detali

wartości naukowe:

- część zabudowań należących do dawnej kopalni KWK „Karol”
- parowa maszyna wyciągowa Jurand II

Forma ochrony: ochrona w planie miejscowym

Zakres: obiekty i otoczenie

Stan zachowania: Dostateczny: hotel robotniczy, łaźnia, warsztat mechaniczny, maszynownia.

Zły: portiernia

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy i oryginalnego pokrycia dachu obiektów
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektów
- nakaz zachowania oryginalnych elementów wyposażenia wewnętrznego obiektów
- zakaz formowania ogrodzeń z nieprzeziernych materiałów, zasłaniających obiekty
- nakaz kształtowania tzw. „małej architektury” w sposób jednorodny
- zakaz sytuowania obiektów przesłaniających zabytkowe budynki, w tym obiektów tymczasowych takich jak kontenery

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- kompleksowy remont obiektów
- zabezpieczenie obiektów przed dostępem osób trzecich, w tym zabezpieczenie urządzeń przed kradzieżą
- adaptacja niezagospodarowanych obiektów
- zachowanie oryginalnych kształtów i podziałów okien, w tym łuku nadproża
- zachowanie elewacji ceglanych wraz z istniejącymi detalami
- zlikwidowanie elementów szpecących z elewacji obiektu, m.in. okablowanie techniczne, anteny satelitarne, rury spalinowe, nieprawidłowe szyldy i reklamy
- likwidacja obiektów tymczasowych znajdujących się w obrębie zespołu

6.3.5.1. Parowa maszyna wyciągowa „Jurand II” wraz z budynkiem

Waloryzacja: Parowa maszyna wyciągowa służąca znajdującemu się obok szybowi „Jurand II”, po którym pozostała jedynie żelbetowa płyta zabezpieczająca, widoczna ponad poziomem terenu. Urządzenie pracowało prawdopodobnie od 1899 - 1969 roku, przechodząc po zakończeniu działania w ręce Muzeum Techniki w Warszawie. Maszyna znajduje się w budynku o zasadniczych wymiarach 19 x 12 m, z wydłużoną boczną częścią. Całość budynku wykonana z cegły. Charakter budynku tworzą sporej wielkości przeszklone powierzchnie o łukowym nadprożu, podzielone na mniejsze kwatery oraz wyraźnie zaakcentowane narożniki oraz szczyt dachu poprzez zastosowanie lizen przechodzących w sterczyny. Górna część poprzedzająca dach opracowana uskokowo w formie ząbkowanego pasa z cegieł, spinającego całość elewacji.

Fot. 102 Widok na parową maszynę wyciągową "Jurand II"

wartości historyczne:

- oryginalna forma obiektów
- autentyczność substancji

wartości artystyczne:

- charakterystyczna ceglana elewacja
- kształtowanie elewacji za pomocą dużych otworów okiennych i ceglanych detali

wartości naukowe:

- parowa maszyna wyciągowa Jurand II będąca częścią procesu wydobywczego

Forma ochrony: wpisany do rejestru zabytków nr 1095/69 z dnia 21.06.1969 r.

Zakres: maszyna wraz z budynkiem, w którym się znajduje oraz najbliższym otoczeniem

Stan zachowania: Dostateczny

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektu
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detalu architektonicznego
- nakaz utrzymania formy i oryginalnego pokrycia dachu
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektu
- zakaz przekształceń budynków w sposób mogący obniżyć ich wartość architektoniczną w szczególności poprzez montaż anten, urządzeń technicznych i okablowania na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektu, powodujący zmianę jego charakteru architektonicznego

- nakaz zachowania oryginalnych elementów wyposażenia wewnętrznego obiektów, w szczególności maszyny
- nakaz utrzymania oryginalnej stolarki okiennej i drzwiowej

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- kompleksowy remont obiektu
- renowacja maszyny wyciągowej
- zabezpieczenie przed dostępem osób trzecich, w tym zabezpieczenie urządzeń przed kradzieżą
- zachowanie oryginalnych kształtów i podziałów okien, w tym łuk nadproża
- zachowanie elewacji ceglanej z istniejącymi detalami

6.3.6. Kopalnia Węgla Kamiennego „Paweł” – Chebzie

Waloryzacja: Kopalnia powstała z połączenia wielu pól górniczych. Zakład ten należał do rodziny Schaffgotschów - przemysłowców działających na tym terenie. W latach 1882-1922 stanowił część kopalni „Paulus-Hohenzollern”. Od przyłączenia śląska do Polski (1922 r.) zakład działał samodzielnie, nosząc aż do 1925 roku nazwę „Godula”. Kopalnia posiadała dwa główne szyby wydobywcze „Paweł I” i „Paweł II” oraz wentylacyjne „Czesław” i „Zachodni”. Kopalnia działała samodzielnie aż do 1971 roku, łącząc się z kopalnią „Wawel” i przyjmując jej nazwę. Aktualnie

Fot. 103 Widok ogólny Kopalni "Paweł"

najbardziej charakterystyczne i reprezentacyjne budynki kopalni stanowią zabudowania po bramie wjazdowej, prawdopodobnie budynku warsztatów, hali maszyny wyciągowej (obecnie działa jako kort tenisowy lokalnego klubu sportowego). W pobliżu wjazdu na teren kopalni zachował się także jednoosobowy schron tzw. einmannbunker.

wartości historyczne:

- autentyczność substancji
- oryginalna forma obiektów

wartości artystyczne:

- charakterystyczne ceglane elewacje

wartości naukowe:

- część zabudowań należących do dawnej kopalni KWK „Paweł”

Forma ochrony: ochrona w planie miejscowym

Zakres: obszar dawnej kopalni

Stan zachowania: Dostateczny: bud. warsztatów,
dobry: bud. hali maszynowej

Wytyczne architektoniczne:

- nakaz zachowania obiektów
- nakaz czyszczenia elewacji wykonanych z cegły, według indywidualnych projektów i programów prac konserwatorskich
- nakaz zachowania detali architektonicznych
- nakaz utrzymania formy i oryginalnego pokrycia dachu
- zakaz wykonywania ocieplenia zewnętrznego obiektów
- zakaz lokalizowania anten i okablowania technicznego na elewacjach obiektów
- zakaz przebudowy obiektów
- zakaz formowania ogrodzeń z nieprzeziernych materiałów, zasłaniających obiekty
- zakaz sytuowania obiektów przesłaniających zabytkowe budynki, w tym obiektów tymczasowych takich jak kontenery
- zakaz sytuowania reklam wolnostojących

Postulowane remonty, prace konserwatorskie i restauratorskie:

- kompleksowy remont obiektów
- adaptacja niezagospodarowanych obiektów

Spis fotografii

Fot. 1 Widok na Sanktuarium	61
Fot. 2 Widok na kościół pw. Trójcy Przenajświętszej	62
Fot. 3 Widok na kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej	63
Fot. 4 Widok na Sanktuarium	65
Fot. 5 Widok na kościół pw. św. Wawrzyńca i św. Antoniego	66
Fot. 6 Widok na kościół pw. Michała Archanioła	67
Fot. 7 Widok na kościół pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela	68
Fot. 8 Widok na kościół św. Pawła	69
Fot. 9 Widok na kościół pw. św. Marii Magdaleny	71
Fot. 10 Widok na kościół Ewangelicko-Augsburski Odkupiciela	72
Fot. 11 Widok na kościół pw. św. Andrzeja Boboli	73
Fot. 12 Kościół pw. Matki Boskiej Różańcowej	74
Fot. 13 Widok na kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	76
Fot. 14 Widok na kościół pw. Ducha Świętego	77
Fot. 15 Widok na kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	78
Fot. 16 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Bielszowice	80
Fot. 17 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Chebzie	80
Fot. 18 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Goduła	81
Fot. 19 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Halemba	82
Fot. 20 Krzyż i kaplica w Kłodnicy	82
Fot. 21 Krzyż i kapliczka w Starej Kuźnicy	83
Fot. 22 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Kochłowice	85
Fot. 23 Krzyż w dzielnicy Nowy Bytom przy ul. Niedurnego 30 (a)	85
Fot. 24 Krzyże w dzielnicy Orzegów	85
Fot. 25 Krzyże, kapliczki i figury w dzielnicy Ruda	87
Fot. 27 Krzyż w Rudzie Kuźnicy	88
Fot. 26 Krzyże w Rudzie Południowej	88
Fot. 28 Krzyże w dzielnicy Wirek	89
Fot. 29 Widok na fragment kolonii "Carl Emanuel"	90
Fot. 30 Widok na kolonię "Ficinus"	91
Fot. 31 Widok na budynki przy ul. Kościelnej	93
Fot. 32 Widok na budynek przy ul. Szafranka	94
Fot. 33 Widok na budynek przy ul. Niedzieli 22	95
Fot. 34 Widok na kamienice przy ul. Wojska Polskiego	97
Fot. 35 Widok na budynek przy ul. 1 Maja 256	98
Fot. 36 Widok na budynek przy ul. Tunkla 124	98
Fot. 37 Widok na budynek przy ul. Głowackiego 1	99
Fot. 38 Widok na budynki przy ul. Podgórze	100
Fot. 39 Widok na budynek przy ul. Kokota 139	102
Fot. 40 Widok na budynek położony przy ul. Dunajewskiego 15-15b	103
Fot. 41 Widok na budynek przy ul. Plebiscytowej 13	104
Fot. 42 Widok na budynki przy ul. Bema	106
Fot. 43 Widok na budynki przy ul. Kasprowicza	107
Fot. 44 Widok na budynki przy ul. Szczęść Boże	108
Fot. 45 Widok na budynek przy ul. Krasickiego 1-1E	110
Fot. 46 Widok na budynki przy ul. Kolbego	111
Fot. 47 Widok na kamienicę na rogu ul. Niedurnego i Pokoju	112
Fot. 48 Widok na kamienicę przy ul. 1-go Maja 243	113
Fot. 49 Widok na kamienicę przy pl. Jana Pawła II 2 i 2a	113
Fot. 50 Widok na kamienicę przy ul. Bytomskiej 16-18	113
Fot. 51 Widok na budynek przy ul. Damrota 10-12	114

Fot. 52 Widok na kamienicę przy ul. Niedurnego 55-57	114
Fot. 53 Widok na kamienicę przy ul. Sienkiewicza 11-13	114
Fot. 54 Widok na kamienicę przy ul. Piastowskiej 7	115
Fot. 55 Widok na kamienicę przy ul. 1-go Maja 363	115
Fot. 56 Widok na budynek przy	116
Fot. 56 Widok na budynek przy ul. 1 Maja 225	116
Fot. 57 Widok na budynek 1 Liceum Ogólnokształcącego	117
Fot. 58 Widok na muzeum	117
Fot. 59 Widok na budynek przy ul. Wolności 6	117
Fot. 60 Widok na budynek dawnego szpitala przy ul. 1-go Maja 279	118
Fot. 61 Widok na willę przy ul. Niedurnego 73	118
Fot. 62 Widok na szkołę przy ul. Jankowskiego 2	118
Fot. 63 Widok na kino przy ul. Chorzowskiej 3	119
Fot. 64 Widok na budynek przy ul. Królowej Jadwigi 18	119
Fot. 65 Widok na dom towarowy przy ul. Niedurnego 99	119
Fot. 66 Widok na budynek przy ul. Hłonda 27	120
Fot. 67 Widok na dworzec przy ul. Dworcowej 33	120
Fot. 67 Widok na dworzec przy ul. Dworcowej 33	120
Fot. 68 Widok na budynek przy ul. Mickiewicza 2	120
Fot. 69 Widok na szkołę przy ul. Niedurnego 36	121
Fot. 70 Widok na budynek przy ul. Wolności 1	121
Fot. 71 Widok na budynek przy ul. Wolności 8	121
Fot. 72 Widok na budynek przy ul. 1 Maja 32	122
Fot. 73 Widok na schron bojowy B-16	123
Fot. 74 Widok na schron bojowy BN-3	124
Fot. 75 Widok na baterię przeciwlotniczą typu FLAK	124
Fot. 76 Cmentarze w Rudzie Śląskiej	128
Fot. 77 Widok na Fabrykę Margaryny	130
Fot. 78 Widok na wieżę nadszybową "Andrzej"	132
Fot. 79 Widok na wieżę ciśnień w Nowym Bytomiu	133
Fot. 80 Widok na zespół zabudowy Szybu "Franciszek"	135
Fot. 81 Widok na zespół zabudowy Szybu "Klara"	136
Fot. 83 Widok na maszynę wyciągową Szybu "Mikołaj"	137
Fot. 82 Widok na zespół zabudowy Szybu "Mikołaj"	137
Fot. 84 Widok na fragment elektrociepłowni "Mikołaj"	138
Fot. 85 Widok na dworzec zespołu stacyjnego	139
Fot. 87 Widok na wnętrze baterii koksowniczych	141
Fot. 86 Widok na zespół zabudowy Koksownia "Orzegów"	141
Fot. 88 Widok na budynek młyna	142
Fot. 89 Widok ogólny na Hutę "Pokój"	143
Fot. 90 Widok na Wielki Piec "A"	144
Fot. 91 Widok na Bramę II	145
Fot. 92 Widok ogólny na Kopalnię "Bielszowice"	146
Fot. 93 Widok na wieżę zegarową	148
Fot. 94 Ogólny widok na Kopalnię "Nowy Wirek"	149
Fot. 95 Widok ogólny na Kopalnię "Pokój"	150
Fot. 96 Widok na wieżę wyciągową i nadszybie Szybu "Wanda"	150
Fot. 97 Widok na nadszybie i wieżę wyciągową Szybu "Lech I"	152
Fot. 98 Widok na budynek przy ul. Pokoju 13	153
Fot. 99 Widok ogólny Kopalni "Karol"	154
Fot. 100 Widok na parową maszynę wyciągową "Jurand II"	156
Fot. 101 Widok ogólny Kopalni "Paweł"	157